

magazin istoric

ANUL XII Nr. 5

(134) MAI 1978

departed from Constantinople with 30 persons of my suite and per-
 dard of August, passing through the Countrey of Thracia, Romania, the
 wallachia, and moldavia, where arriving the 4th of September, I was
 to the 1500 s. I was in maine street, being courteouslie entertained, by
 the city of Adrinople, and given in provision, with whom was presented
 ma: Subierke & her traſſinginge, besides paid but 1500 s. for
 which so well his own subierke as all other narent, much pleased:

... and at last more received like friendly greeting and in other
 but at Subierke for that I came late, and departed early in the morning
 was not visited. At Adrinople the 19 of November, and at Con-
 stantinople the 9 of December, in like manner I was saluted by a burrough m^e and 10
 in cruet airc, and in all these places they presented me sundrie sortes
 their beste wyne, and fresh fish, besides of them with a long discourse
 to the time in the night, which was not a little pleasant.

magazin istoric

Revistă de cultură istorică
Anul XII - Nr. 5 (134)
mai 1978

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU
Redactor șef adjuncț
NICOLAE MINEI
Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CANDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFANESCU

COPERTELE NOASTRE

①

②

③

④

① Muntele Athos: stemele Moldovei și Țării Românești pe o ușă din lemn sculptat de la Mănăstirea Xeropotam, ctitorie a lui Duca vodă. Imaginea acestui monument, apare pentru prima oară în culori (Făurirea statului național unitar — idealul multise- cular al poporului român, p. 18)

② Regina Elisabeta I a Angliei și fragment din raportul primit în 1583 de lordul cancelar, pe marginea relațiilor cu Petru Șchiopul (Neguțatori din Engiltera în Moldova veacului XVI, p. 23)

③ Moment revoluționar. Pictură de Mihai Rusu (Răspunsuri la marile întrebări pașoptiste, p. 6)

④ Una dintre primele nave cu zbatari, sub pavilion englez, poposește în portul Canton. Pictură chineză de la jumătatea sec. XIX (Copilăria și adolescența navigației, p. 50)

sumar

Împăratul Iosif II și românii transilvăneni: VALERIU BUDURU	2
Răspunsuri la marile întrebări pașoptiste: ION BULEI	6
Viața cotidiană a bucurărilor în 1848 (I): DUMITRU HÎNCU	10
1 Mai 1895 la Galați: I. LĂCUSTĂ	15
Dol slujitori — un singur cult: adevărul	16
Făurirea statului național unitar (II): GHEORGHE ZAHARIA	18
Neguțatori din Engiltera în Moldova veacului XVI: PAUL CERNOVODEANU	23
Anglia — șase ani de război (II)	26
Dacia în conștiința lumii: AUGUSTIN DEAC	30
Națiunea își alege domnul: N. COPOIU	33
Părintele gazetarilor franceze: CONSTANTIN ANTIP	37
Înfruntări în lumea germană (sec. XVIII): K.D. ERDMANN	40
Dumas despre români: MIHAI RĂDULESCU	45
«Jurnal politic»: MARTHA BIBESCU	46
Copilăria și adolescența navigației: RENÉ MAINE	50
Aprilie 1939. Mussolini ocupă Albania: KRISTO FRASHËRI	53
Cititorii scriu istorie	57

● Cărți sosite la redacție... 22 ● Poșta Magazin istoric... 62

26 febr 1764

Cher frère, tous les Régiments
sont partis par un bien mauvais temps
il est tombé beaucoup de neige et elle
fond ce qui rend la marche difficile.
Je suis bien inquiet au sujet de la Reine.
"que sans un mandé, doit faire tomber."
Je ne puis pas enlever le retour de
la Reine pour pouvoir vous en envoyer
un autre et vous tenir au file de ce qui
se passe les troubles sont comme finies
Transylvanie sont comme finies
et si l'empereur était bien vers d'abord elles
n'auraient jamais été à un tel point
adieu je vous embrasse de même que
votre cher frere mes amis mes parents

ÎMPĂRATUL IOSIF II ȘI ROMÂNII TRANSILVĂNENI

VALERIU BUDURU

În primăvara anului 1773, un strălucitor alai imperial străbătea orașele și satele Transilvaniei. Iosif II, împărat german și coregent al statelor habsburgice, fiul lui Francisc I și al Mariei Tereza, însoțit de înalți demnitari ai Curții, efectua prima sa călătorie în această provincie românească, aflată în acea vreme sub stăpânirea coroanei habsburgice. În calea monarhului ieșeau, pentru a-i înfronța necazurile lor, țărani apăsăți de greul jug al iobăgiei și tratați de stăpînii lor cu o neobișnută brutalitate, chiar pentru acele vremuri, lucrători de la exploatarea miniere, istoviți de trudă și aduși la sapă de lemn de povara dărilor, mame, neveste și copii ai celor spînzurați sau zdrobiți cu roata pentru că îndrăzniseră să-și revendice drepturile lor elementare.

Cu cîteva zile mai înainte de această călătorie, împărăteasa Maria Tereza, mama și „coregenta” lui Iosif, trimisese guvernului transilvănean, printr-un curier special, porunca de a se îngriji ca pînă la sosirea monarhului „să se curețe drumurile publice de leșurile oamenilor executați cu ștreangul, cu roata și cu țeapa, care, după uzul de pînă acum, stau expuse pe lîngă drumurile publice spre orărea și aversiunea călătorilor”.

Dintre locuitorii Transilvaniei, cei mai năpăstuiți erau românii, deși — cum rezultă și din numeroase documente destinate Curții imperiale — ei formau majoritatea covîrșitoare a populației țării. Deosebit de concludente sînt, de exemplu, în această privință, datele demografice transmise Vienei, în anii 1772-1773, de generalul Preiss, comandantul armatei imperiale din Transilvania. Într-o perioadă în care, din cauza asupririi naționale și sociale, mulți români transilvăneni trecuseră peste munți și se stabiliseră în celelalte două țări românești, generalul Preiss consemna că populația

Transilvaniei (fără Banat, Crișana și Maramureș) era alcătuită din 63,54% români, 24,19% maghiari și secui împreună și 12,21% sași. Peste 14 ani de la moartea lui Iosif II, statisticianul austriac J.A. Demian, într-o lucrare apărută la Viena, în urma unor amănunțite cercetări statistice, făcute în anii anteriori, sublinia: „Între națiunile mai vechi, românii ocupă, netăgăduit, în privința numărului, locul cel dintîi. Numărul lor se poate aprecia pe drept la 4/7 din întreaga populație [...]. Ei sînt răspîndiți în întreaga țară, pe de o parte în grupuri locuind în întregime satele, sau jumătate din populația acestora, pe de altă parte la marginea așezărilor ungurești, secuești și săsești. După români, în ce privește numărul populației, urmează secuii, apoi sașii — care numărăm în 1790, pe o suprafață de 130 mîle pătrate în teritoriul locuit de ei, 76 548 familii — și, în sfîrșit, maghiarii. Ceilalți formează împreună doar slabe grupuri de populații”.

Cu românii — pe românește

Călătoria lui Iosif a fost lungă și cu dese povasuri. În *Revoluțiunea lui Horia* (București, 1884), Nicolae Densușianu scrie că împăratul a vizitat aproape toate orașele Transilvaniei — Hațeg, Hunedoara, Deva, Orăștie, Alba-Iulia — a făcut o excursiune călare în Munții Abrudului, a trecut în revistă pe grănicerii români la Hațeg, la Hunedoara și la Orlat, și-a continuat drumul pe la Sibiu, de unde a ajuns la Sighișoara și Mediaș, a vizitat Făgărașul, Brașovul, regiunile secuești, apoi Bistrița, Rodna, Gherla, Clujul, Turda, Aiudul, s-a înapoiat la Sibiu și de aici a trecut peste Năsăud în Maramureș.

Despre această primă călătorie a împăratului habsburg în Transilvania, amănunte semnificative figurează în autobiografia lui Mihail Conrad de Heydendorf, fost notar al Mediașului, care l-a însoțit pe monarh în drumurile sale, servindu-i ca tălmăci. Nu întotdeauna însă căci Iosif a căutat să se înțeleagă cu cei ieșiți în întîmpinare în limba lor. Iată, în redactarea lui Densușianu, cîteva din amănuntele date de Heydendorf: „Împăratul se opra la fiecare, le zicea să se ridice, către sași în limba germană, iar către români în limba română: «scoala! scoala!», lua cu minile sale petițiunile de la dînșii, îi întreba despre conținutul plîngerilor, și, după ce-l asculta, zicea către fiecare că le va cerceta plîngerile, către sași în limba germană, iar către români în limba română, «Oi căuta»”.

În autobiografia sa, fostul notar ține să sublinieze, ca pe un fapt cu totul neobișnuit, folosirea limbii române de către suveran. Românii din comuna Ațel, de pildă, „prezențiară și dînșii împăratului o petițiune și se plîneră totodată și verbal că dînșii sînt siliți să plătească contribuțiunile, să suporte sarcinile țării, ale districtului și orașului [...], dar cu toate acestea nu au nici pămînturi de arătură, nici fînețe, nici vii [...]”. Împăratul îi întreabă apoi într-o limbă românească, așa cum o știa, dacă fac servicii feudale la vreun domn pămîntesc”. Un țăran, Mișu Chînțu, din comuna Brateiu a înmînat monarhului o petiție, prin care îl ruga ca să-i elibereze feciorul ce-i fusese luat cu forța la armată. Suveranul l-a întrebat pe țăran, adresîndu-i-se în limba română, despre conținutul petițiunii sale și acesta i-a repetat cererea sa, motivînd că este bătrîn și nu mai poate lucra. „La ce regiment fecioru”, îl întreabă din nou împăratul în limba românească, apoi îi dete bătrînului cîteva galbeni și-i zise tot

în limba română «Oi căuta». Cu această ocaziune, împăratul întreabă pe Heydendorf dacă dînsul știe bine românește. Heydendorf răspunde că limba aceasta o știu toți sașii din ținutul Mediașului întocmai ca limba lor maternă [...] «fiindcă avem în toată ziua de a face cu românii»”.

Fostul notar al Mediașului relatează că, în discuția avută cu împăratul, acesta l-a întrebat și dacă dintre români „nu se face nici unul protestant”. „Nu cunosc nici un exemplu, Maiestate, a răspuns Heydendorf. Ei nu știu altă decît vechile lor obiceiuri, pe care le sug deodată cu laptele mamei și de la ele nu se abat”¹.

Neștearsa amintire a Daciei

Adept al absolutismului luminat, Iosif II a căutat să introducă în întinsul său imperiu unele măsuri menite să înnoiască anumite structuri învechite ale statului feudal. Călătoria în Transilvania i-a oferit posibilitatea să cunoască direct și stările de lucruri din această țară și, totodată, să cerceteze suferințele populației muncitoare și îndeosebi ale românilor, supuși unei duble oprimări — națională și socială. În cursul călătoriei, împăratului i-au fost transmise 19 000 petiții. Iosif a expus concluziile acestei vizite în amănunțite documente, întocmite pe baza celor 19 000 jalbe și comunicate Consiliului de stat. „Țara [Transilvania] — a scris el — este, fără îndoială, frumoasă și bună, numai că îi trebuie ajutor; paliativele și cîrpăcelile nu mai sînt deloc îndestulătoare, dată fiind amploarea luată deja de corupția spirituală. Pretutindeni domnesc neîncrederea, bănuiala, spiritul de intrigă; nobilimea ungurească nu se sinchisește de nimic altceva, pe lumea asta, decît de problemele referitoare la propriile venituri și la primejdia de a i se știrbi din nou privilegiile. Pufin îi pasă ei de echitate sau inechitate, merge atît de departe cu pretențiile pe cît își poate permite și despoaie pe cei aserviți, vrînd să dispună de aceștia după dînsul sau plac [...] Iobagul este un rob al stăpînului său; el nu are nici o resursă, ci trebuie să slujească așa cum i se poruncește, mult sau puțin, unde și cum vrea stăpînul lui”.

După ce sublinia că „mai mult ca oricare altă, această țară are nevoie de o reglementare”

¹ O relateare a călătoriei lui Iosif II în Transilvania, alcătuită tot pe baza autobiografiei lui Mihail Conrad de Heydendorf, găsim și în lucrarea lui Teodor V. Păcățian, *Cartea de aur*, vol. I, ediția a doua, Sibiu, 1904.

a raporturilor dintre latifundiași și iobagii lor, Iosif scria: „Acești bieți supuși români, care, fără doar și poate, sînt cei mai vechi și mai numeroși locuitori ai Transilvaniei [subl. V.B.], sînt asupriți [...], fiind copleșiți de nedreptăți, așa încît, într-adevăr, destinul lor, dacă e bine cercetat, apare ca vrednic de toată compasiunea și este de mirare că alt de mulți dintre oamenii aceștia mai sălășluiesc încă acolo și că nu au fugit cu toții [...] Nu mă mir atunci cînd pămîntul vreunui dintre ei este lucrat prost, căci cum ar putea să fie altfel, cînd el nu este sigur pe avutul lui de la o zi la alta și cînd, zi de zi, ceas de ceas, riscă să fie silit să muncească pentru stăpînul său. În astfel de împrejurări, el se grăbește să facă doar ce apucă pe ogorul lui. Națiunea este dealtfel înțeleaptă...”¹.

Cu alt prilej, referindu-se de astă dată la românii din Banat, Iosif II spunea: „Cu valahii aici, încă foarte sclăvește se tratează, ei nici nu se socot moșneni [proprietari] ai pămînturilor lor. A fost mare greșală că, pentru alți coloniști, li s-au luat cele mai bune holde și pe dinșii i-au mînat în alte locuri, cu toate că ei sînt cei mai vechi locuitori ai provinciei”².

Informarea lui Iosif II asupra realităților din provinciile românești a avut un caracter nu ocazional, ci permanent. El a făcut încă o vizită în Transilvania în 1783, cu un an și jumătate înainte de marea răscoală a țăranilor — la care au participat, în zonele cu populație mixtă, alături de iobagii români și cei unguri — și a dispus de nenumărate documente cu informații amănunțite despre stările de lucruri din această țară, furnizate de autoritățile imperiale și de reprezentanții românilor, care nu o dată s-au adresat Curții de la Viena. Horea, conducătorul marii răscoale de la 1784, a fost la Viena de patru ori pentru a înfățișa monarhului situația deosebit de grea a țăranilor iobăgi.

În cinstea călătoriei făcute de Iosif în 1773 în Transilvania, au fost bătute două medalii, în inscripția uneia din ele figurînd noțiunea *Dacia*, evocare prin care Curtea imperială recunoștea o străveche și veșnic vie realitate din istoria românilor.

¹ Vezi textul german în I. Lupas: *Împăratul Iosif II și răscoala țăranilor din Transilvania*, București, 1935. Cuvintele explicative introduse de noi și întreruperile sînt marcate prin paranteze drepte.

² Citat după C. Diaconovici, *Enciclopedia română*, vol. I.

Oribila și absurdă răfuială a nobilimii

În Transilvania, traducerea în viață a măsurilor luate de Curtea de la Viena, pentru a aduce unele îmbunătățiri în starea populației muncitoare, s-a lovit de o îndrîjită opoziție din partea grofilor, care, ocolind ordonanțele imperiale, au intensificat exploatarea și asuprirea maselor țărănești.

Iosif II nu a ignorat această încăpățînată opoziție a nobilimii. La 31 octombrie 1784, într-o scrisoare adresată fratelui și succesorului său la tron, arhiducele Leopold, care locuia pe atunci la Florența, ca mare duce al Toscanei, împăratul sublinia: „Cu domniile lor ungurii [Contre messieurs les Hongrois] am multă de furcă; ei se ridică împotriva înrolării [românilor în regimentele grănicerești] cu nesăbuiință și impertinență: S-ar putea să fiu nevoit să aplico a pedeapsă exemplară, care să pună capăt aroganței lor ...”³.

Monarhul se referea la împotrivirea feudalilor față de incorporarea țăranilor români în regimentele grănicerești, înființate încă de Maria Tereza și pe care Iosif voia să le întărească. Sperînd că așa vor scăpa de iobăgie, țăranii aglomerau centrele de recrutare, abandonînd moșiile grofilor. Măsurile luate de autorități, la cererea nobilimii, au grăbit declanșarea marii ridicări la luptă a țăranilor, sub conducerea lui Horea, Cloșca și Crișan, „cea mai mare și cea mai crîncenă” răscoală ce a zguduit Imperiul habsburgic, după cum sublinia istoricul american Paul A. Shapiro⁴. Umăr la umăr, iobagii români și iobagii unguri s-au ridicat „împotriva feudalismului în general”, care, la acea vreme, cum subliniază istoricul maghiar I. Tóth Zoltán, în Transilvania „era întruchipat în clasa proprietarilor funciari maghiari”.

În timpul și pe tema răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan, între Viena și Florența s-a purtat o vie corespondență. Iosif II a trimis fratelui său, Leopold, zece scrisori și a primit de la acesta patru. Li s-au adăugat, cum remarcă Octavian Beu, alte 86 scrisori ofi-

³ Traducerea extraselor din corespondența lui Iosif cu Leopold este făcută după textele în limba franceză, publicate de Octavian Beu, în lucrarea *L'Empereur Joseph II et la révolte de Horea, Sibiu, 1944*.

⁴ *Magazin istoric*, nr. 4/1976. În legătură cu răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan, vezi și *Magazin istoric*, nr. 7-8/1968, 11/1970 și 5/1974.

Ipoteză ale unui Habsburg, doritor să amelioreze vechile rînduiri: Iosif II la coarnele plugului

ciale, trimise de împărat diferiților demnitari civili și militari ai imperiului.

Arhiducele s-a arătat foarte interesat de răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan și a cerut cu insistență cât mai multe detalii despre desfășurarea evenimentelor. „*Problema românilor [...] este foarte supărătoare* — scria el fratelui său, la 26 noiembrie 1784. *M-aș încumeta să te rog, întâmplarea fiind atât de neobișnuită, de a binevoi să-mi faci cunoscut deznădămintul, atunci când va avea loc, și să-mi dai amănuntele despre începutul acestor evenimente [...]. Te rog să nu ațibui aceste întrebări unei indiscreții din partea mea, ci doar dorinței de a fi informat despre un lucru atât de neobișnuit și de important prin consecințele sale*”.

Iosif a satisfăcut dorința lui Leopold. În opoziție cu informațiile destinate publicității, prin care cercurile imperiale căutau să minimizeze răscoala, scrisorile lui Iosif, ca și ale fratelui său, dezvăluie profunda îngrijorare cu care înaltele autorități urmăreau evenimentele din Transilvania. Cum era de așteptat, răscoala nu putea stârni decât neliniște și temeri în cabinetele palatului imperial și, așa cum se știe, monarhul a ordonat reprimarea brutală a răscoalei și executarea sălbatică a conducătorilor ei.

Este interesant de semnalat, totuși, că, în epistolele trimise lui Leopold, Iosif nu a trecut cu vederea cauzele profunde și de lungă durată ale răscoalei: înfierind abuzurile și silniciile feudalilor, el nu a omis nici păcatele funcționarilor care administrau proprietățile Coroanei din Transilvania. În același timp, din corespondența lui Iosif cu Leopold se desprinde și un alt aspect demn de remarcat. În 1437, în timpul răscoalei de la Boblna, nobilii maghiari, împreună cu păturile conducătoare săsești și secuiești, au încheiat o înțelegere cunoscută sub numele de *Unio trium nationum*. Deși alcătuiau marea majoritate a populației, românii au fost tratați ca o „plebe contribuientă”, doar tolerată, până în 1848. Cu atât mai semnificativ este faptul că o, în 1784, Iosif II vorbea în scrisorile sale despre națiunea română, relevând astfel o incontestabilă realitate istorică.

Iată, de exemplu, ce scria împăratul, ca răspuns la solicitarea lui Leopold¹:

„Viena, astăzi 3 decembrie 1784

Dragul meu frate,

Cît privește cele petrecute în Transilvania, despre care nu ți-am vorbit decît foarte în treacăt în scrisorile mele, alături aici cele două rapoarte principale ale comandamentului general, din care îți vei face o părere cam cum a fost. Silniciile de tot soiul săvîrșite de către stăpînii de moșii de o bună bucată de vreme au slujit ca temelii unei jeluiri obștești a întregii nații [în sensul de populație transilvăneană] și mai ales a românilor [subl. V.B.]. Nu a fost chip să se aducă vreodată vreo îndreptare, nici măcar să se statornicească acolo o reglementare urbană². Răposata Majes-

tatea Sa Maria Tereza a făcut tot ce i-a stat în putință, dar zadarnic. În cele din urmă, am izbutit să se întocmească o cîrmă de către guvern și Cancellarie, dar nu s-a trimis încă nimic [în Transilvania]. Slujbașii domeniului de la Zlatna, aflați sub oblăduirea Despărțămîntului minelor, se făcuseră vinovați de tot felul de pungașii. În ciuda jalelor mereu repetate și a comisiilor de cercetare trimise acolo, nu li s-a putut pune capăt. Pînă la urmă, aflîndu-mă eu însumi prin locurile acelea anul trecut, m-am zbatut într-altă, încît s-a trimis o nouă comisie, care trebuia să-și adreseze rapoartele direct la Viena. Unul a fost primit încă din luna lui martie; dar Despărțămîntul minelor l-a lăsat să zacă pînă în luna lui noiembrie. Supușii [românii iobagi], trimișind pe deasupra impunericiii ai lor, au căpătat de la Cancellaria Ungariei asigurarea în scris că puteau să se înapoieze acasă și să aștepte, în tîihnă, hotărîrea ce se va lua, fără să aibă a se teme de nimic; dar abia ajunși la Zlatna, acei impunericiii au fost de îndată întemnițați și schingiuiți. Atuncea, scăpînd unul dintre ei, pe nume Horea, a adunat țărani și i-a asmușit împotriva stăpînilor și a slujbașilor, zicînd că [aceștia] se purtau astfel cu ei [românii] nesocotind poruncile împăratului...”.

În continuare, Iosif II lua o netă atitudine de condamnare a modului cum grofii organizaseră reprimarea: „Printre altele, guvernului [Transilvaniei] i-a trecut prin minte nefericitul gînd ca nobilimea să se adune, împreună cu slujitorii ei maghiari, într-o răzmeriță împotriva supușilor lor români. Îți închipuîți lesne ce nelegiuiri au săvîrșit. Astfel, într-o zi, au prins 37 de țărani, cărora grofii au poruncit să li se taie capul fără nici o formă de judecată”.

Despre aceste nelegiuiri, arhiducele scria, la rîndul său, monarhului, într-o scrisoare trimisă la 10 decembrie: „Mărturisesc că sînt scandalizat de purtarea de neconceput și de neiertat a guvernului și a armatei într-o chestiune de asemenea importanță, care trebuia să fie domolită pe loc, rezolvînd plîngerile acestor oameni și făcînd să reîntre în ordine pe cei ce s-au depărtat de ea; în special ideea de a organiza o insurecție a nobililor împotriva țărănilor este oribilă și absurdă, dat fiind că nu numai că nu remediază inconvenientele, ci face să se nască și mai multe și pe deasupra mai alături și însușește ura și înrăjirea între stăpîni și supuși”.

Emanînd de la cele mai înalte autorități imperiale, rapoartele lui Iosif II, ca și corespondența dintre suveran și succesorul său la tron reprezintă, prin volumul, dar mai ales prin conținutul lor, surse de documentare istorică de mare interes, cu multiple semnificații pentru înțelegerea luptei românilor transilvăneni în apărarea drepturilor lor. Venind în contact cu o serie de realități ale Transilvaniei de atunci și ale istoriei românilor, Iosif și Leopold n-au putut să nu le remarcă, lăsînd astfel mărturie de o deosebită valoare.

¹ În versiunea românească a textelor lui Iosif II, mai precisă și sublinia punctul de vedere al monarhului, am respectat cu cît mai multă fidelitate formulările sale, inclusiv pe cele care suferă de anumite stîngăcii.

² Urbanu: în evul mediu, în Transilvania, registrul oficial în care erau trecute proprietățile funciare.

RĂSPUNSURI LA MARILE ÎNTREBĂRI PAȘOPTISTE

Proiectul de constituție pentru Moldova, prezent în acest număr, a fost redactat de Mihail Kogălniceanu în aceeași perioadă în care a elaborat și Dorințele partidei naționale în Moldova¹. Deși nu aparține programelor propriu-zise de acțiune revoluționară ale anului 1848, el constituie o dovadă peremptorie a capacității revoluționarilor noștri de a da răspunsurilor marilor probleme — de moment și de perspectivă — ale dezvoltării patriei pe calea progresului. Multe din prevederile Proiectului de constituție sînt foarte asemănătoare cu cele din Proclamația de la Islaz², căci în concepția lui Kogălniceanu, ca și a celorlalți revoluționari, unul din cele mai importante obiective ale luptei poporului român era constituirea statului național, prin unirea Moldovei cu Muntenia.

Încercînd să schițeze viitoarea formă de stat românesc, marele gînditor nu s-a mulțumit cu elaborarea unui proiect de lege fundamentală, ci a introdus în cuprinsul documentului numeroase prevederi programatice menite a traduce în viață Dorințele partidei naționale.

Porînd de la experiența trecutului nostru istoric, cunoscînd bine realitățile societății românești, în cele 10 capitole ale documentului, Kogălniceanu încerca să dea cele mai potrivite răspunsuri complexelor probleme social-economice și politice cu care se confrunta generația sa.

Primul capitol, intitulat Despre suveranitate, consfințește slobozenia și neafîrnarea țării în interior, exercitarea suveranității fiind încredințată „nației”, pe care autorul o limita însă la Adunarea Obștească și la domn. În continuare, Proiectul de constituție stabilea modul de alegere a membrilor Adunării Obștești, organizarea, funcționarea și atribuțiile acesteia. Puterea Adunării, așa cum o vedea Kogălniceanu, apărea mai întinsă în comparație cu prevederile viitoarei Constituții din 1866. A domnului era însă mult restrînsă; acesta trebuia să fie ales de către Adunarea Obștească pe un termen de cinci ani. Dreptul de a se opune unei legi votate de Adunare era limitat; domnitorul nu putea să ceară decît o nouă deliberare, după care însă legea intra în vigoare chiar dacă el continua să i se opună.

Elaborarea unei noi legi electorale, în baza căreia toți cetățenii în vîrstă de 21 ani primeau

drept de vot, inviolabilitatea membrilor Adunării Obștești, interzicerea alegerii ca membri ai acesteia a miniștrilor și a altor înalți demnitari (șeful Poliției Capitalei, comandantul găzii naționale, președinții tribunalelor, ai curților de casație, a procurorului general etc.), instituirea controlului asupra finanțelor statului, separarea puterilor în stat sînt tot atîtea prevederi care fac din Proiectul de constituție un document reprezentativ al gîndirii progresiste românești de la mijlocul sec. XIX.

Stipulațiile din Proiect cu privire la Adunarea Obștească și la domn, ca și cele similare, dar cu nuanțe mai radicale, din Proclamația de la Islaz, înlăturau practic Regulamentul Organic, care prin clauzele sale adusese serioase știrbiri autonomiei Principatelor. Pentru a se înlătura orice ingerințe în treburile interne ale țării, în ultimul capitol se preciza că dreptul de a modifica Constituția revenea, în exclusivitate, națiunii, drept prevăzut în vechile tratate cu Poarta.

În domeniul economic se preconiza o serie de măsuri pentru dezvoltarea agriculturii, a industriei, comerțului și transporturilor. Coroborate cu desființarea obligațiilor feudale, împroprietărirea țăranilor, îmbunătățirea administrației, trecerea averilor mănăstirilor închinăte în proprietatea statului, introducerea impozitelor progresive, desființarea monopolurilor asupra activităților industriale și comerciale, crearea învățămîntului profesional, dezvoltarea portului Galați și înființarea unei bănci naționale, toate acestea reprezentau puternice atacuri la adresa rînduieiilor feudale, creau un cadru favorabil dezvoltării capitaliste a țării.

Sînt demne de relevat acele prevederi ce se refereau la drepturile și îndatoririle cetățenilor. Se proclama astfel egalitatea tuturor membrilor societății în fața legilor, desființarea titlurilor și rangurilor nobiliare, alegerea domnului și a oricărui funcționar al aparatului de stat din sînul tuturor claselor sociale, instituirea unei legi privind emanciparea graduală a evreilor stabiliți în țară, învățămînt gratuit și pentru copiii de ambele sexe, inviolabilitatea domiciliului, organizarea și diversificarea aparatului juridic, desființarea cenzurii, prevederi cu pronunțat caracter democratic progresist.

Merită, în sfîrșit, subliniat spiritul patriotic care străbate acest document de la primul

¹⁻² Magazin Istoric, nr. 3-4/1978.

și pînă la ultimul punct al său. Într-o epocă de puternică afirmare națională, Kogălniceanu pune un accent deosebit pe respectarea integrității teritoriale a patriei, pe apărarea acesteia prin crearea unei armate permanente și a gărzilor naționale.

Privit în ansamblu, Proiectul de constituție pentru Moldova, al cărui autor, peste un deceniu numai, s-a aflat în rîndul celor care au pus bazele statului modern român, prin instituirea reformelor din timpul lui Cuza, reține

atenția tocmai prin realismul și caracterul său aplicativ.

Reproducem textul acestui document după huetarea Anul 1848 în Principatele române, tomul III, pp. 131-142. În redarea lui s-au păstrat particularitățile stilistice și de limbă, dar s-au adoptat normele ortografiei actuale și s-au efectuat cîteva ușoare modernizări de transcriere a unor grupuri de litere (se=ște; și=ști; di=zi; s=z). Explicațiile noastre în text au fost marcate prin paranteze drepte.

Ion BULEI

Proiect de Constituție pentru Moldova

Cap. I

Despre suveranitate

Art. 1. Moldova este un stat constituțional.

Art. 2. Ocîrmuirea sa din lăuntru este slobodă și neîntărnă.

Art. 3. Exerțitia (exercitarea) suveranității de către nație este încredințată prin alegere **Adunării Obștești** și domnului.

Art. 4. Nici una din puterile publice ale statului nu este moștenitoare.

Cap. II

Despre puterea legislativă

Art. 5. Puterea legislativă este încredințată **Adunării Obștești**.

Art. 6. Toți românii, în vîrstă de 21 ani, avînd întrebuințarea driturilor (drepturilor) țivile, sînt alegători ai reprezentanților la **Obșteasca Adunare**; deocămdată acest drit se exerțează numai: 1) de toți proprietarii ce au una sultă făcî pămînt, sau o zidire și altă avere nemiscătoare (imobilă) de valoarea unei mii gubeni, și ca alegători de toți ocîrmuitorii averilor bisericesti, episcopi, egumeni și protopopii ținuturilor; 2) de toți slujbașii statului, afară de simplii scriitori în cele administrative și judecătorești și de toți militarii cu rangul de ofițer, unli și alții alți în funcții active, cit și retrași după șase ani de slujbă; 3) de toți starostii de corporații și de toți neguțarii patențari de starea 1 ; 4) de capacitații, precum profesori și mădulari (membri) ai corpurilor învățate cunoscute de stat, medici, chirurgi, spîțeri, avocați, literați și artiști; și 5) în sfîrșit, de toate comuncle sătești ale țării, care trimet din sinul lor cite doi alegători, și anume vorniculi și întîlul pămînt. Toate aceste specialități se vor hotărî prin deosebita lege electorală care, pe cit se va puté, va urma a se întinde asupra tuturor moldovenilor.

Art. 7. Alegerea reprezentanților se va face pe ținuturile sau județele de astăzi, numărul reprezentanților în fieștecare ținut se va hotărî de numărul alegătorilor prin o dreaptă analogie.

Art. 8. Pot fi aleși reprezentanți în toată întinderea țării, fără condiție de folosul locuinței, toți alegătorii ce vor fi împlinit vîrstă de 25 ani și

întrebuințînd toate driturile țivile.

Art. 9. Nu pot fi nici alegători nici aleși: 1) acei falșii nerecșești în driturile lor (autorii falimentelor frauduloase), 2) acei osîndiți la pedeapsă defăimătoare sau corecțională pentru fapte numite crime de către lege, sau pentru vini de furtisag, înșelăciune și atac [al] moravurilor.

Art. 10. Numărul reprezentanților pentru Moldova este de optzeci.

Art. 11. Mitropolitul este prezident **Obștești Adunări** din drit (de drept), asemenea și episcopii eparchioi (membri ai unei eparchii) mădulari ai acesteiași [acesteia].

Art. 12. Adunarea **Obștească** își va da hotărîrile sale prin majoritatea absolută a glasurilor; spre aceasta se va întrebuința balotație tainică [votare secretă].

Art. 13. Adunarea **Obștească** cercetează singură titlurile mădularilor săi și hotărîște despre validitatea alegierilor.

Art. 14. Ea este aleasă pe trei ani și se reînnoeste în întregime.

Art. 15. Puterea executivă este datoare să o convoace în fieștecare an, sesia (sesiunea) ei trebuie să fie cel puțin de patru luni; ea se adună și peste ani la întîmplări mari și extraordinare.

Art. 16. Mădularile **Adunării** sînt reprezentanții țării, iar nu ai ținuturilor care-l numeste; prin urmare ei nu pot de la ținut primi instrucții (instrucțiuni) poronitoare.

Art. 17. Reprezentanții Moldovei sînt inviolabili; ei nu pot fi prîșiți, opriți (arestați) sau judecați în orice timp pentru opinile ce vor fi arătat în sinul **Adunării**.

Art. 18. Ei nu pot asemenea fi prîșiți și opriți în pricină criminală decît în cazul vinei de față (flagrant delit) fără învoirea **Adunării**.

Art. 19. Nici un reprezentant, în toată vremea mandatului său, nu poate primi de la ocîrmuire vreo funcție nouă, cînstire sau răsplătire.

Art. 20. Mădularile **Adunării** care vor avea slujbe publice vor fi înlocuiți prin supleanți în timpul sesiei și în această vreme nu vor primi leafa postului lor.

Art. 21. Fieștecare reprezentant primește o despăgubire (indemnizație) de la stat pe vremea cit ținut sesiele. Aceasta se va hotărî de către cea întîl Adunare **Obștească**.

Art. 22. Nu pot fi reprezentanți:

1. Miniștrii și directorii departamentelor.
2. Preșidenții Curților de Casație, Înalte, de Apel, de Administrație și Control.
3. Procurorul gheeneral.

4. Șeful Poliției Capitalei.
5. Președintele Municipalityții Capitalei.

6. Comandanul gwardiei naționale a Capitalei.

7. Administratorii și preșidenții tribunalelor de întîia instanță în ținuturile lor.

Art. 23. Seantele (sedințele) **Adunării Obștești** sînt publice. Cu toate acestea, la cazuri mari, ea se poate constitui și în Comitet tainic (secret), după cerea a unei pămînti din mădularile de față.

Art. 24. Poitlia din lăuntru este încredințată prezidentului **Adunării** și secretarilor, iar regulamentul seantelor sale este lăsat hotărîrii **Adunării**.

Art. 25. **Adunarea Obștească** are dritul de a alege pe domn.

Art. 26. Ea, asemenea, alege pe mitropolitul și pe episcopii eparchioi ai țării.

Art. 27. Toate proiecturile de legi și de regulamenturi cari, trecind peste marginile unei simple porunci întemeiată pe legi înființate, trebuie mai întîl a fi supuse hotărîrii **Obștești Adunări**.

Art. 28. Toată puterea legiuitoare, dritul de a vota dările publice, de a alcătui bugetele și a cerceta cheltuielile statului, de a încredința crediturile și împrumuturile publice, de a privilegia asupra păstrării averilor țării, de a îndemna sporul agriculturii și industriei, de a favoriza libertatea muncii și a comerțului din lăuntru și din afară prin întemeierea unei bănci naționale și de scont, de a hotărî tariful vămilor și al mărfurilor, de a decreta grabnica construcție a mijloacelor de comunicație, de a regula unitatea greutăților și măsurilor, de a stimula instrucția gheenerală a poporului, de a întemeia depozituri de mendicite (donații în folosul săracilor), case penitențiare, de a reforma codicile țivile, comercial și penal, precum și codicile de procedură, de a vota reglementele de disciplină și de ținutare (avansare) a trupelor regulate și a gwardiei naționale, în sfîrșit de a lua toate măsurile obștești și extraordinare pentru siguranța țării, sînt de competența **Obștești Adunări**.

Art. 29. Dritul inițiativ și de a primi petiții de la ori și cine se cuvine **Obștești Adunări**.

Art. 30. Răsplătirile naționale se dau numai de către **Obșteasca Adunare**.

Art. 31. Agentul de la Constantinopol se alege de către **Obșteasca Adunare** dintre români.

Cap. III

Despre puterea executivă

Art. 32. Puterea executivă este încredințată de către nație domnului.

Art. 33. Sre a fi ales domn trebuie a fi născut român, în vîrstă de

30 ani cel puțin, și a avea întrebuințarea driturilor țivile și politice. După vechiul obicei, el este ales între [din] toate stările țării.

Art. 34. Aduarea Obștească are drit de a-l alege și de a-l proclama domn cu majoritatea absolută a reprezentanților.

Art. 35. Alegerea se face în cele înțit treizeci zile după moartea, abdicția sau depărțarea domnului de mai înainte.

Art. 36. În acest interval puterea executivă se exercează de către Sfatul Miniștrilor cu împreună lucrare cu Aduarea Obștească, pre care în cele trei zile după vacanțe este dator a o convoca.

Art. 37. Domnul este ales pe cinci ani.

Art. 38. El are datoria de a protegia și de a asigura execuția legilor.

Art. 39. Puterea înarmată îl este încredințată; însă nu o poate nici odată comanda în persoană.

Art. 40. El nu poate înstrăina vreo parte a țării, a închide Aduarea sau a-l prelungi deschiderii sesiei, a opri sau a schimba marșa [mersul] Constituției și a legilor.

Art. 41. La deschiderea fiecăreii sesii, el este dator, prin un ofis, a împărtăși Obșteștii Aduării starea țării.

Art. 42. El are drit de ertare, dar nu-l poate întrebuința decit după anafarele Miniștrilor Justiției și încheierea Sfatului Miniștrilor.

Art. 43. El întărește și publică legile votate de Obșteasca Aduare.

Art. 44. Legile acestea se întaresc de către domn cel mult [la] o lună după votarea lor, iar cele grabnice în termen de trei zile.

Art. 45. La întimplare, cînd domnul n-ar socoti de cuvință de a întări legea votată de Aduare, în termenul hotărît al întăririi, el va împărtăși prin un ofis cuvintele sale Aduării și va cere o nouă deliberare. Aduarea va delibera din nou, și atunci hotărîrea sa fiind desăvîrșită, domnul va trebi a o întări. În caz de refuz din partea sa, președintele Aduării va publica legea în termenul hotărît.

Art. 46. Domnul primește pe trimișii puterilor străine; el asemenea predează la sârbătorile naționale.

Art. 47. Domnul primește de la țara locuința sa și o listă țivă de 12 000 ₪ [galbeni].

Art. 48. Domnul numește și depărtează, după dorință, pe miniștrii săi. El numește asemenea și depărtează pre amplații ramului administrativ, judecătoresc, militar și bisericesc cu restricțiile prevăzute de legi.

Art. 49. Acturile domnului, afară de cele prin care numește și depărtează pe miniștrii săi, n-au putere decit fiind subscălate de competenți miniștri.

Art. 50. Domnul în vremea ociruirii sale este inviolabil.

Miniștrii singuri sînt răspunzători. Toți amplații subalterni, fiecicare în cît îl privește, sînt răspunzători de acturile administrației sale.

O lege va hotărî cazurile răspunderii, încheiașurile funcționarilor și chipul de a-i trece judecăt.

Cap. IV

Despre Sfatul Miniștrilor

Art. 51. Puterea legislativă hotărîște numărul și atribuțiile miniștrilor.

Art. 52. Miniștrii au slobodă intrare în Aduare; ei vor fi purure ascultați de cite ori o vor cere.

Art. 53. Miniștrul Trebilor din Lăuntru este de drit preșident Sfatului.

Art. 54. Sfatul alcătuiește proiectele de legi ce guvernul are a propune Obșteștii Aduării și acele de inițiativă parlamentară ce Aduarea ar trimite cercetării sale.

El face reglemente de administrație publică, după legile înființate. Spre aceasta el trebiu a asculta comisiile consultative așezate pe lângă fiecicare ministru, fiecicare în competența ei.

El exercează asupra administrațiilor ținutale și municipale controlul și protegierea ce-l sînt date de către legi.

El propune domnului numirea funcționarilor după anafarele șefilor departamentelor competente.

O lege particulară va regula celelalte atribuții ale Sfatului.

Art. 55. În nici într-un chip Sfatul nu-l poate însuși atribuții judecătorești și, prin urmare, a rosti pedepse și osînde, sub cuvînt de măsură de siguranță etc. Îscălișorii unor asemenea sentințe vor fi din dată dați de către Obșteasca Aduare în judecată criminală.

Cap. V

Despre administrația din lăuntru

Art. 56. Împărțirea țării este în ținuturi sau județe, ocoale și comune.

Art. 57. 1) În fiecicare ținut este o administrație alcătuită de un administrator și de un sfat ținutal.

2) În fiecicare ocol este un subadministrator.

3) În fiecicare comună un vornic, doi paznici și un sfat comună.

4) În orașe va fi o municipalitate, un sfat municipal.

Art. 58. Administratorii și subadministratoarii se numesc de către domn, după art. 48 și 54.

Art. 59. Vornicii și paznicii se numesc de către toți gospodarii comune.

Art. 60. Preșidenții și asesorii municipalităților prin orașe se numesc de către toți proprietarii de case din același oraș.

Art. 61. Sfaturile ținutale se numesc de către toți alegătorii reprezentanților la Aduare, statornicii în ținut de șase luni cel puțin.

Sfaturile comunale se numesc de către toți gospodarii comune.

Sfaturile municipale de către toți proprietarii de case din acel oraș.

Art. 62. O legiuire deosebită va hotărî atribuțiile sfaturilor ținutale, municipale și comunale.

Art. 63. Domnul, după propunerea Sfatului Miniștrilor, poate desființa sfaturile ținutale, municipale și comunale; este dator însă într-un termen de un an, de a convoca alegearea altora.

Cap. VI

Despre puterea judecătorească

Art. 64. Dreptatea este gratuită în toată întinderea țării. Debatățiile [dezbatările] sînt publice, afară cînd s-ar jieni moralul și buna orîndueală.

Formele proedurii vor fi scurtate și simplificate.

Art. 65. Sloboda apărare este încheiașută [garantată] atît în cele țivile cît și în cele criminale. Spre acest sfîrșit [scop] se va statornici un ordin de advocați după deosebită lege.

Art. 66. Ministerul Public se va întemeia pe lângă toate tribunalele țării.

Procurorii vor fi numiți de domn, după modul prevăzut la art. 54.

Art. 67. Juriul va fi așezat în toate pricinile politice, criminale și de tipar. O lege spețială va hotărî organizația sa.

Art. 68. Judecătorii pașnici se vor statornici și prin țiguri. El vor fi aleși de către concetățeni, după o legiuire deosebită.

Art. 69. Judecătorii țivili de instanța înțit, judecătorii de instrucție criminală și acei de apel și de comerț vor fi numiți de către domnul, după un ordin de candidatură ce se va statornici de către o lege spețială despre organizația judițiară.

Art. 70. Judecătorii Curții Înalte se vor numi de către Obșteasca Aduare.

Art. 71. O Curte de Casație se va statornici spre revizuirea formelor paze de instanțele de jos. Mădularii acestei curți se vor numi lărași de către Obșteasca Aduare. Această curte va hotărî și despre conflicturile de atribuții între autoritățile administrative și judecătorești.

Art. 72. Domnul nu va avea nici un amestec în hotărîrile judecătorești. Acestea se vor aduce în împlinire de către competentele autorități executive, după rechișiția [hotărîrea] respectivelor tribunale, fără a avea treburile de a fi întărite de domn.

Art. 73. Pentru toată țara se va statornici un Tribunal de Administrație, care se va rosti asupra profesurilor administrative și a cărui compunere și atribuții se vor statornici prin o lege.

Mădularii acestui tribunal se vor numi de către domn, după o listă înfișată de către Sfatul Miniștrilor.

Art. 74. Asemenea se va statornici și o Curte de Control spre a cerceta cheltuielile statului. Mădularii acesteia se vor numi de domn, după modul mai sus arătat.

Art. 75. Recursul în contra încheierilor Tribunalului Administrativ și ale Curții Controlului se va face la Curtea de Casație.

Art. 76. Toți judecătorii tribunalelor țivile, criminale comerciale și de apel, al Curții Înalte și al Curții de Casație, sînt pe vieță; ei pot însă fi depărtați vremelnicește sau desăvîrșit [definitiv] din funcțiile lor, după o judecată solenă [solemnă] rostită de juri, după formele și pentru pricinile prevăzute de legea judițiară. Această lege va hotărî și vîrsta cînd judecătorii vor fi puși în retragere [pensionați] (retraite).

Art. 77. Trupele vor avea deosebitul lor Tribunal Oștenesc, ale cărui atribuții se vor statornici prin deosebită lege.

Art. 78. O Înalță Curte de Dreptate, fără apel și recurs în casație, alcătuită de Curtea Înalță [Divanul Domnesc], ca judecatorie de instrucție și de jurați trasi în sorți de către preșidenții tribunalelor țivile de înțit instanție, din numărul mădularilor tuturor sfaturilor ținutale, se va întruni orîndu va fi trebuință de a

judeca prile pornite de către Adunarea Obștească, fie asupra mălurilor ei, fie asupra minștrilor și alor funcționari. Această curte va judeca și persoanele învinovățite de crime, atentaturi și comploturi asupra siguranței din lăuntru și din afară a statului. Ea nu se va pute aduna decât după o hotărâre a Adunării Obștești.

Art. 79. Declarația juriului că pritul este vinovat trebuie să fie dată cu majoritatea a două treimi a glasurilor.

Art. 80. Orice tribunali și comisiile excepționale sînt în vechi oprite.

Cap. VII Despre puterea armată

Art. 81. Puterea armată este înțemeiată spre a apăra țara și a asigura păzirea bunelor orinduirii a legilor. Ea se alcătuiește din oaste regulată și din gardie națională.

Art. 82. Fiștecare român în vîrstă de 21 ani, afară de excepțiile prevăzute de legi, contribuie prin sorți la formația oastei. Slujba este de cinci ani. Înlocuirea este slobodă.

Art. 83. Gardia națională se formează de toți românii în stare de a purta arme și care nu fac parte a armiei active. Înlocuirea nu este eretă.

Art. 84. Gardia națională se împărțește în urbană și rurală (de orăș și de țeară).

O lege deosebită va hotărî formairea și datoriile gardiei naționale.

Art. 85. Legi particulare vor hotărî modul înolării, al înaintării (avansării) și al disciplinei trupelor regulate.

Art. 86. Puterea armată este neapărat ascultătoare; nici un corp înarmat nu poate delibera asupra treburilor statului.

Art. 87. Puterea armată întrebunțată spre a păstra buna orinduirea în lăuntru nu poate lucra decât după cererea autorităților țivile competente și după regulile hotărâte de puterea competentă.

Art. 88. Străinii, sau singuri sau în corp, nu pot forma parte din puterea armată a țării.

Cap. VIII Despre drituri și datorii

Art. 89. Toți românii moldoveni au de o potrivă egalitatea driturilor țivile și politice, afară de cazurile prevăzute de Constituție, art. 6, și de legile speciale.

Art. 90. Toate titlurile nobilitare, privilegiuri de naștere și personale vor conțeni în viitor; titularii de astăzi le pot păstra însă aceste nu le dau nici un drit.

Art. 91. Numai românii pot ocupa funcțiile statului în deosebite ramuri.

Art. 92. Lucrul boerescului și dijele și alte dări proprietărești se desființează pe veci.

Art. 93. Proprietățile sînt sfinte și se apără de către Constituție; însă în folosul public toți gospodarii săteni vor primi de la stăpîni moșilor cîte 2%, falci de fiestecare, ca desăvîrșită proprietate, iar la moșile strîmte statu quo al stăpînirii de astăzi. Iar pentru această expropriație făcută în folosul public, potrivit art... din Codica țivă și a Moldovei, se va da vechilor

proprietari o potrivă desăgubire, care se va hotărî de către o deosebită lege.

Art. 94. Robia se desființează de pe pămîntul românesc; proprietarii care vor cere desăgubire vor primi-o de la stat.

Art. 94. (?)¹ Pedecapsa morții și a bătlor truștei sînt cu desăvîrșire oboite [înălțurate].

Art. 95. Confiscația averilor după vechiul obicei nu se poate niciodată statornici.

Art. 96. Fiștecare român exercează slobod religia sa și primește de la stat o protecție de o potrivă pentru cultul său.

Slujitorii culturilor cunoscute (recunoscute) de stat au singuri drit de a primi lefi de la stat.

Art. 97. Averiile mănăstirilor închinăte la locuri străine se întorc către stat; iar acelor locuri li se va trimite pe tot anul cîte un ajutor bănesc, care se va hotărî de către Adunare.

Art. 98. Toți moldovenii de orice dogmă creștină au aceleași drituri prin urmare și de a cumpăra și moșii. Acest drit este dat și străinilor creștini, cu aceasta însă că se vor declara supuși legilor țării fără osebite.

Art. 99. O lege specială va statornici măsurile spre graduala emanație a romanilor de lege evrească.

Art. 100. Libertatea instrucției se va exercita supt închinăzăturile legilor și priverghera statului. Această priverghere se va întinde asupra tuturor așezămintelor de învățatură, fără excepții, după o lege votată de Obșteasca Adunare. Această priverghere, cu povățuirea Ministeriei Învățăturilor Publice, va fi mai de aproape încredințată staturilor ținutele, munți pale și comunale.

Art. 101. Instrucția este gratuită: ea va fi egală și întreagă pentru tot românul de ambe sexele. În Capitalile va fi o universitate, o școală politehnică, o școală normală și una de măsătorii (meserii); în portul țării [Galați] o școală de comerț și de navigație; în toate orașele ținutele colegiuri și pensionate pentru fete, în toate satele școli primare. Învățaturile se vor face în limba națională.

Prințiul examenului efi mai curind va fi primit pentru toți aspiranții la slujbele statului.

Art. 102. O lege specială se va nota spre ridicarea morală și soțială a clerului.

Tiparul este slobod; cenzura nu se va pute nici odată întemeia, ca una ce nici odată n-a fost în țeară.

Art. 103. Libertatea individuală este închinăzătură; nimeni nu va pute fi oprit decât în cuprinderea legilor.

Art. 104. Locuința fișteacăru român este respectată; nimeni nu o va pute călca decât după rostirea legilor.

Art. 105. Nimeni nu poate fi tras de la fiștești săl judecători. Fiștecare arestat va fi înfățșit în vreme de 24 ceasuri înaintea judecătorului competent.

Art. 106. Toate contribuțiile sînt așezate pentru folosul public.

De aceea, fiștecare cetățean va coopera prin o contribuție generală, *

¹ Conform cu originalul — n.r.

² În vechiul drept românesc domnitorul putea ordona confiscarea averilor particulare — n.r.

în proporția facultăților și a averii sale. O lege specială va statornici modul și felul contribuțiilor. Orice dare asupra exportăției produselor țării va fi în vechi oboită.

Art. 107. Nici o dare nu poate fi cerută decât în puterea unei legi.

Art. 108. Dările directe se vor hotărî de către Adunare numai pe un an.

Dările indirecte se pot hotărî și pe mai mulți ani.

Art. 109. Toate dările și veniturile statului se vor strînge de-a dreptul de către fisc, fără dare în întreprindere².

Art. 110. Închinăzăturile date dritului muncii sînt: 1) desființarea a orice monopol și dare pe fabricii și întreprinderi industriale; 2) întemeierea unei bănci naționale și de escont (scont); 3) așezarea de case de păstrare (economii) și de școli profesionale; 4) plata de către stat a lucrărilor publice și desființarea belicurilor (corvezilor) și havalcelor [angaralelor]; 5) așezarea de aziluri pentru muncitorii neputincioși.

Art. 111. Legi de poliție și așezăminturi penitenciare se vor statornici de către Obșteasca Adunare în cea întâi a ei sesie.

Art. 112. Adunarea va vota o lege energetică pentru scarea corupției lăsată în țeară de către guvernul trecut.

Art. 113. Adunarea va numi în grabă comisi pentru reforma codicelor țivile, comerțiale și penale și a profesurilor acestora.

Art. 114. Ocîrmuirea veniturilor orașelor și a comunelor și sloboda îndestulare a acestora va fi încredințată dregătorilor municipale și comunale, sub priverghere însă neamestecul Ministeriei din lăuntru.

Cap. IX Despre revizia Constituției

Art. 115. În puterea Capitalăților sale și a tractatorilor care li închinăzăturile sloboda și neatrînată administrație din lăuntru, nația are pururea dritul de a-și schimba sau a-și modifica Constituția. Deci la fiștecare 15 ani, prin o deosebită leguire, nația își va alege reprezentanți extraordinari, care vor ave dritul de a modifica Constituția, după spiritul epocii.

Art. 116. Prefacerea Constituției va trebui însă a se cere de două treimi a glasurilor votante.

Art. 117. Modificații însă singurate se pot face de către Adunările Obștești și în sesiile sale obicnuite.

Cap. X Dispoziții provizorii

Art. 118. Codicele, legile și reglementele astăzi în ființă, ficit nu se împotrivesc acestei Constituții, vor urma a fi în lucrare, pînă cînd nu vor fi schimbate prin noi legiuri.

Art. 119. Toate autoritățile astăzi în ființă își vor urma funcțiile pînă la publicăția legilor organice ce le priveșc.

Art. 120. Legea organizației judiciare va statornici modul special al numirii pentru înția compunere a tribunaliurilor.

² Parantezele aparțin originalului — n.r.

VIAȚA COTIDIANĂ A BUCUREȘTENILOR ÎN ANUL 1848 (I)

DUMITRU HÎNCU

În vara anului 1848, străzile Bucureștilor au fost cuprinse de un suflu nou. Evenimentele ce-l pricinuiau și care marceau zorile unor rînduiri mai echitabile și a unor relații umane mai drepte ne sînt astăzi binecunoscute, mulțumită culegerilor de documente din epocă, monografiilor sau studiilor de sinteză mai vechi sau mai noi.

De aceea aceste tablouri de viață bucureșteană din vara de foc a anului 1848, pe care încercăm să le reconstituim aici, nu-și propun decât să evoce acea atmosferă a orașului cuprins de febra înnoitoare a revoluției, un arome aer propriu care-l deosebea de acela al celorlalte centre revoluționare ale vremii.

Cu alte cuvinte, ele nu vor să fie decît cîteva incursiuni în arii deosebite ale vieții bucureșteneului privit atît în existența-i publică, cît și în cea privată care, atunci, au cunoscut o remarcabilă și fericită împletire. Iar ca prolog, să ne oprim pe scurt, asupra imaginii pe care o prezenta în acea vreme primul oraș al Țării Românești.

Bucureștii — „o imensă panoramă“

Călătorul care se apropia pentru prima oară de capitala Țării Românești era mai întîi impresionat de așezarea sa și de privescerea pitorească ce se înfățișa de pe înălțimile-i dominante. „Atîta pot să zic — scria învățatul transilvan Timotei Cipariu — că, de au Parisul, Londra, Viena etc. perspective frumoase din afară nu știu, căci nu le-am văzut decît

pe hîrtie, dară despre București pot să zic, ori vei căuta de la Băneasa, ori sus de la Mitropolie, cum că are o vedere și o situație așa frumoasă și romantică, cît ochii miei încă nu s-au putut sătura“. Iar privind de pe dealul pe care se ridica Mănăstirea Mihai vodă, Ulysse de Marsillac, un tînăr francez sosit la noi ca preceptor într-o familie — și rămas apoi definitiv în țară, profesînd gazetăria — încerca și el o impresie similară cu cea a cărturarului transilvan. „Bucureștii se desfășoară în fața privirilor într-o

imensă panoramă care prelungește pînă la orizont turlele sale de metal, strălucind în soare ca niște oglinzi din masa de verdeață¹.

Odată intrat în oraș, călătorul era izbit de mișcarea de pe străzi, de aspectul de urbe prosperă. E adevărat, la periferie, în ulițele mărginașe, casele erau încă scunde, tupilate parcă și mult răsirate printre curți, livezi sau vii. Aveau pereți de șipci lipite cu lut și spoți cu var. În astfel de case situate, de exemplu, de amîndouă părțile Dîmboviței, mai cu seamă în josul Mănăstirii Radu vodă — și în al căror interior, descris foarte plastic de Ion Ghica, mobilierul se rezuma adesea la un unic pat, de fapt o ridicătură de trei palme de la pămînt, pe care se așterneau lăcере², o măsuță rotundă ale cărei picioare, de-o șchioapă, se puteau îndoi dedesubtul tăbliei și citeva scaunele joase — trăiau tabacii (tăbăcarii), după ei pescarii și, mai încolo, săpunarii. În jurul Cișmelei Filaretului, în preajma șesului cu același nume, locuiau vrednicele torcătoare, țesătoare și vopsitoare care produceau frumoase testemeli³, ce nu erau de fel mai prejos de cele de la Constantinopol.

Pe măsură ce călătorul răzbătea însă în inima orașului, acesta își arăta altă față. Trăsura începea să urie și să salte pe caldarîm, căci străzile Bucureștilor erau acum pavate cu piatră. Vechile pavele de lemn de pe „podurile” orașului de odinioară erau numai o amintire, o amintire neplăcută din vremi cînd, sub grinzile ce susțineau blănille de stejar, murdăria se putea aduna nestingherită. Acum, locuitorii beneficiau de variate și însemnate înlesniri, care puneau în multe privințe orașul pe picior de egalitate cu capitalele țărilor din Apusul Europei. Ei își măturau zilnic, înainte de ora opt dimineața, curțile și partea de stradă din fața caselor și prăvăliilor. Cei care nu o făceau erau pasibili de o amendă de jumătate de sfanțih! Gunoiul adunat era strîns de slujbași ai maghiștratuului — cum i se spunea primăriei — care cutreierau ulițele, cite doitrei, în urma unui car cu boi. De la o vreme, ulițele Capitalei erau și udate cu regularitate, cu ajutorul unor care cu buți; la unul din capetele buților se afla un vas de tinichea cu găuri, prin care se scurgea apa.

Pe timp de noapte, ulițele erau luminate cu ulei de rapiță, arzînd în felinare plasate la zece stînjini unul de altul. Lampagii, anume tocmiți de maghiștratu, aveau grijă să aprindă și să stingă felinarele la vremea sorocită, în funcție de anotimp. Asta în cazul cînd călătorul ar fi putut intra în oraș! Căci odată cu lăsarea întinericului, cele unsprezece intrări ale orașului, așa-numitele „străji”, se închideau și erau păzite.

Albumul moldo-valah sau ghid politic și pitoresc prin Principatele dundrene, publicat la Paris, chiar în anul revoluției, de revista *L'Illustration* și ilustrat cu gravuri, executate nu fără talent de doi desenatori, Charles Dous-sault și Michel Bouquet, considera că Bucureștii semănau acum în multe privințe cu...

Madridul și că era, în genere, „un oraș de lux”. Autorul textului acestui album, Adolphe Billecoq, fost consul francez la București, își imagina că însuși numele orașului venea de la bucurie, adică de la „joie”, cum explica el francezilor. Compatriotul său, Henri Desprez, un mare admirator și susținător al cauzei românești în 1848 și mai tirziu, remarcă, la rîndu-i, că vizitatorul Bucureștilor se pomeneste „în mijlocul agitației unui mare oraș”, că „magazine bogate și locuințe particulare somptuoase se ridică în fiecare zi [...] și astfel, în fiecare zi, capitala Valahiei se dezbracă de caracterul ei oriental pentru a lua înfățișarea orașelor din Occident”. În ulița boierească Podul Mogoșoaiei, în mahalaua Batiștei, dar și aiurea — case mari, făloase, cu etaj și fațade prelungi, construite în cele mai diverse stiluri, vedeau adesea o arhitectură de bun gust.

Batiște sau „Saint-Germainul” Bucureștilor

O scurtă plimbare pe Podul Mogoșoaiei poate oferi măcar citeva puncte de reper pentru ilustrarea amintirilor aprecieri. În fața bisericii Zlătari, pe locul căreia la 1848 era un mare han cu 200 camere de închiriat și prăvălii, se afla „Hotel de France”. Puțin mai încolo, unde acum se află Comandamentul Miliției Capitalei, era casa baronului Meitani, celebră pentru luxul petrecerilor care se dădeau acolo. Vizavi era un alt han, de proporții mai mici, Hanul Cîmpinceni.

Pe locul unde astăzi este Casa Centrală a Armatei era Mănăstirea Săririndar. În chiliile din jurul bisericii acesteia se afla, de asemenea, un han. De altfel, pe Podul Mogoșoaiei erau nu mai puțin de 14 hanuri, parte în bună stare, parte ruinate. Aveau curți mari, pătrate, pavate cu bolovani de rîu și împrejmuite cu ziduri ca de cetate, străpune de porți grele de stejar, legate în piroane, șine și lanțuri. O parte dintre ele erau numai depozite de mărfuri, altele erau și loc de adăpost pentru călătorii în trecere; atunci cînd țineau de cite o mănăstire, odăile de sus erau destinate călugărilor și locuințe egumenului. În ultimele decenii însă zidurile celor mai multe hanuri bucureștene fuseseră sparte și prăvăliile se întorseseră cu fața la stradă, ceea ce schimbăse cu desăvîrșire aspectul acesteia. Ultimul han de pe fostul Pod al Mogoșoaiei — sau, mai degrabă, vestigiile lui — a căzut sub tirnăcoapele primăriei bucureștene numai cu puțin înainte de cel de-al doilea război mondial: a fost Hanul Crețulescu, din jurul bisericii cu același nume, pe care o vedem acum lingă Palatul Republicii. În curtea acestei biserici era un cîmîțir de care merită să ne amintim fie și pentru că în el a fost înmormîntat poetul revoluției Ion Catina, căruia un destin necruțător i-a scurtat viața la 23 ani. Ritmurile sale aveau pentru contemporani virulența unui plesnet de mitralii: „N-auziți în piață larmă?/ Dați năvală-n mîini cu armă, / Căci soldatul

¹ Covor țărănesc de lînă, lung și îngust și care se așternea pe laviță sau pe jos.

² Basmale mari, pătrate, din bumbac, colorate și împodobite pe margini cu diferite desene sau flori.

ne ajunge, / Baioneta ne împunge; / Dați, d-o vrea și el să dea!", clama poetul și versurile sale erau preluate cu însuflețire de mii de bucureșteni.

În față, spre Podul Mogoșoaiei, erau magazine de galanterie cu articole scumpe și elegante importate îndeosebi din Franța, armurieri, legători de cărți, cojocari, cizmari.

Dar să ne continuăm periplitul de unde l-am lăsat. Pe locul Hotelului "București" și mai departe, către Bulevardul Magheru erau restaurantul, cofetăria și sala de spectacole a italianului Ieronimo Momolo, cunoscută de contemporani sub numele de Teatrul Vechi sau Teatrul Mic. Cu vreo nouă ani înainte de revoluție, același întreprinzător italian supraetajase clădirea restaurantului (casa Slătineanu) și amenajase o sală pentru baluri și concerte unde, la sfârșitul lui 1846, a cîntat și marele Frantz Liszt. În timpul revoluției, în această sală a fost pus la cale complotul boieresc de la 19 iunie împotriva Guvernului provizoriu. Mai târziu, tot în această sală, a început a se întruni Clubul regenerației, la ale cărui ședințe participau mulți din fruntașii revoluției.

În fața Teatrului Comedia de astăzi era o altă sală publică, cunoscută sub numele de sala Bossel, unde a debutat Matei Millo. Peste drum, puțin oblic, se afla șantierul Teatrului Mare (îngă actualul Palat al Telefoanelor), unde se lucra, de doi ani — după planurile arhitectului A. Hefft — la edificiul viitorului Teatru Național. După Hanul Crețulescu urma casa Golescu care, în timpul revoluției, a devenit sediul guvernului revoluționar, apoi — pentru a aminti, firește, nu mai clădirile cele mai proeminente — Palatul Știrbei (astăzi Muzeul de Artă Populară), construit de un arhitect francez pentru Barbu Știrbei; mai încolo, spre capul podului, se întindeau, la întretăierea cu Calea Griviței (pe atunci Podul Trgovștei), casele Romanit, în care proprietarul, un grec îmbo-

gătit, dădea și el recepții cu răsunet; în sfârșit casa Lens, a unui furibund boier contrarevoluționar, devenită apoi casa Vernescu, pe care o putem și acum admira într-o latură a Palatului Ministerului Industriei Construcțiilor de Mașini.

Un alt cartier „șic” al Capitalei, mahalaua Batiștei, era numit de Ulysse de Marsillac „Saint-Germainul”¹ Bucureștilor. Aici nu mai erau nici magazine, nici ateliere; cea mai mare parte a caselor, cu fațade elegante, aveau în fața lor curți spațioase, iar îndărătul lor grădini întinse. Grilaje de metal sau garduri de lemn le ocroteau și le despărțeau de ulițele mai drepte decît în alte părți ale orașului.

Vadul comercial al orașului se afla în jurul centrului său istoric, pe Lipscani, ulița Nemțescă (astăzi Smîrdan), Bărăției, Covaci, mahalalele Sf. Gheorghe, Sf. Vineri. Cumplitul incendiu de la 23' martie 1847, căruia îi căzuseră pradă aproape două mii de clădiri, devastase și o mare parte a acestor străzi și mahalale. Dar ele se refăcuseră rapid. Magazinele de pe Lipscani l-au impresionat, prin bogăția lor, și pe unul dintre fruntașii mișcării socialiste europene, Ferdinand Lassalle, care ne-a vizitat Capitala la mijlocul veacului trecut descriindu-le astfel: „Magazinele cu mobile luxoase îmbrăcate în catifea roșie, strălucind seara de lumina multelor lămpi astrale”. Vizitatorul remarcă și că „în general, aici se constată [...] o dezvoltare foarte rapidă. Și ce altă dezvoltare mai stă în fața acestei țări în viitorul apropiat!”.

În ulițele comerciale mai puțin importante, mărfurile erau prezentate, în bună parte, la vedere, în fața prăvăliilor, în saci, butoaie sau lăzi, din care răzbăteau mirosuri ațîțătoare de afumături și sărături sau mai dulci — de mirodenii și fructe uscate.

¹ Numele celui mai aristocratic cartier al Parisului.

Plimbare cu „factonul” la Șosea

Dimbovița, apă dulce...

Dar și în rest, orașul, datorită unei impetuoase ascensiuni economice a burgheziei, se deosebea acum mult de ceea ce fusese cu numai zece-cincisprezece ani înainte. Lucrările publice se înmulțeau văzând cu ochii. Cu doi ani înainte de revoluție fusese adusă — și instalată într-o clădire care se afla undeva în spatele Hotelului „Victoria” de astăzi — o mașină cu aburi pentru filtrarea apei din Dimbovița, în vederea alimentării unor cișmele; țevile necesare fuseseră comandate și fabricate la Reșița. În chiar anul premergător revoluției au fost inaugurate fântinile cu jocuri de apă de pe Șoseaua Kiseleff. Desigur, toate acestea nu însemnau că problema aprovizionării cu apă potabilă a bucureștenilor fusese definitiv și complet rezolvată. De altfel, lucrurile stăteau la fel și în alte capitale europene. În Parisul acelei vremi, de exemplu, erau sacagii ce trudeau din zori și până în noapte pentru a-și satisface clientela. Iar la Londra, lipsa de apă potabilă era o problemă nevăgică și în deceniul al șaptelea al secolului trecut. Dar ceea ce se înfăptuise în orașul de pe Dimbovița era un important pas pe calea progresului, deși mulți locuitori trebuiau să-și împlinească și mai departe trebuințele cu vechile cișmele publice și cu puțurile din curțile lor. Iar în vara fierbinte și uscată a lui 1848 au resimțit și mai mult greutățile existente în asigurarea cu apă. Aerul era atât de încins, încât, la 20 august, I.C. Brătianu, numit de guvernul revoluției șeful Poliției Capitalei, s-a văzut nevoit să lipească pe ziduri acest neobișnuit apel: „Fiindcă uscăciunea este foarte mare și o scinteie este destul ca să dea foc Bucureștilor, de aceea toți cetățenii sint rugați a nu mai fuma pe uliță”.

La capătul dinspre oraș al Șoselei Kiseleff se amenajase o frumoasă grădină cu arbori și arbuști ornamentali aduși din Italia, caracterizată — la puțină ani după inaugurare — de ziaristul englez O'Brien drept „una din cele mai frumoase din Europa”. Cîșmigiul, intrat din 1845 sub administrarea directă a Sfatului orașenesc, creștea se se întindea repede spre mulțumirea bucureștenilor, care aveau însă și alte locuri de plimbare: Grădina de la Filaret, Grădina cu cai, din care n-a mai rămas astăzi decât numele unei mici străzi între Piața Kogălniceanu și cheul Dimboviței, cea de la Colentina, „aleiul” de la Mitropolie. Acesta era un drum săpat în coasta dealului, pavat și plantat pe margini cu arbori. Deși înălțimea către care ducea nu era prea mare, bucureștenii aveau senzația că acolo sus respirau, în special seara, un aer mai curat și mai răcoros decât în alte părți ale orașului. Pentru evocarea instituirii Regulamentului organic, sub generalul Kiseleff se ridicase pe „alei”, un monument în patru laturi pe care, pe patru tăblii de piatră neagră, evenimentul era glorificat în „limbajul cel mai șerpuitor”, cum se exprima corespondentul *Gazetei de Transilvania* care avea să asiste la dărmarea lui de către poporul Bucureștilor. Într-adevăr cu prilejul arderii în public a Regulamentului și a Arhondologiei, la

Bucureștene de la mijlocul secolului XIX

6 septembrie 1848, locuitorii au renunțat și la acest monument.

Ce păcat că dumnealui I. Pohlman — care-și instalase „salonul” pe Podul Mogoșoaiei, vizavi de Consulatul imperial rus (ce se afla pe locul actualului Hotel „Bulevard” de la întretărirea Căii Victoriei cu Bulevardul Gh. Gheorghiu-Dej) „recomandându-se onoratei clientele [...] cu întocmirea tuturor chipurilor de daguerotype, în culoare și negru, în format mare și mic” — n-a avut și fericita idee de a-și lua în spinare cutia magică și a cutreiera străzile, cum avea s-o facă mai târziu Carol Popp de Szathmáry! Desigur, mărturia sa ar fi fost mult mai fidelă realității decât tabloul pe care-l putem imagina noi acum. Am fi rămas astfel, poate, cu imaginea Curții administrative, a palatului domnesc al lui Bibescu, a cazarmilor, Casei Statului Major, a spitalelor (Colțea, Pantelimon, Filantropia, cel de nașteri, cel ostășesc), a școlilor mai însemnate și a multor altor așezăminte de interes public. Și, poate, chiar mai interesante decât acestea, cu imagini ale străzilor bucureștene de atunci. Străzi care, după mărturiile tuturor celor ce le-au cunoscut, erau un pasionat spectacol prin ele însele, aveau o viață plină, clocoțitoare. Prin furnicarul lor de lume își croiau greu loc care, căruțe, carete, trăsuri de toate felurile și mărimumile. Numărul vehiculelor și al cailor era remarcabil de mare, așa cum subliniau consulul general prusian Neigebaur și Vaillant¹, bunul prieten francez al revoluționa-

¹ Magazin istoric, nr. 7/1977.

rilor muntelui. Poporul de pietoni era și el foarte felurit: ampoliați și crai de toată mina, în veston, vestă albă cu floricele, pantaloni de culoarea oului de rață, la gît cravată-fundă sau lavalieră, iar în picioare ghețe fără bombeu, cu elastic; evgheniști din protipendadă, cu obligatoria redingotă neagră sau albastră, la vestă ceas de aur cu lanț lung, la vedere, în mină baston cu măciulie de argint sau chihlimbar și pe cap joben; meșteșugari cu șorțuri lungi pînă aproape de călcie și mincele cămăși suflecate; cucoane și jupinițe în rochii cu fionguri¹ și dantele pe la gît și mînci, cu corsajul strîmt și înfioate spre călcie, cu ghețuțe vieneze înalte și cu nasturi pînă sus, pe cap cu pălărioare avînd borul larg și rotunjit, ridicat mult în față, lăsînd fruntea dezgolită; țărani desculți, dar cu căciulă și în miezul verii; bătrîni „ruginiți” ce nu se îndurau să lepede încă antierul oriental și ișlicii; arnăuți cu fesuri și fustanele albe, scrobite țeapăn, ieșind de sub ilice brodate cu fir de aur și purtînd la brîu pistoale și pumnale lungi și lucitoare.

În amurg, se îndreptau spre Șosea ori spre alte locuri de preumbraie, lungi coloane de calești particulare și „fiacără”² și chiar dacă praful se ridica în urmă-le ca un nor, „damele toate, de n-aveau pricină silitoare” — se extazia tot bunul transilvan Cipariu — răbdau canonul „fără slăier”³, și nici că le păsa, „numai să fie văzute”. Spectacolul era probabil frumos căci nici Ferdinand Lassalle — care știa să vadă și laturile umbrite ale unui tablou pitoresc — nu se putea împiedica să-și încheie considerațiile sale despre Capitala noastră fără acest oftat semnificativ: „Și femeile, femeile, femeile! Prospețimea toaletelor, trăsăturile nobile pe care tenul mereu pal le face mai interesante și mai de dorit”.

Cîți erau însă de fapt bucureștenii? *Albul moldo-valah* își informa cititorii că: „Bucureștii este un oraș mare, are aproape 90 000 locuitori”. După o ședere de trei ani în România, consulul general prusian Johann Ferdinand Neigebaur aprecia că orașul avea peste 100 000 locuitori. Un articol publicat de *Gazeta de Transilvania*, la 6 septembrie 1848, cu titlul *Pentru ce este rău Regulamentul [organic al] Țării Românești și al Moldovei* dădea cifra de 120 000 locuitori. Așa cum arăta și C.C. Giurescu este cifra care, probabil, e și cea mai apropiată de realitate cu rezerva — de care e bine să ținem seama — că ea nu era rezultatul unui recensămint. Era mult, era puțin? Credem că pentru a afla răspunsul e de ajuns să avem în vedere că, cu această cifră, Capitala noastră era, după Constantî-nopol, cel mai populat oraș din Sud-Estul Europei, și, deci, unul din centrele urbane importante ale vremii.

Bucureștii de la 1848 erau și un important centru de cultură românească. Era orașul unor poeți și prozatori care și-au înscris pentru vecie numele în istoria noastră literară:

Dinicu Golescu și Ienăchiță Văcărescu, Heliade-Rădulescu, Cezar Bolliac, Grigore Alexandrescu și Anton Pann, Ion Ghica și Nicolae Bălcescu și al atîtor altor cărturari de frunte. Era orașul în care văzuseră lumina zilei societăți culturale deschizătoare de drumuri în redoptarea culturii noastre naționale: Societatea literară, Societatea filarmonică, Asociația literară a României, primele înghetări de teatru românești și de presă românească. Capitala Munteniei număra acum multe tipografii: aceea a lui Heliade, în care pînă la 1848 au fost tipărite peste 200 titluri de cărți, periodice și foi volante; Tipografia Colegiului Sf. Sava, unde, alături de cărți cu caracter didactic pentru uzul elevilor din toată Țara Românească, a văzut lumina tiparului și *Magazin istoric pentru Dacia* al lui Nicolae Bălcescu și A.T. Laurian; Tipografia lui Carcalechi, a lui Frederic Walbaum, unde a luat ființă și prima litografie din București, a lui C.A. Rosetti și Enrik Winterhalter, a lui Iosif Kopainic, în care a fost instalată prima mașină tipografică din țara noastră etc. În-mulțirea lor și, în genere, a tipăriturilor, răspîndirea tot mai largă a cărții, odată cu progresele învățămîntului, au avut un greu cuvînt în pregătirea climatului propice pentru propagarea ideologiei revoluționare de la 1848. Biblioteca publică de la Sf. Sava, al cărei prim catalog tipărit a apărut în 1846, cabinetele de lectură, ale lui Rosetti și Winterhalter, Waldman și Weiss — de unde bucureștenii împrumutau cărți în schimbul unei cotizații lunare sau puteau citi gazetele românești și străine — erau mult frecventate și contribuiau și ele la crearea unei opinii publice ce urmărea cu interes și pasiune noutățile din mișcarea de idei a vremii. Iar în însuși vîltoarea revoluției a luat naștere presa politică din Țara Românească care, prin *Poporul suveran* sau *Pruncul român*, a dezlăuit o strălucită pleiadă de publiciști înflăcărați și talentați.

Asta în verile obișnuite. În 1848, vara revoluției, ulitele Capitalei au cunoscut însă aspecte inedite. Înfașărea lor s-a schimbat; erau acum străbătute de imense mulțimi care se îndreptau, în frunte cu steaguri tricolore pe care se putea citi: *Deptele-Frăție*, ori, cînd era cazul, înarmate cu ce apucau: arme de foc, sulite, săbii, pari, dar cel mai adesea cu mîinile goale, spre locurile unde se hotăra soarta revoluției — Palatul Guvernului provizoriu și mai apoi al Locotenentei domnești, Cîmpul Libertății, Mitropolia, Cazarma „Alexandria” din Dealul Spirii, Cazarma „Sf. Gheorghe” de lângă Podul de pămînt. Erau mulțimi care se cifrau pînă la douăzeci de mii sau și mai mulți cetățeni ai Bucureștilor și ai satelor din împrejurimi. Căci acum mahalalele și satele călcau sigure pe ulițele boierești, uitînd cu totul sîfiala de odinioară. Iar partizanii ideilor înnoitoare se simțeau numaidecît îmbărbătați cînd se zvonea că, de din vale de Radu vodă, se anunța puhoiul de tabaci, care și mai tirziu au inspirat o spaimă salutară tuturor puternicilor zilei, pînă în epoca lui Cuza vodă.

¹ Fundă de panglică, deseori cu ciucuri.

² Cum li se spunea trăsurilor de plată.

³ Adică fără vâl.

1 Mai 1895 la Galați

EMANCIPAREA PARTIDULUI MUNCITOR

Începînd din 1890, în fiecare an, proletariatul român a sărbătorit cu toată cinstirea ziua de 1 Mai — simbol al solidarității internaționale a tuturor celor ce muncesc. Din an în an, manifestațiile organizate în ziua de 1 Mai au sporit în semnificație, muncitorimea română folosind și acest prilej pentru afirmarea dezideratelor luptei sale revoluționare.

O astfel de manifestație de 1 Mai, de acum mai bine de opt decenii, figurează într-un document mai puțin cunoscut aflat în arhiva Lăscăr Catargiu de la Biblioteca Academiei și pe care-l reproducem, păstrînd particularitățile stilistice și ortografice ale originalului. Intervențiile în text le-am marcat prin paranteze drepte. De asemenea, eliminările unor pasaje ne semnificative le-am notat cu trei puncte în paranteze drepte.

Sumarul

Întruniri Clubului Muncitorilor, cu ocazia manifestării zilei de 1-iu Mai 1895

[...] Manifestația a fost deschisă prin discursul rostit de d-lui Tăranu [Deodată], care a fost aclamat de public [...] Au mai vorbit d-nii Atanasie [Ion C.J., Darie [Gheorghe N.] și Tatovici [Ștefan].

La intrarea în grădină, erau arborate drapelul societății, cu inscripțiunea Clubul Muncitorilor Galați, iar pe al 2-lea „Votul universal și 8 ore de lucru!”. În sala de dans, pe un drapel mare se putea citi, „Proletariați uniți-vă!”, iar pe altele mai mici „Toți pentru unul și unul pentru toți!”, „Cereți 8 ore de lucru și Votul universal!”.

După cîteva înmuri cîntate din gurd de o parte din societari, sub conducerea d-lui Darie, s-au început discursurile.

D-l Tăranu, suindu-se la tribună, salută publicul, manifestîndu-și dorința ce are de a fi în mijlocul lor, îl roagă a fi atent la ce va rosti și, fără a face aluziune de partide, după ce mai întîi le-a vorbit de însemnătatea serbării zilei de 1 Mai, atinge în treacă cîteva chestiuni ca, Votul universal, suprimarea [reducerea] orelor de lucru și consolidarea partidului în număr cît se poate mai mare, citînd exemple diferite state unde socialismul [mişcare socialistă] există; [personal] nu face nici o cauză politică, îndeamnă însă publicul de a lucra mînd în mînd pentru obținerea punctelor stabilite prin program; încheie discursul său prin: „Trăiască socialismul, trăiască democrația internațională!”.

D-l Atanasie, suindu-se la tribună, este întîmpinat de public prin aplauze.

D-sa începe prin a critica măsura luată de administrație contra oricărei legi și a Constituției chiar, prin a împiedeca manifestația în corpore pe care stradă muncitorilor; arată că ei au fost împiedecați de poliști, chiar la sediul clubului, unde se afla un post polițienesc, care intimidă pe muncitori, spunîndu-le a se duce acasă, că nu mai este întrunire [...].

Votul universal, zice d-sa, știți pentru ce guvernul nu vrea votarea acestei legi, fiindcă se teme a nu pune deopotrivă clasa muncitoare cu cea burgheză, natural fiindcă fiecare fără deosebire de clasă avînd votul liber de a-și manifesta alegerea în persoana ce ar voi, am forma majoritatea în Parlament, pe de o parte, iar pe de alta, ar dispărea defectuozi-

țile actualei legi electorale, ce fiecare partid o interpretează după plac, pe măsură ce vine la putere; cum voiți d-lor să obținem această lege, cînd clasa muncitoare, d[ic]e [exemplu] aici, la Galați, nu trimite în Parlament decît un singur mandatar și acesta din acei care nu poate reuși la Colegiul I sau II, pe cînd clasa burgheză trimite 5, din cei mai impuși; apoi d-lor cu ce majoritate putem noi obține votarea acestei legi și a celorlalte puncte stabilite în programul socialist?

De aceea, d-lor, ne trebuie de muncă și să sperăm că cu timpul vom obține și această lege, prin sprijinul ce vom avea în Parlament, a numărului mandatarilor ce vom trimite, numai astfel vom putea obține și pe celelalte îmbunătățiri cerute de clasa muncitoare.

Revenind la suprimarea orelor de lucru [...] citează exemple din statele vecine, unde munca lucrului este de 8 ore; arată că această dorință s-ar realiza prin greve solidare; dă exemplu greva brutarilor¹, unde [muncitorii], fiind mînd în mînd, patronii au trebuit să cedeze [...].

Încheie discursul prin a-și manifesta dorința ca, în scurt timp, [...] să serbeze inaugurarea zilei emancipării partidului muncitor — Trăiască Partidul Social-Democrat.

D-l Darie protestează de asemenea măsura luată de administrație în împiedecarea manifestației, [...] făcînd însă obiecțiuni asupra defectuoziității legii impozitului, arătînd cum d-sa plătește pentru o casă ce o are în fundul unei mahalale același [impozit] fonciar ca și unul ce are proprietatea pe strada mare; arată că întrunirea de astăzi nu are alt scop decît a se lua măsuri de îndreptare și a se aprecia de guvern povara ce nu o mai pot suporta.

D-l Tatovici, fiind cel din urmă care a luat cuvîntul, s-a mulțumit a reproduce cele narate de colegii săi, adăugînd însă că pe diseară la ora 8, va fi un mare bal la care va participa întreaga societate.

Aspectul manifestației a avut un caracter calm, în tot timpul discursurilor roștite a dominat liniște, animozități n-au existat, din cînd în cînd oratorii au fost întrerupți de aplauze.

Procesiunea s-a terminat, manifestația în uralele de „Trăiască Partidul Social-Democrat!”. La orele 1 grădina a fost evacuată prin retragerea în liniște a fiecărui membru din partid, pe toate străzile pe unde au trecut muncitorii a fost o perfectă liniște.

I. LĂCUSTĂ

¹ Magazin Istorie, nr. 10/1976.

C. Dobrogeanu-Gherea și Titu Maiorescu:

În 1976-1978 au apărut în Editura Politică primele cinci volume din Opere complete, de C. Dobrogeanu-Gherea, care cuprind scrierile social-politice ale marelui gânditor socialist, scrieri publicate, la vremea respectivă, pe parcursul a peste 40 ani — la sfârșitul secolului trecut și în primele două decenii ale veacului nostru — în presa socialistă și muncitorească sau ca lucrări de sine stătătoare. Lucrările lui C. Dobrogeanu-Gherea, exprimând o gândire socialistă marxistă originală, izvorită din analiza realităților social-economice și politice ale României, au contribuit la educarea politică, în spiritul socialismului științific, a clasei muncitoare din România, au avut un mare răsunet în întreaga opinie publică românească. C. Dobrogeanu-Gherea a fost considerat, pe bună dreptate, teoreticianul socialismului românesc, iar ideile din opera sa au dat naștere unor vii dezbateri privind viitorul dezvoltării României.

Reunind toate scrierile social-politice ale lui Gherea, Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R. și Editura Politică oferă cititorului contemporan posibilitatea de a aprecia direct bogatele tradiții ale gândirii socialiste din România, originalitatea și spiritul creator ce i-au fost caracteristice, ca rezultat al aplicării principiilor socialismului științific la condițiile concrete ale societății românești din epoca respectivă. Chiar în timpul vieții sale, Gherea s-a bucurat de un mare prestigiu politic, științific și literar.

Printre articolele omagiale apărute la moartea marelui dascăl socialist, se numără și cel semnat de D.P. Mazilu — tânăr profesor pe atunci, viitor deputat și colaborator apropiat al doctorului Nicolae Lupu. Articolul intitulat *La catafalcul lui Gherea*, pe care îl reproducem mai jos, a apărut în ziarul *Dacia*, din 15 mai, 1920. În redarea textului s-au adoptat normele ortografiei actuale; întreruperile din text au fost marcate prin trei puncte între paranteze drepte; în același gen de paranteze au fost incluse și cuvintele adăugate de noi.

N. COPOIU

25 RAYI NUMARU

[illegible]

6162412

ИЗДАТЕЛЬСТВО «НАУКА» МОСКВА

ADMINISTRATIA

参考文献 [1] 100 例

ST. ZAVOIATSI

DACIA

ANUNCIARE 5

2000 年 12 月 1 日

金 石 文 庫

200 200 200 200 200

ZIGB OF CIMIN

La catafalcul lui Gherea

Pe o parte, înconștientul și răsună-
rea de conștient sunt din na-
turala de evoluție a ființei și, în
acest sens, nu pot fi înțelese în
afară de evoluție. Pe de altă parte,
întrucât evoluția este un proces
neîntrerupt, înțelegerea ei trebuie
să se facă în termenii evoluției.

[illegible][illegible][illegible]

Într-un loc alături de un
vâlc pe un câmp mare
învecinat, mergea a fost
cu o succesiune de alina
pe, în marea lui de
mădă, alături de un
reprezentant român al
...

Pe o scard întunecească și îngustă, dus de
curentul unui sir nesfârșit de credincioși tăcuși
și pioși, am urcat cu greu — însoșiți la fiecare
pas de îndemnul: „pe dreapta tovarăși” — pînă
într-o sală enormă, în mijlocul căreia stiam
așezate din ajun rămășițele pămîntului ale
unora din cele mai reprezentative figuri ale
culturii românești din vremurile din urmă.
DOBROGEANU-GHEREA.

...Eram pe băncile mărunte ale unui liceu de provincie, când, de la neuitatul și neprețuitul meu profesor Constantin Giurescu, am auzit pentru prima oară numele acesta. Din îndemnul și sub conducerea lui am citit Criticele, articolele din Literatură și știință, polemicile cu Maiorescu. Și impresia produsă asupra creierului tânăr a fost atât de puternică încât, desi intrat

mai tirziu, prin Facultatea de litere, în sfera de influență a marelui Maiorescu, personalitatea covârșitoare a estelului propovăduitor al „artei pentru artă”, nu mi-a împărtășit nimic din simpatia caldă pentru teoreticianul „idealurilor în artă”... Vespnicile paradoxe din suferințele tinere care se zbat continuu în căutarea unei direcțiuni...

Cînd, mai tirziu, am început să-mi apropiu literatura socialistă, personalitatea lui Gherea, ieșită din domeniul restrîns al literaturii și al artei în genere, îmi apare sub aspecte noi și bine hotărîte. Opera lui capătă de astă dată un sens cu totul nou. Neobișnuită încheagă definitiv sistemul de gândire al acestui minunat cugetător; iar analiza lui socială, atât de fină și totuși atât de viguroasă, îmi apare ca o completare, într-un cadru cu mult lărgit a analizei critice a lui Titu Maiorescu.

Și am înțeles atunci că, dacă pe tărîmul artei — Maiorescu avusese ultimul cuvînt, pe acela al criticii sociale Gherea făcea un mare pas înainte [...].

Ceea ce Maiorescu însă explica prin greșeli politice, Gherea dădea drept necesități fatale ieșite din legi economice de neînlăturat. Dar adevărul era adevăr, oricare ar fi fost metoda prin care se ajungea la stabilirea lui.

De aceea critica unuia nu excludea total pe a celuilalt, și de aceea, deși adversari ireductibili, în înțelesul cel mai nobil al cuvîntului, aceste două mari personalități, fiecare cu temperamentul și cu sistemul său de gândire, ca și cu sferele lor deosebite de influență, domină întreaga desfășurare culturală a neamului românesc din vremea lor [...]. Cultul adevărului, străin de orice altă preocupare, așa cum îl vezi și îl simți era primul punct de program al fiecăruia din ei.

...Cu astfel de gânduri, dus de curentul unui șir nesfîrșit de credincioși tăcuși și pioși, mă urcam spre catafalcul lui Dobrogeanu-Gherea.

Se zice, și lucrul e alt de adevărat, că recunoștința e o plantă cu totul rară. Moartea lui Gherea mi-a dat prilejul s-o văd. Căci, după jalea adînc recunoscătoare a întregului proletariat din presă [lucrătorii din presă], intrînd în camera mortuară, aveam în fața ochilor privilegiștea vie și nespuse de înduioșătoare a recunoștinței pioase a celuilalt proletariet, cel „cu minile bălătorte și cu fețele arse”. N-a fost categorie de muncitori, de la simplii potcovari pînă la „funcționarii de bancă”; care, într-o formă sau alta, prin flori sau drapele, prin lacrimi pioase sau smerite mută, să nu fi adus primul lor de recunoștință la capul aceleia care fusese „marele nostru apostol”, „marele nostru lumindor”...

Niciodată în viață n-am avut o impresie mai profundă de ceea ce înseamnă, între suferințe, înălțuirea unei solidarități ce știe să treacă și dincolo de grînișurile pămîntescă a vieții.

Iar cînd, luat de același curent al sutelor de pioși, care, într-o tăcere de mormînt, părăseau camera din urmă a lui Gherea, am scoborit scara, însoșiți de același îndemnuri șoptite: „pe dreapta tovarăși” — gîndul mi se ducea fără voie spre moartea lui Titu Maiorescu.

...Era prin iulie 1917. Mă găseam cu regimentul meu prin preajma Siretului, cînd un camarad, venit de la Iași, îmi aducea cel mai bun dar ce se putea aduce unei oști: câteva pachete de țigări și un teanc de ziare. Din acele ziare am aflat despre moartea lui Maiorescu. Comentariile însă cu care presa de la Iași însoțea vestea despre sfîrșitul marelui dispărut erau cu adevărat stupeficante.

Nu voi uita niciodată sfîșietoarea mîhnire ce mi-au produs în special trei articole despre Maiorescu: unul al d-lui Take Ionescu, în Evenimentul, altul al d-lui Octavian Goga, în România, și un al treilea, al d-lui Iorga, în Neamul românesc.

Bătrînul Maiorescu, profesorul cel mai strălucit pe care l-a avut neamul românesc, îndreptătorul limbii și al literaturii române, oratorul poate cel mai talentat pe care l-a cunoscut tribuna românească, era pur și simplu [sters în original — N.C.] — cu prilejul morții lui — de către d-nii Iorga, Goga și Ionescu!

Și doar, în cadrul statului nostru burghez, pentru care Maiorescu își dăduse tot ce avusese, mai bun în întreaga lui făptură sufletească, d-l Iorga reprezenta catedra, pe care Maiorescu o cinstise în graul cel mai înalt, d-l Goga literatura, căreia Maiorescu îi dăduse îndrumarea cea dreaptă, iar d-l Take Ionescu politica, căreia același Maiorescu îi ridicase cel dintîi nivelul!

Ofensa ieșită din ură și din invidie ce nu iartă nici dincolo de mormînt, acesta a fost primul de recunoștință adus lui Maiorescu, la moartea lui, de către lumea acelora, al căror cel mai strălucit reprezentant fusese el...

...Nu mai știu cine a spus cîndva că, numai acele popoare izbutesc în lume, care știu să-și cinstesc morții pentru vrednicia lor. Să nu se adevărească oare lucrul și pentru diversele clase sociale ale popoarelor? Nu cumva ingratitudinea, ca și dezbinarea, de care dă zilnic dovadă burghesia noastră, alcătuiesc simptomul unei descompuneri morale, care anunță și precede prăvălirea spre cataclismul final? Iar solidaritatea și vinjoșia „celorlalți” să nu fie oare augurul prevestitor al zorilor de mîine?

Cu aceste chinuitoare întrebări am plecat de lîngă catafalcul lui Gherea.

Sînt oameni care și de dincolo de pragul vieții continuă să aducă noi întăriri în sprijinul gîndurilor ce i-au călăuzit în drumul vieții.

¹ În realitate, autorii celor trei articole nu puteau face abstracție, mai ales în zilele bătăliei de la Mărășești, de orientarea progermană a lui Titu Maiorescu — n.r.

FĂURIREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR— IDEALUL MULTISECULAR AL POPORULUI ROMÂN (II)

Dr. GHEORGHE ZAHARIA

Cucerirea Independenței depline a României a impulsat lupta de eliberare națională a românilor aflați sub ocupație străină. În pofda unei severe cenzuri, ziarele românești din Transilvania au reușit să strecoare în coloanele lor gânduri despre unitatea națională care i-au însușit pe românii transilvăneni în timpul și după războiul de la 1877. În această privință anul 1892 a marcat un moment remarcabil în dezvoltarea luptei de eliberare națională în Transilvania, prin declanșarea mișcării memorandiste.

„Țarina cea de douăzeci de ori seculară“

Continuatoare, pe o treaptă superioară a glorioaselor tradiții de luptă ale poporului român pentru apărarea dreptului său legitim la o viață liberă și independentă, într-o patrie unitară și suverană, mișcarea muncitorească din România a afirmat cu tărie o concepție înaintată, izvorită dintr-o temeinică analiză a realităților timpului, concepție pe care a promovat-o și a susținut-o cu consecvență. Acest fapt a determinat plasarea clasei muncitoare și a partidului său politic în centrul luptei întregului popor pentru îndeplinirea acestor deziderate fundamentale.

Preluând și dezvoltând obiectivele nemișinate ale revoluționarilor democrați pașoptiști, primii socialiști români și-au intitulat publicația editată în 1883 *Dacia viitoare*, tocmai pentru că ea a propagat, odată cu ideile socialismului științific, și ideea luptei pentru desăvârșirea unității naționale a românilor într-un stat democratic, de sine stătător¹.

¹ Pe linia acestei tradiții, tineretul revoluționar și progresist din România avea să-și intituleze, în 1937-1938, una din publicații *Dacia nouă*.

Apreciind că actul Unirii de la 1859 era incomplet, *Dacia viitoare* scria în numărul din 16 februarie 1883: „Astă unire e incompletă. [...] Sintem prea tineri pentru a întrebuința perifraze bizantine sau o limbă diplomatică, vom spune dar verde și lămurit cugetarea noastră: *Voim Dacia așa cum ea fu*, fiindcă istoria și dreptul, tradițiunea și plebiscitul, trecutul și prezentul ne dau dreptul la a aspira la o Dacie Română. Acest pământ, dat cu singele și sudoarea străbunilor noștri, înmulțit cu țarina lor de douăzeci de ori seculară, e al nostru. Voim dar ca ceea ce este al românului, lui să-i aparțină, ca injusta, neomenoasă și nedemna de secolul în care trăim, de dominare a unei națiuni asupra alteia, să înceteze, ca românii să fie toți liberi și să formeze un stat, iar nu să geamă sub niște dominațiuni străine și vitrege.[...]”

Această unire este ea oare posibilă ori e numai visul unei junimi plină de iluziuni? [...] Dacă dreptul are vreo putere pe acest pământ, Transilvania și celelalte părți ale vechii Dacii, unde românii sînt în majoritate, trebuie să se fuzioneze și se vor fuziona mai curînd sau mai tîrziu în statul român“.

Relevînd semnificația cuceririi independenței depline pentru poporul român, militanții partidului clasei muncitoare au subliniat că „proclamarea neatîrnării României a fost, fără îndoială, un fapt de cea mai mare însemnătate, întrucît el a constituit o linie de despărțire între veacurile de asuprire sub stăpînirea Turciei și independența de care ne bucurăm astăzi. Poporul român a știut, prin jertfe și abnegații și cu prețul singelui său, să se elibereze de sub turci într-un război glorios, asigurîndu-și astfel o neatîrnare care să-i permită să se dezvolte în pace și să păsească pe calea civilizației“. „Aceasta a fost — aprecia *România muncitoare* din 1908 — o necesitate istorică, un rezultat al eforturilor eroice și al manifestării demnității unui întreg popor, ce trebuie însă apă-

Pagini de istorie. Pictură de Toma Viorel, expusă în cadrul Festivalului național „Cîntarea României”

rată și consolidată”. Concepția socialistă cu privire la apărarea independenței patriei a fost formulată în strînsă legătură cu realizarea unui ansamblu de măsuri cu conținut democratic, condiție esențială a trăinicieii statului în eventualitatea unei agresiuni externe, al bizuirii pe forțele proprii. După părerea socialiștilor, măsurile necesare apărării independenței țării trebuiau căutate nu în străinătate, ci în rîndurile poporului român, „care a știut, după vremuri, să se arate în stare de a păstra și a apăra cu vrednicie acest pămînt, împotriva tuturor încălcărilor și a năvălirilor”.

Analiza întreprinsă de militanții mișcării muncitorești revoluționare asupra politicii externe a statului român a purtat de asemenea girul realismului; ea a ținut seama de condițiile și posibilitățile interne ale țării, de situația specifică geografică și strategică a României, de jocul alianțelor marilor puteri, de evoluția și dinamica relațiilor internaționale. Un merit al socialiștilor români

este și acela de a fi descifrat mecanismul extrem de complex al politicii externe imperia-
liste promovată de marile puteri, politică bazată pe forță, pe expansiune economică și cuceriri teritoriale pe seama statelor mici. „Adevărul, tristul adevăr — scria Constantin C. Bacalbașa în 1885 — este că putericii stăpînitori ai lumii se joacă de-a mingea cu micile popoare, că harta Europei se mu-
delează, se prefacă, se reformează după cum le convine celor cîțiva arbitri ai omenirii”.

În lumina sârcinilor vitale ale poporului român, a patriotismului de care era animat, partidul clasei muncitoare a militat pentru respectarea drepturilor popoarelor la independență și egalitate, căci nu se poate „tăgădui o națiune care este de fapt, căci nu se pot tăgădui anume factori, care de veacuri și-au afirmat existența”. Concludent în această direcție a fost și faptul că la Congresul P.S.D.R. din ianuarie 1910 se spunea: „Noi voim să se păstreze independența fiecărei națiuni — căci altfel nici nu s-ar putea sta-

bili adevăratele legături traine între popoare, în care fiecare națiune să aducă tributul propriu de cultură în concertul civilizației omenestii”.

Apărarea și consolidarea independenței au constituit direcții majore ale gândirii teoretice și acțiunii practice a partidului politic al proletariatului din România, care s-au bucurat de o puternică rezonanță în epocă. De aici, atenția neabătută conferită relațiilor externe ale țării, dovadă elocventă a înțelegerii sarcinilor majore aflate în fața poporului român pe linia desăvârșirii statului național unitar, a apărării independenței, suveranității și integrității teritoriale a patriei, în împrejurările complexe ale vieții internaționale din primele două decenii ale sec. XX.

Obligațiile Aliaților...

În condițiile dezvoltării economice de la sfîrșitul secolului XIX și începutul sec. XX, desăvârșirea unității statului național român s-a impus cu și mai multă acuitate, ca o necesitate obiectivă pentru progresul mai accentuat al societății românești. De aceea, problema făuririi statului național unitar a trecut pe primul plan al vieții politice românești, a devenit revendicarea dominantă a întregului popor român, a tuturor claselor și păturilor sociale.

Burghezia, aflată în plină ascensiune, urmarea prin aceasta să-și asigure și o piață națională unică, să poată dezvolta mai rapid forțele de producție și să extindă relațiile capitaliste, să-și consolideze, din punct de vedere economic și politic, pozițiile sale de clasă dominantă.

Izbușnit la 1 august 1914, primul război mondial a fost rezultatul ascuțirii contradicțiilor dintre statele imperialiste, Franța, Anglia și Rusia, formînd alianța cunoscută sub denumirea de *Tripla Alianță* sau *Antanta*, de o parte, Germania, Austro-Ungaria și Italia (pînă în 1915, cînd se alătură Antantei), formînd *Alianța Puterilor Centrale*, de partea cealaltă, o continuare, cu alte mijloace, a politicii reacționare a guvernelor și claselor stăpînitoare din aceste state, care urmăreau reîmpărțirea sferelor de dominație în lume, acapararea de colonii și teritorii străine.

În marea înclăstare a forțelor imperialiste, pentru împărțirea și reîmpărțirea lumii, participarea la război a unor națiuni și state mijlocii și mici din Europa a fost subordonată exclusiv obiectivelor de interes național: apărarea în fața agresiunii, eliberarea unor teritorii ce se aflau sub stăpînire străină, constituirea sau întregirea statelor naționale independente și suverane. Referindu-se la aceasta, V.I. Lenin scria în iulie 1916: „... Nu se poate considera că războaiele naționale sînt imposibile în epoca imperialismului nici chiar în Europa [...] această «epocă» nu exclude cîtuși de puțin războaiele naționale, de pildă cele pornite de state mici (să zicem anexate sau asuprite din punct de vedere național) împotriva puterilor imperialiste, după cum nu exclude nici mișcările naționale

pe scară largă în Răsăritul Europei...” (V.I. Lenin, *Opere complete*, vol. 30, 1964, pp. 7-8).

Continuînd a milita pentru înfăptuirea aspirațiilor seculare ale maselor, socialismul anilor 1914-1916 din vechiul regat, de teamă ca România să nu fie zdrobită de cei doi coloși aflați în conflict, au militat pentru neutralitatea țării și înfăptuirea unității naționale a statului român pe calea autodeținerii.

O atitudine similară au adoptat și cercurile guvernante. Consiliul de Coroană, întrunit la Sinaia, la 3 august 1914, a hotărît adoptarea expectativei armate, soluție provizorie, care permitea un important răgaz pentru pregătirea militară și politică a acțiunii ce trebuia să ducă la realizarea unei noi etape pe calea înfăptuirii idealului național.

Războiul adusese, totuși, pe primul plan dezideratul unității naționale care anima masele cele mai largi și care a fost exprimat cu putere în presă, ca și în nenumărate întruniri și manifestații populare. La București, Craiova, Turnu-Severin, Ploiești, Brăila, Caracal, Iași și în alte orașe au avut loc mari întruniri organizate de Liga culturală, Societatea Carpați, Acțiunea patriotică și alte asociații similare, în cadrul cărora au luat cuvîntul personalități politice și culturale ca Nicolae Iorga, Nicolae Titulescu, Constantin Mille, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, Vasile Lucaciu, Octavian Goga și mulți alții. La 18 septembrie 1915 s-a creat la București *Federațiunea unionistă* care își punea ca scop înfăptuirea idealului național.

În pofida opreliștilor și persecuțiilor din partea autorităților austro-ungare, românii din Transilvania — inclusiv socialistii — și-au exprimat în nenumărate forme voința de a se uni cu frații de peste munți. În ziua de 10 mai 1914, elevii de la Școala normală din Blaj au arborat pe turnul catedralei din oraș tricolorul românesc. Soldații transilvăneni din armata austro-ungară, răniți în luptele de la Lemberg (Lvov) și aduși la Brașov, au trecut Carpații în România. Același drum l-au urmat numeroși reprezentanți ai românilor transilvăneni, cărturari și preoți, care au venit în țară cu scopul de a influența decizia cercurilor guvernante. Vorbînd, la 16 februarie 1915, la o întrunire a Ligii culturale, Vasile Lucaciu, fruntaș al Partidului Național Român din Transilvania, spunea, transmițînd mesajul românilor ardeleni: „...toți românii din cele patru unguri, una sîntem și hotărîți pînă la moarte a ne lupta pentru înfăptuirea marelui ideal național”. Tot el arăta într-o întrunire de la Turnu Severin: „Noi nu voim subjugare, ci voim libertatea; nu voim asuprirea altor țări și altor popoare, voim dezrobirea neamului românesc. Noi nu voim încălcarea altor teritorii ce nu ne aparțin, voim numai asigurarea drepturilor noastre naționale, de veacuri răpite cu nedreptul”. La 15 martie 1915, s-a ținut la București Congresul românilor de peste hotare, care a exprimat limpede voința acestora de a se uni cu țara, odată cu convingerea că, „condiții prielnice de dezvoltare pentru neamul românesc numai de la români vor veni”.

În perioada neutralității, taberele beligerante și-au manifestat în repetate rânduri dorința atragerii României de partea lor. La jumătatea lunii august 1916, marile operații desfășurate pînă atunci de cele două coalitii se consumaseră fără ca nici una dintre părți să-și fi atins scopurile propuse. În aceste împrejurări, puterile Antantei au cerut ultimativ României să intre în război, cu scopul — nemărturisit — de a atrage forțe adverse și a ușura situația de pe fronturile lor fronturi.

Guvernul român nu s-a grăbit a-și da consimțămîntul fără stabilirea mai exactă a termenilor colaborării cu Antanta. În această privință, guvernul român a cerut: asigurarea ritmică de către Franța a aprovizionării cu muniții pe toată durata războiului (circa 300 tone zilnic trimise prin porturile rusești Arhangelsk și Vladivostok); ofensiva română împotriva Austro-Ungariei să fie susținută de una generală aliată; armata rusă să asigure spatele frontului român din Bucovina și Dobrogea.

Odată acceptate aceste condiții, se semnează la București, la 17/18 august 1916, Tratatul de alianță între România, Rusia, Franța, Anglia și Italia, precum și Convenția militară, prin care părțile semnatare își asumau, printre altele, următoarele obligații: România se angaja să mobilizeze toate forțele sale; cel mai tîrziu la 15/28 august 1916, să intre în război împotriva Austro-Ungariei, acționînd în direcția generală Budapesta. Comandamentul rus trebuia să acționeze pe întreg Frontul Oriental și, mai ales, în partea nordică a Moldovei și în Galiția, în scopul de a acoperi mobilizarea și concentrarea armatei române. Ceilalți aliați se angajau să preceadă cu opt zile intrarea României în război printr-o „ofensivă fermă” a armatelor lor de pe Frontul Sudic (Salonic), pentru a ușura mobilizarea și concentrarea armatei române. Rusia mai avea datoria să trimită în Dobrogea două divizii de infanterie și una de cavalerie „pentru a coopera cu armata română contra armatei bulgare”. Aliații se mai obligau să procure României muniții, alte materiale de război, echipament, medicamente și subsistențe în cantitățile cerute de guvernul român.

...și sacrificiile românești

În noaptea de 14 spre 15 august 1916, forțele române au trecut la ofensiva pe toată lungimea arcului carpatic, silind trupele austro-ungare să se retragă pe întregul front. În numai cîteva zile, armata română a pătruns adînc în Transilvania, fiind primită cu entuziasm de masele populare, dornice să se elibereze de sub opresiunea străină. Ele au ieșit în întîmpinarea ostașilor români potrivit tradiționalului obicei al ospetiei, cu pîine și sare, întocmai cum, cu trei secole în urmă, locuitorii acestor ținuturi primiseră pe oștenii elibăratori ai lui Mihai Viteazul. „Stăm încă uluiți, nu găsim cuvinte să dăm glas bucuriei înăbușite de suferințele seculare [...] Bine

ați venit!” — scria în acele zile *Gazeta Transilvaniei*.

Salutînd, la rîndul său, populația Transilvaniei și explicînd misiunea armatei române, comandantul Armatei 2 române, generalul Alexandru Averescu, spunea: „Armata românească, pîsînd pe pămîntul sînt, pe care răsună de veacuri graiul neamului nostru obijduit, nu a venit cu gînd de dușmănie împotriva oamenilor de orice lege și orice neam, rămași pe la vetrele lor, ci, dimpotrivă, însuflețită de cele mai frățești sentimente pentru tot norodul pașnic”.

Pentru a face față situației, comandamentele Puterilor Centrale au mutat centrul de greutate al acțiunilor militare pe frontul român, urmîrind cîmpirea teritoriului nostru bogat în resurse petroliere și agroalimentare. Neangajate puternic pe nici unul din fronturile principale, în ciuda celor stipulate în Convenția militară, Puterile Centrale au realizat o superioritate de forțe zdrobitoare pe frontul român. Armata română a luptat cu dirigenie și dăruire, scoțînd din luptă cca. 200 000 soldați și ofițeri ai Puterilor Centrale. Covîrșită însă de forțele adverse, a trebuit să se retragă, apărînd pas cu pas pămîntul patriei. Capitala și aproape două treimi din teritoriul țării au căzut sub ocupația Puterilor Centrale, care totuși nu și-au putut atinge scopul, de a zdrobi rezistența românească. Cu toate eforturile făcute, trupele lor au fost oprite de forțele româno-ruse, spre sfîrșitul anului 1916, pe linia Carpaților Răsăriteni, cursurile inferioare ale Putnei, Siretului și Dunării. Recunoscinđ eșecul, generalul Erich Ludendorff, șeful Marelui Cartier General German, avea să scrie în amintirile sale: „Noi am respins armata română, dar n-am putut s-o nimicim. A trebuit să lăsăm în Dobrogea și Muntenia forțe pe care înainte de intrarea României în război le-am folosit pe Frontul Oriental, pe Frontul Occidental sau în Macedonia”.

Marile puteri ale Antantei își atinseseră însă scopul urmărit; ușurîndu-li-se situația pe propriile fronturi, comandamentul Puterilor Centrale transferase pe frontul român peste 40 divizii. Dar lipsa lor de loialitate față de România, al cărui dezastru produsese o schimbare a raportului de forțe în favoarea lor, s-a vădit nu numai în nelîndpînirea angajamentelor asumate, ci și în intenția de a nu-i mai recunoaște ceea ce-i promisese — și chiar mai rău — de a se înțelege cu adversarii pe seama împărțirii teritoriului românesc. Un funcționar superior din Ministerul de Externe al Imperiului țarist, evaluînd situația creată după bătăliile pierdute de România în 1916, scria în raportul său din 7/20 noiembrie 1916, că „actualele evenimente din România au modificat de sus și pînă jos condițiile Tratatului din 1916 [...] promisiunea de despăgubiri teritoriale, făcută de Rusia pentru intrarea sa în război, prevăzută în acordul sus-menționat, trebuie, în mod nelîndoielnic, să fie supusă unei revizuirii”. Menționînd că situația gree a României „nu contravine în mod special intere-

selor politice ale Rusiei", autorul raportului sublinia: „Această circumstanță trebuie să fie folosită de noi în vederea consolidării legăturilor forțate care unesc Rusia și România pentru un timp cât mai lung posibil" (Charles Stienon: *Le Mystère roumain et la défection russe*, Paris, 1918, raportul nr. 240, semnat Polivanov).

Manevrele Germaniei și Rusiei țariste au fost sesizate de V.I. Lenin, care scria, în ianuarie 1917: „Încă acum câteva luni s-a conturat o tendință accentuată a cercurilor imperialiste dominante din Germania spre o alianță cu Rusia împotriva Angliei. Baza alianței o va constitui, pe cât se vede, împărțirea Galiei [...], a Armeniei și poate și a României! Într-un ziar german s-a și strecurat o «aluzie» la faptul că România ar putea fi împărțită între Austria, Bulgaria și Rusia”.

Pe toată durata ocupației Puterilor Centrale, România a suferit pagube în valoare de aproximativ 31 miliarde lei aur, plus emisiunile de bani de război, pe care ulterior guvernul român a trebuit să-i retragă.

În cursul iernii și primăverii anului 1917, cu prețul unor uriașe sacrificii ale populației, guvernul și Comandamentul român au procedat la refacerea armatei, în condiții neasemuit de grele, din cauza lipsei de hrană, de îmbrăcăminte, de combustibil și, mai ales, din cauza epidemiei de tifos exantematic, care a făcut ravagii în rândurile populației civile și ale unităților militare. Au fost organizate 15 divizii de infanterie, 2 divizii de cavalerie și alte câteva brigăzi și unități independente.

Interesele ca România să rămână în război, guvernele Franței, Marii Britanii și Rusiei au furnizat materialele tehnice cerute de guvernul român. O contribuție la refacerea armatei au adus unitățile industriale românești subordonate producției de război și puse în stare de funcționare în teritoriul liber. La această acțiune patriotică de mare răspundere au contribuit peste 30 000 lucrători de toate specialitățile, tehnicieni și ingineri.

La jumătatea lunii iunie 1917, trupele române reorganizate, constituite în Armata 1, s-au reîntors pe front, ocupând un sector pe cursul inferior al Siretului, între Armatele 4 și 6 ruse. După cum este cunoscut, în lunile iulie și august același an, în spațiul Mărăști, Mărășești și Oituz¹, ele au suferit cu succes unele dintre cele mai mari și importante bătălii din primul război mondial. Succesele obținute de trupele române în bătăliile din vara anului 1917 au avut un răsunet deosebit în cadrul Antantei, fiind unele din cele mai importante victorii ale acestei coaliții împotriva Puterilor Centrale. Aceasta evidențiază semnificația și importanța lor în desfășurarea generală a primului război mondial. Prin ridicarea la luptă, prin sacrificiile și eforturile pe care le-a făcut, ca și prin eroismul ostașilor săi, poporul român a adus o contribuție însemnată la înfrângerea Puterilor Centrale.

¹ Magazin istoric, nr. 4/1967, 8/1977.

carti sosite la redactie

● Constantin Dobrogeanu-Gherea — **OPE-RE COMPLETE, VOL. V** (sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.; ediție îngrijită de Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Voitec — coordonatori, Augustin Deac, Ion Iacoș, Ion Mamina).

Editura Politică, București, 1978, 360 pp., 19,00 lei: încă un volum din prima ediție completă a lucrărilor marelui gânditor și militant socialist în perioada 1910-1920 (studii, articole, interviuri, cuvântări la reuniuni muncitorești).

● **70 DE ANI DE LA MAREA RĂSCOALĂ A ȚĂRANILOR DIN 1907.**

Editura Politică, București, 1977, 288 pp., 9 lei: comunicări și referate prezentate la Sesiunea științifică consacrată comemorării (București, 31 martie - 1 aprilie 1977). Textele evidențiază lupta de veacuri a țăranimii pentru libertate și dreptate socială, pentru progresul, unitatea națională și neatințarea patriei noastre, participarea activă, alături de clasa muncitoare, la victoria revoluției și construcției socialiste în România.

● **DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN. 23-31 AUGUST 1944. PARTEA A II-A** (volum întocmit de colonel Petre Ilie, colonel dr. Al. Gh. Savu, colonel Leonida Loghin, căpitan Mihail E. Ionescu).

Editura Militară, București, 1977, 300 pp., 28 lei: 315 materiale oglindind desfășurarea luptelor din zilele insurecției naționale armate antifasciste și antiimperialiste.

● **MĂRĂȘTI, MĂRĂȘTEȘTI, OITUZ** (volum întocmit de colonel Constantin Căzănișteanu, coordonator, colonel dr. Vasile Alexandrescu, colonel Aurelian Miriță, Dorina Rusu, locotenent-major Dumitru Dobre).

Editura Militară, București, 1977, 454 pp., 14 lei: 215 documente militare din perioada istoricelor bătălii purtate de armata română în vara anului 1917.

● Ioan Lușăș — **SCRIERI ALESE, VOL. I** (introducere, ediție îngrijită, note și comentarii de Ștefan Pascu și Pompiliu Teodor).

Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1977, 260 pp., 21 lei: selecție din principalele studii ale istoricului transilvănean (1880-1967), unul din întemeietorii, în 1920, ai Institutului de istorie națională din Cluj.

**Un privilegiu
comercial
și semnificațiile
lui politice**

NEGUȚĂTORI DIN ENGLITERA ÎN MOLDOVA VEACULUI XVI

PAUL CERNOVODEANU

După desemnarea de către regina Elisabeta I a unui reprezentant al său oficial pe lângă Înalta Poartă, în persoana lui William Harborne (1582), sultanul Murad III a acordat, printr-un firman, însemnate privilegii Companiei neguțătorilor din Turcia, înființată în 1581 la Londra și care, din 1592, avea să se numească a Levantului. Se stipula plata unei taxe vamale foarte scăzute, reprezentând doar 3 la sută din valoarea mărfurilor, precum și dreptul pentru neguțătorii englezi de a naviga sub pavilion propriu. Posibilitatea companiei de a desfășura o activitate comercială nestingherită în bazinul mediteranean a fost astfel mult ușurată, penetrația economică a Angliei în Mediterana Orientală și Levant căpătînd o amploare deosebită.

Era firesc ca, în aceste condiții, atenția cercurilor de afaceri engleze să fie atrasă și de posibilitățile de investiții oferite de Principatele române, care — prin autonomia lor politică și economică — se bucurau de o situație cu totul aparte în cadrul Imperiului otoman. Prin poziția ei geografică, Moldova oferea comercianților englezi o piață avantajoasă și posibilități de tranzit pentru mărfurile lor destinate Poloniei și țărilor germane. Un alt factor favorizant îl constituia însăși politica economică a domnitorului Petru Șchiopul (1574-1577; 1578-1579 și 1583-1591)¹ și a dregătorilor săi,

¹ Strănepot, în filiație directă, al vestitului voleyod Vlad Tepeș și frate cu Alexandru II Mircea, domnitor al Țării Românești (1568-1574 și 1574-1577), Petru (născut în 1537) s-a urcat în scaunul Moldovei după tragica dispariție a lui Ioan vodă cel Viteaz. A avut domnia întreruptă de Ioan Potcoavă, iar mai târziu de scurta pierdere la tron a lui Iancu Sasul, fiul natural al lui Petru Rareș. În timpul domniei sale, Petru s-a îngrijit de buna gospodărire a țării și a încurajat cultura. Nemaiputînd îndura presiunile Porții, a părăsit scaunul domniei în 1591, refugiindu-se, cu familia, în Tirol (Austria), unde a și murit, în 1594.

dintre care cel mai activ și înzestrat, atât în afacerile comerciale cât și în treburile politice, s-a dovedit a fi postelnicul de origine italiană Bartolomeo Brutti. Acesta, ieșind în întâmpinarea întreprinzătorilor neguțatori insulari, încă la 1 iunie 1587 s-a adresat reginei Elisabeta a Angliei, asigurând-o de bunele sentimente ce i le nutrea domnul țării. La scurt timp, dorința neguțătorilor companiei de a efectua un comerț intens cu Moldova a fost îndeplinită de Petru Șchiopul printr-un privilegiu acordat la 27 august 1588. Documentul a fost redactat în limba latină, în tabăra domnească de lângă Roman, cu prilejul trecerii prin țară a lui William Harborne, care se întorcea în Anglia, după ce fusese ambasador la Constantinopol. În raportul adresat în decembrie 1588 lordului cancelar al coroanei, Harborne relatează că fusese primit „foarte curtenitor de către Petru, domnul [Moldovei] [...]”, cu care s-a încheiat înțelegerea potrivit căreia supușii Majestății Sale [regina Angliei], care fac negustorie acolo, nu vor plăti decât 3 la sută [și nu] 12 la sută”, cum plătesc negustorii ceilalți.

Într-adevăr, în amintitul privilegiu, intitulându-se domn atât al Moldovei cât și al Țării Românești (*princeps Valachie et Moldaviae*) — subliniind prin aceasta nu numai originea sa muntească, dar și conștiința identității de neam și de dezvoltare istorică a celor două principate — Petru menționa că a încheiat „cu măritul domn Wilhelm Harborne”, ambasadorul prealuminat și preaputernicei doamne, doamnă Elisabeta — din grația lui Dumnezeu regina Angliei, Franței și Irlandei — pe lângă prealuminatul și preaputernicul împărat al turcilor, convențunea următoare: ca negreșit de aici înainte să fie cu totul liberi supușii prealuminatității sale și toți neguțătorii de a se afla în țara noastră, de a se statornici, de a face negoț, a vinde, a cumpăra, ba chiar de a face toate cele ce societatea omenească și obiceiul caută pentru negoț și pentru trebuințele vieții, fără nici o piedică sau greutate, păzindu-se însă întreg și nevătămat dreptul vămilor noastre, adică pentru fiecare lucru în valoare de o sută de ducați, să ne plătească trei ducați”. (Vezi textul documentului în volumul *Relațiile internaționale ale României în documente*, București, 1971, p. 174).

Condițiile oferite negustorilor englezi de privilegiul domnitorului moldovean erau similare celor acordate prin firmanul sultanului Murad III. Dar pentru ca prevederile acestuia din urmă să capete aplicativitate și în Moldova, a fost nevoie de o sancționare a lor de către domnitorul român, act ce ilustrează încă o dată relațiile deosebite ale Țărilor române cu Poarta otomană, în baza cărora ele își păstrau autonomia politică și economică.

Originalul privilegiului din 1588, întărit cu semnătura și sigiliul domnului, nu a fost

¹ Transcrierea numelui a fost păstrată ca în documentele originale — n.r.

Petru Șchiopul

În p. 23: Biblioteca Bodleiană din Oxford (stampă din sec. XVIII)

încă descoperit până acum în arhivele engleze; textul său ne-a parvenit numai datorită faptului că el a fost inserat, unsprezece ani mai târziu, de cunoscutul geograf și călător englez Richard Hakluyt (cca. 1553-1616), profesor la Oxford, sub titlul *The Privilege of Peter, the Prince of Moldavia, Granted to the English Merchants* (Privilegiul lui Petru, domn al Moldovei, acordat neguțătorilor englezi), în lucrarea *The Principal Navigations, Voyages, Traffiques and Discoveries of the English Nation* (Cele mai de seamă călătorii pe mare și pe uscat, negoțuri și descoperiri ale poporului englez), vol. II, Londra, 1599.

În documente de la sfârșitul sec. XVI se întâlnesc unele mențiuni dovedind prezența postavlui englezesc în Moldova. Un izvor transilvănean ne informează că, în mai 1591, se tran-

Regina Elisabeta I

zita prin Moldova lemnărie provenită din Țara Birsei pentru flota Angliei. Știm apoi că, în 1582, John Newberrie și în 1585 Henry Austell — ambii oameni de afaceri englezi — au fost la noi pentru a face „prospectări” ale pieței. În iulie 1589 a vizitat Moldova un negustor londonez, Richard Mallorye, iar la 26 iunie 1590 și 27 martie 1591 comerciantul Thomas Wilcox. În sfârșit, în aprilie-mai 1591, un alt negustor londonez George Angleslea a străbătut Moldova, mergând de la Constantinopol spre Polonia.

Nu dispunem însă de date suficiente pentru a putea aprecia ponderea pe care a avut-o acest comerț în economia generală a țării, ce cantități de mărfuri au fost achiziționate sau care au fost produsele de export.

Datorită izbucnirii războiului dintre turci și Liga creștină (1593-1606) în care au fost

antrenate și Țările române, privilegiul din 1588 și-a pierdut eficiența. Mai tirziu, vicisitudinile prin care a trecut Moldova în perioada frământată a domniilor Movileștilor, nesiguranța internă și războaiele turco-polone încheiate la 1621 au creat condiții improprietate desfășurării unui trafic normal pentru neguțătorii englezi ai Companiei Levantului.

Privilegiul este menționat în lucrarea diplomatului prusian Alexander von Miltitz, tipărită în limba franceză la Londra, în 1839, sub titlul *Manuel des consuls*. Într-o depeșă expediată la 1 octombrie 1841, către Foreign Office, consulul britanic la Iași, Samuel Gardner — referindu-se la privilegiul din 1588 — aprecia că e vorba, probabil, de „cel mai vechi tratat comercial încheiat de acest principat [Moldova] cu vreun guvern străin”.

Reprezentanți ai cercurilor cărturărești patriotice din Țările române s-au ocupat și ei de acest document, relevind importanța și semnificația lui. Astfel, într-un articol, aparținând — după unii — lui Ion Maiorescu, și publicat în gazeta brașoveană *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, din 5 noiembrie 1855, se atrăgea atenția asupra însemnătății privilegiului, mai ales într-o vreme „cînd e vorba de suveranitatea Principatelor”. Tratatul din 1588 — se spune în articolul amintit — „e cel mai tare argument că Principatele, și după închinarea lor, au negociat ca suverane cu state străine suverane”.

Un comentariu substanțial a fost publicat la Iași, în *Gazeta de Moldavia*, din 13 februarie 1856: „Pe lângă tratatele formale care domnii Moldovei au încheiat cu regii de Polonia, de Ungaria, cu Ioan Vasili¹ și Petru al Rusiei², cu Ferdinand I³, imperatorul Germaniei, domnul Moldovei Petru VII, prenumit Șchiopul, au încheiat un tratat cu Sir Viliam Hareborne, ambasadorul la Constantinopol al M.S. Regina de Marea Britanie, chiar și după ce Moldova s-au fost pus condițional sub suzeranitatea Imperiului otoman”.

Găsindu-și locul firesc în mărturiile ce atestă statutul de largă autonomie al Principatelor române încă în sec. XVI, privilegiul comercial din 1588 a fost invocat printre actele doveditoare cu privire la „sloboda întemeiere a legămintelor comerciale ale Principatelor” în ședințele Divanurilor ad-hoc din Moldova și Țara Românească. Sprijinindu-se și pe acest argument, deputații cereau puterilor garante respectarea „autonomiei, drepturilor internaționale stipulate prin Capitulațiile cu Poarta și neutralitatea Principatelor, unirea Principatelor într-un singur stat, domn străin ereditar și guvern constituțional”.

¹ Ivan V Alexeievici, țar asociat al Rusiei (1682-1689).

² Petru I cel Mare, țar asociat al Rusiei (1682-1689) și apoi singur (1689-1725).

³ Ferdinand I de Habsburg, rege al Ungariei (1526-1563) și împărat al Imperiului romano-german din anul 1556.

ANGLIA: ŞASE ANI DE RĂZBOI (II)

În paginile ce urmează continuăm să publicăm evocări din lupta poporului englez împotriva Germaniei hitleriste în timpul celui de-al doilea război mondial¹. Fragmentele inserate sînt reproduse din lucrările Winston Churchill et l'Angleterre du XX-e siècle (Winston Churchill şi Anglia secolului XX) de academicianul francez Jacques Chastenet şi Britain — Twentieth Century. The Story of Social Conditions (Marea Britanie în secolul XX. Istoria condiţiilor sociale) a istoricului englez Mary Cathcart Borer.

Titlurile şi subtitlurile aparţin redacţiei Magazin istoric.

Viaţa şi urmează cursul

Încă înainte de amiază, în ziua de 10 mai 1940, Churchill este invitat, printr-un mesaj, în Downing Street 10. Acolo îl găseşte pe lordul Halifax discutînd cu primul ministru. Chamberlain consideră că se impune constituirea unui guvern de uniune naţională, dar declară că, personal, n-a putut obţine concursul necesar din partea laburiştilor şi liberalilor. Ca atare, un altul trebuie să-şi asume sarcina. Cine? Ce nume să sugereze suveranului?

Remiţînd regelui George VI demisia, Chamberlain îl sfătuieşte să facă apel la primul-lord al Amiralităţii. Jumătate oră mai tîrziu, Churchill se află la Palatul Buckingham.

- Acceptaţi să constituiţi un guvern?
- Bineînţeles, Sire.

Părăsînd Palatul, Churchill are întrevvedere cu Attlee, obţinînd sprijinul laburiştilor, şi cu Sir Archibald Sinclair, şeful micii grupări liberale, de la care capătă un răspuns similar. Se întîlneşte de asemenea cu Anthony Eden, căruia îi atribuie portofoliul Ministerului de Război (War Office). În sfîrşit, înaintîndu-se în Downing Street 10, îi cere lui Chamberlain să rămînă în Consiliul de Mi-

nistri cu o funcţie mai mult onorifică.

Trei zile mai tîrziu, exprimînd sentimentele întregului său popor, Churchill rosteşte în Camera Comunelor un discurs care-l defineşte pe deplin: „Voi spune Camerei ceea ce am spus deja celor care au acceptat să intre în guvern: n-am nimic altceva de oferit decît singe, trudă, lacrimi şi sudoare. Treceam prin cea mai primejdioasă dintre încercări. Avem în faţa noastră luni — fără de număr şi fără de capăt — de lupte şi suferinţe.

Mă întrebaţi: care este politica mea? Vă voi răspunde: politica mea constă în a purta războiul pe mare, pe uscat şi în văzduh, şi a-l

purta cu toate forţele noastre, cu toată energia pe care ne-o va dăruî Domnul; a-l purta împotriva unei tiranii monstruoase...

Mă mai întrebaţi: care este ţelul meu? Pot răspunde cu un cuvînt: victoria! Victoria cu orice preţ, victoria, oricît de lung şi aspru ar fi drumul care ne duce pînă la ea, căci fără victorie, pentru noi nu există speranţă... Am dreptul de a cere tuturor să participe şi de a le spune: veniţi, să păşim cu toţii, cot la cot, înainte!”

De la instalarea ca prim-ministru, Churchill adoptă un program de viaţă de la care nu se va abate niciodată în cursul războiului: trezit în jurul orei opt, lucrează timp destul de îndelungat în pat; după dejun, se culcă din nou şi doarme un ceas, apoi se scoală şi nu se mai culcă decît pe la ora două sau trei dinspre zi.

Cu toate că se declară „umila slugă a Camerei Comunelor”, Churchill nu participă la debateri decît în împrejurări deosebite, lăsînd în seama celorlalţi miniştri grija de a răspunde interpelărilor şi de a grăbi votarea măsurilor legislative cerute de situaţie. Miniştrii săi sînt numeroşi — şaizeci dacă îi numărăm şi pe subsecretarii de Stat — şi Churchill i-a ales mai degrabă pentru competenţa şi cali-

¹ Magazin Istoric, nr. 4/1978.

tățile lor decât pentru apartenența politică. Patru dintre ei, împreună cu primul ministru, alcătuiesc Cabinetul de Război. Ceilalți nu sînt niciodată consultați la adoptarea marilor decizii de politică generală.

După înfrîngerea Franței, în iunie 1940, Hitler a declanșat „Bătălia Angliei”. Prin masive atacuri aeriene, hitleriștii au încercat să cucerească supremația în aer și să-și asigure condițiile de invadare a insulelor britanice¹.

La mijlocul lunii octombrie, germanii au pierdut 2 500 avioane în timp ce R.A.F. și-a păstrat intactă forța sa de șoc. Hotărît, Hitler a pierdut „Bătălia Angliei” și, la fel ca Napoleon, cu 135 ani în urmă, a fost forțat să amine sine die aplicarea planului invaziei.

Nici o clipă, Churchill nu a luat în considerare ipoteza că guvernul ar putea părăsi pămîntul Angliei pentru a se refugia de cealaltă parte a Atlanticului. S-a luat doar măsura ca, la Malvern, în Apusul Angliei să fie amenajate niște localuri unde, în cazul în care Londra ar fi fost invadată, să se poată refugia administrația publică.

Cît privește familia regală, ea hotărăște, de asemenea, să nu părăsească Anglia. Atunci cînd Canada propune să-i fie trimise tinerele prietene, regina răspunde: „Prietele nu vor pleca fără mine, eu nu voi pleca fără rege și, firește, regele nu va pleca niciodată”.

În decembrie 1941 se ia o măsură revoluționară: femeile celibatate, între 20 și 31 ani, vor putea deveni membre ale serviciului auxiliar al armatei de uscat, marinei sau aviației și folosite pe teatrele de operațiuni din afara Angliei. Li se confecționează uniforme care le vin foarte bine; cîrînd, tinerele încep să se înroleze pe întrecute. Mai tirziu, în august 1943, 90 la sută din femeile celibatate vor lucra în uzine sau vor lupta în cadrul forțelor armate. La aceeași dată, două treimi din populația adultă a Regatului se află sub drapel sau lucrează, într-un fel sau altul, pentru apărarea națională primind salariu de la stat. În plus, două milioane de adolescenți și bătrîni prestează gratuit cîteva ore pe zi pentru nevoile războiului. Pînă și infirmii obțin, după multe stăruințe, dreptul de a munci într-o fabrică de armament.

Inflația amenință; pentru a o stăvili, guvernul acționează energic și eficient: se reduce sistematic consumul prin măsuri de raționalizare; se instituie un control sever asupra prețurilor; crește impozitul pe venituri în sfîrșit, se organizează o campanie de atragere a economiilor particulare disponibile în circuitul general, apelîndu-se la propagandiștii voluntari și la sentimentele patriotice ale populației. Se formează trei sute de mii de „grupe”, fiecare din ele cuprinzînd un cvar-tal urban sau un sat, un magazin sau o bancă, o uzină sau o școală sau doar un număr de familii. Milioane de lire sterline încep să ajungă la casele de depuneri. Cîteodată, oamenii preferă să doneze banii. Se cunoaște cazul unui cetățean care a refuzat să ia libretul ce i se cuvenea.

— Nu doriți să vi se înapoieze suma?

— Nu.

Magazin Istorie, nr. 12/1968.

— Pe ce nume să înscrim banii?

— Pe nici unul. Scrieți doar atît: donați de un muncitor londonez cu locuința distrusă de o bombă.

(Winston Churchill et l'Angleterre)

Britanicii în familie și societate

În timpul celor cinci ani și jumătate de război, viața populației din Marea Britanie a devenit tot mai austeră. Îmbrăcămintea, raționalizată din iunie 1941, s-a orientat spre lucruri practice și durabile; moda, care în zilele ei bune lansa în fiecare sezon o linie sau o culoare nouă, un capriciu sau o toană, a dispărut. Hainele raționalizate se vindeau la un preț rezonabil și erau de bună calitate. Se procura și îmbrăcămintă necartelată, care era însă scumpă, prețurile fiind în continuă creștere.

Fustele au devenit scurte, în primul rînd pentru economisirea materialului. Pălăriile, ce-i drept, nu s-au raționalizat, dar majoritatea femeilor au renunțat la ele în favoarea baticurilor; pe vreme rece și umedă se purtau mantale de ploaie și glugi. Din considerente practice, muncitoarele din industria de război cît și gospodinele au recurs la pulovere și pantaloni gen marinari. Unele au adoptat felurite versiuni ale salopetei purtate de W. Churchill, o îmbrăcămintă foarte ingenioasă și utilă, alcătuită dintr-o singură piesă, asemănătoare spîlhosenului, și prevăzută cu fermoar în partea superioară, ideală pentru nopțile petrecute în adăposturile antiaeriene. Ciorapii de mătase erau scumpi și se găseau greu, iar cei de nailon nu apăruseră încă pe piața britanică. Pantofii de calitate superioară erau, și ei, dificil de procurat. Iarna, moda feminină a adoptat ghețele căptușite cu blăniță de oaie; către sfîrșitul războiului au apărut pantofi greoi, cu tălpi groase.

Primirea unor musafiri acasă a devenit o problemă greu de rezolvat. Timp de cîteva ani, vinul și celelalte băuturi alcoolice erau imposibil de obținut. Ceaiul, zahărul, untul, carnea, slămina și ouăle s-au raționalizat cu strictețe; spre exemplu, ratia de ouă coborîse, în perioada cea mai dificilă, la un singur ou pentru două luni. În restaurante, spre deosebire de situația din primul război mondial, se putea lua masa pe cartelă. Multe fabrici și instituții mari, care lucrau pentru nevoile războiului, aveau cantine. Acolo unde n-au existat asemenea posibilități, în zona unităților respective au luat ființă „restaurante britanice”; aici se putea asigura masa principală a zilei la un preț rezonabil. Meniurile erau însă mediocre, iar pentru a ocupa un loc la masă, oamenii trebuiau să facă cozi lungi și oșobitoare. Cei care aveau prieteni în America, Canada, Australia sau Africa de Sud au început să primească pachete cu alimente de acolo; chiar și ostașii din trupele britanice staționate în diferitele regiuni ale imperiului trimiteau familiilor din Marea Britanie asemenea pachete.

Primele luni de război: aviația britanică lansează asupra teritoriului german tone de... manifeste

Datorită strictei raționalizări a benzinei, mulți și-au vândut mașinile sau le-au scos din circulație pe perioada războiului. Folosirea automobilului ca mijloc de divertisment a încetat să se mai practice. Numai celor care dovedeau că își desfășoară munca mai bine folosind mașina proprie decât mijloacele de transport public li s-a permis să-și procure benzină peste minimul alocat, cu totul insuficient celorlalți posesori de automobile. Astfel de situații speciale au apărut mai ales în districtele rurale având drept justificare parcurgerea drumului până la cea mai apropiată stație de cale ferată sau necesitatea transportării copiilor foarte mici la școală, când aceasta era situată foarte departe de casa părintească.

Ziarele și revistele și-au micșorat tirajele. În același timp au apărut pe piață, ca ciupercile după ploaie, o serie de edituri care reușiseră să acapareze hirtie la negru. Ele tipăreau cărți lipsite de valoare literară.

Pentru majoritatea populației, principalul mod de relaxare îl constituiau emisiunile radio. În acești ani, B.B.C. (British Broadcasting Corporation — Societatea de radiodifuziune britanică) a desfășurat o activitate remarcabilă, oferind în mod constant programe pentru toate gusturile, de la evoluțiile distractive ale lui Tommy Handley până la concertele simfonice, de la emisiunile „trustului creierului” (Brain Trust — grup de experți care răspund pe loc întrebărilor ascultătorilor) până la înregistrările interpretei favorite a armatei, Vera Lynn.

În perioada acestor ani, radioul a fost folosit pentru prima dată în Marea Britanie ca mijloc de orientare politică a maselor. Propa-

August 1940: aviatorii lui Goering, în plină euforie, au chef să se amuze; își împodobesc bombe, cu caricaturi și epigrame antibritanice

ganda subtilă, convingătoare, pătrundea zilnic în aproape fiecare cămin. B.B.C. și-a extins emisiunile pentru străinătate pentru a acoperi o mare parte a globului, întreținând, în țările ocupate de inamic, speranța în suferințele celor care erau destul de curajoși ca să-și riște viața ascultându-l; prin radio erau transmise, totodată, mișcărilor de rezistență, mesaje ingenios codificate. B.B.C. difuza pentru poporul german știri despre victoriile Aliților; de asemenea, buletine de știri în limba engleză în țările neutre: Turcia, Portugalia, statele din America de Sud cu scopul contrarării propagandei inamice.

Serviciile de televiziune ale B.B.C., puțin dezvoltate în 1939, au fost suspendate imediat după izbucnirea războiului; majoritatea tehnicienilor de aici au fost utilizați pentru extinderea stațiilor radar.

Spectacolele de film s-au bucurat pe toată perioada conflagrației de un public tot mai numeros; pe măsură ce războiul se apropia de sfârșit, industria cinematografică britanică a intrat într-o perioadă de avânt. Inițial însă toate cinematografele au fost închise. Directorii caselor producătoare, ca și toți cei care aveau interese în cinematografie, au protestat împotriva sistării a ceea ce fusese o sursă atât de populară de divertisment. Curând, sălile de cinema au fost redeschise. Numărul săptămânal de spectatori a crescut de la 19 milioane în 1939 la 30 milioane în 1945.

La începutul războiului, industria cinematografică britanică a întâmpinat mari greutăți. Multe dintre studiourile mari, inclusiv Pinewood, și-au sistat activitatea, de-

Winston Churchill (centru) urmărește desfășurarea unei
cuceriri aeriene

oarece majoritatea personalului a fost încadrat în industria constructoare de mașini pentru nevoile armatei. Curînd rămăseseră în funcțiune doar nouă din cele 22 studiouri, care foloseau și ele numai o treime din numărul tehnicienilor.

La izbucnirea conflagrației unele teatre și-au închis porțile; mai tîrziu, o parte din săli au fost bombardate. Cele care s-au redeschis după primele săptămîni de război își începeau spectacolele la orele 18.30 așa încît, după ora 22, prea puțini spectatori se mai aflau în West End, în drum spre casă. Cu toate acestea, reprezentațiile teatrale au cunoscut un nou avînt. Fiecare dintre ele a reprezentat o sursă de divertisment foarte necesar, plîsîndu-și spectatorii într-o atmosferă opusă vicisitudinilor războiului.

În acești ani a fost fondat Consiliul pentru încurajarea muzicii și artelor (C.E.M.A.), condus de J.M. Keynes; de la început, consiliul s-a bucurat de sprijinul financiar acordat de Pilgrim Trust; ulterior, aceștia i s-a adăugat subvenția Ministerului de Finanțe. În aceste condiții, Old Vic, a cărui sală din Waterloo Road fusese bombardată, a putut să organizeze turnee cu patru-cinci formații teatrale, prezentînd operele lui Shakespeare și ale altor autori clasici, punînd în scenă spectacole de operă sau balet în regiuni îndepărtate ale țării, în special în cele cu industrie grea, jucînd în fața unui public care pînă atunci nu avusese ocazia să vadă asemenea montări. Cît despre compania londoneză a lui Old Vic, aceasta a fost adăpostită la New Theatre. Aci, în 1945, Ralph Richardson și Laurence Olivier au pus în scenă, după demo-

bilizarea din aviație, piese atît de remarcabile și care s-au bucurat de un succes atît de răsunător încît Ministerul de Finanțe s-a decis să subvenționeze în continuare C.E.M.A., cunoscută de atunci sub denumirea de Arts Council of Great Britain (Consiliul Artelor din Marea Britanie). Era pentru prima dată în istoria Angliei cînd statul oferea patronajul său oficial artelor.

Sala Sadler a lui Wells a scăpat de bombardament; aici, sub conducerea lui Ninette de Valois, școala de balet, făcînd față unor greutăți de neînchipuit, nu numai că și-a continuat activitatea, dar și-a creat și un stil propriu, ceea ce a conferit Marii Britanii, în acești ani atît de grei, o adevărată tradiție în materie de coregrafie.

Un divertisment foarte agreat de popor în timpul războiului a fost dansul. Cluburile de noapte au funcționat mai departe la Londra, în West End; se dansa, de asemenea, în cele mai multe dintre marile hoteluri și restaurante. Asemenea reuniuni distractive, în proporții mult mai reduse, se organizau, săptămînal, pe tot cuprinsul țării, în toate orașele și satele; în majoritatea cazurilor, din beneficiile rezultate se trimiteau pachete celor plecați pe front. La aceste reuniuni, bărbații și femeile, în permisie sau așteptînd îmbarcarea pentru front purtau, de obicei, uniformă militară; celorlalți nu li se cerea nici o ținută de rigoare. De fapt, atît pentru bărbați cît și pentru femei, îmbrăcăminte de seară dispăruse cu totul.

(Britain—Twentieth Century)

Traducere de
Măriuca și Sergiu STANCIU

DACIA ÎN CONȘTIINȚA LUMII

Dacia și străvechii ei locuitori, geto-dacii, s-au numărat printre cele mai vestite state și popoare ale antichității. Vitejia cu care strămoșii noștri și-au apărut independența, nivelul de dezvoltare atins de statul dac au făcut ca istoria lor să-și găsească o largă reflectare în operele

a numeroși autori, începînd cu părintele istoriei, Herodot, și continuînd, de-a lungul mileniilor, cu cei mai de seamă istorici.

Cu deosebire au fost oglindite perioadele de maximă înflorire din istoria geto-dacilor, reprezentate de statul dac centralizat și independent condus de Burebista, ce-și avea axa pe Dunăre și Carpați și se întindea pe un vast teritoriu din Boemia și Alpii austriaci, pînă la Bug și Marea Neagră, din Nordul Carpaților pînă în Balcani și spre Marea Adriatică, și de statul lui Decebal. Epopeica rezistență opusă romanilor de statul lui Decebal a făcut ca dacii și Dacia să fie larg cunoscute nu numai contemporanilor, ci și generațiilor următoare, amintirea luptelor lor întipăriindu-se în conștiința popoarelor.

În decursul timpului, alți cărturari din numeroase țări au făcut, în operele lor, aprecieri elogioase asupra strămoșilor noștri autohtoni, dacii, asupra țării locuite de ei, precum și asupra continuității poporului român pe aceeași vatră.

Printre aceștia se numără și cărturarul ungur Losontzy István (1709-1780), autorul unui manual școlar, intitulat Harmas Kis tükör (Tripla oglindă mică) editat prima oară în anul 1771 la Pozsony (azi, Bratislava). Lucrarea — „un rezumat din scrierile unor savanți competenți”, după cum mărturisese autorul — a fost concepută sub formă de întrebări și răspunsuri — pentru a face mai ușor de reținut problemele expuse. Scrisă de pe pozițiile unui înfocat patriot maghiar, apărător al intereselor claselor dominante ungare, lucrarea a fost interzisă de autoritățile de la Viena în anul imediat următor înfrîngerii revoluției din 1848-1849. Aprecierea de care

se bucură autorul în Ungaria zilelor noastre se reflectă în Magyar életrajzi lexikon, vol. II, apărut la Budapesta, 1969 (p.89): „Losontzy István (1709-1780), pedagog, predicator reformat. Studiile le-a făcut la Debreczin și Utrecht. Din 1741, profesor și director al gimnaziului din Nagyőrös. El a militat ca în școala primară, pe lângă religie, să se predea și scrierea, citirea, aritmetica și istoria. În lucrarea Harmas Kis tükör (Pozsony, 1771) a popularizat, în limba maghiară, istoria și geografia Ungariei. Din cauza conținutului său patriotic, manualul, după ce a cunoscut mai mult de 50 ediții, a fost interzis [de autoritățile habsburgice — n.A.D.], sub guvernarea lui Bach, în 1854”.

Cu atât mai concludente, mai revelatoare sînt numeroasele referiri la Dacia din timpul strămoșilor noștri geto-daci și la Dacia din timpul migrației popoarelor.

Cît de adine întipărite în conștiința venurilor erau dacii și Dacia rezultă cu claritate și din modul în care lucrarea citată configurează întinderea statului lor, ca și din faptul că atunci cînd se descrie istoria deplasării popoarelor migratoare, Dacia devine un punct de referință, fiind deci o busolă trainică, un punct stabil de reper în apropierea sau îndepărtarea acestor popoare de ea.

Desigur, fiind vorba de un manual destinat școlarilor, interesează mai puțin noutățile pe care le ridică. Semnificativ este faptul că, vreme de opt decenii, Tripla oglindă mică a constituit cartea după care s-au instruit generații și generații de elevi.

În manual se fac de asemenea referiri la poporul român, pe care autorul îl recunoaște drept continuator direct al dacilor.

Fragmentele redată mai jos sînt după ediția din 1781.

Dr. Augustin DEAC

Despre pămîntul Țării Ungurești

Întrebare: Cu ce țări are granițe Țara Ungurească?

Răspuns: La Nord – Polonia și Silezia; la Răsăritul soarelui – Moldova, Ardealul, Țara Românească. La Sud – Serbia și Slovenia sau țara slovenilor. La Soare-apune – Moravia și Austria [...].

Despre huni

- 1: Cine au năvălit prima dată în Țara Ungurească?
- R: Hunii, în jurul anului 374.
- 1: Cum se numea înainte de aceasta [de anul 374] Țara Ungurească?
- R: Partea de dincolo de Dunăre se numea Pannonia, partea dintre Dunăre și Tisa, Iasigia și partea de dincolo de Tisa, Dacia [...].
- 1: Ce au făcut în primul rînd hunii?
- R: Trebind apa Tanais [Donul] au cucerit pe alani și neamurile vecine și le-au luat în societatea lor.
- 1: De aici unde s-au dus?
- R: În Dacia [...] și s-au stabilit pe acel pămînt bun în anul 376.
- 1: S-au mulțumit ei, oare, cu Dacia?
- R: Nu, pentru că goții care locuiau dincolo de Dunăre, atacîndu-l pe împăratul Valens, i-au chemat pe huni în ajutor și împreună cu aceștia au înfrînt armata lui Valens [...] și astfel au ocupat o mare parte a Pannoniei în 378 [...].
- 1: După Balamber sau Balamir, cine au fost căpeteniile hunilor?
- R: Vechii scriitori pomenesc despre șase [...] [între ei].
- Mundzukus**, pe care ungurii îl numesc Bendegúz, tatăl lui Atilla, în 411; [acasta] l-a trimis pe locotenentul Rugila la Constantinopol, dar fără succes, deoarece acolo Rugila a fost lovit de trăsnet, iar armata sa, a pierit, de asemenea, în mare parte; de aceea a fost posibil ca romanii să ocupe din nou Pannonia și să respingă pe huni în Dacia [...].
- Atilla**, în 434, prea vestitul rege al hunilor, care, luînd lîngă sine pe fratele său Blédá, a săvîrșit mari fapte atît în Imperiul de Răsărit cit și în Imperiul de Apus [...].
- 1: Cine s-a răscurat primul împotriva lor?
- R: Ardaricus, regele gepizilor, care, ciocnindu-se cu feciorii lui Atilla, i-a bătut pe huni și a ucis 30 mii de oameni de-ai acestora. În această luptă a murit și cel mai mare fiu al lui Atilla, Ellák; cei doi fii ai săi au fost împinși înapoi pînă la Marea Pontus [Pontul Euxin].
- 1: Roadele victoriei care au fost?

ERDÉLY ORSZAGNAK
KIS-TÜKÖRE

L. SZAKASZ

Erdély-Országnak Földéről

L. Nevel

ERDÉLY Ország régenten hivattatott Fe-
 zép Dóczyát, mikor azt a Dákusot Gé-
 nál és Csehüföt bírták: most Nevei ezek.

Érdős: mert erdős hegyekkel van környül vértetve.
Tranșilvania: mert Silvánia, Szilváyaligontul élők.
Stenbucure: a két Szász Városházát.

2. *Heteris*.

Hasáronza Erdélyt, Éfsztra Moldva.
Nap-keletre Moldávia. Délre Valachia, Oláh Orsz.
Nap-

Primele două pagini din capitolul consacrat Transilva-
niei de către Istrău Lasontzi

- R: Întreagă Dacia și Iasigia au fost ocupate de gepizi, Pannonia de goți, iar de către celelalte neamuri, alte ținuturi [...].

Despre avari

- I: În al doilea rând cine au năvălit în Dacia?
R: Avarii care ședeau dincolo de apa Volgăi și urmăreau de turecii din vecinătate s-au mutat spre Apus, în Europa, sub conducerea comandantului Khágânus, în jurul anului 550 [...].
- I: Cu ce prilej au venit ei în Dacia?
R: Albonis, regele longobarzilor, care stătea pe atunci în Pannonia, luptându-se cu Kunimundus, regele gepizilor, a chemat în ajutor pe avari [...].
- I: Ce s-a întâmplat după această înțelegere?
R: Decăderea gepizilor, pentru că aliații i-au bătut foarte tare[...]. În felul acesta avarii au ocupat Dacia, iar pe gepizi i-au transformat în iobagii lor în anul 553 [...].

Despre unguri

- 1: Cine au sosit în al treilea rînd în Țara Ungurească?
- R: Ungurii sau maghiarii.
- 1: Ce i-a îndemnat să-și părăsească locurile natale?
- R: Voievodul Apokanus, rupîndu-se de hunii de la Răsărit, a ocupat pămîntul așezat între Tanais și Volga și s-a stabilit acolo cu întregul său popor în anul 585. Și aici a locuit acest neam vreme îndelungată.
- 1: Dar de acolo de ce s-au apropiat de Dacia?
- R: Neînțelegîndu-se deloc cu patzinatzii [pecenegii] din vecinătate, urmăreți îndeaproape de aceștia, s-au despărțit în două: o parte s-a dus spre Răsărit, iar cealaltă spre Apus [...].
- 1: Cei care s-au îndreptat spre Apus, unde s-au stabilit?
- R: Dincoace de apa Boristene [Nipru] [...]
- 1: Sosind aici, ce au făcut?
- R: L-au ales pe Arpad, fiul lui Almos, să le fie conducător suprem [...].
- 1: Au locuit ei în liniște în Dacia?
- R: Și acolo au început să fie hărțuiți de pecenegi, de aceea s-au mutat mai aproape spre Istru și Tisa în jurul anului 889 [...].

Nap-múltokra Magyar Ország. Széle, hofzsa
ki-terjed 30. Mészöldekről, és némi-
mémű sziv formát mutat.

3. Nevezetesebb folyó Vizei.

4. *Földünk állása.*
Erdély hegyes völgyes Tarromány, és dombosabb a szomszéd Országoknál; mivel minden vizek innen ki-folynak; máfunnan pedig semmi vizet be-nem veszzen.

5. Földének minőségére.
Erdély igen áldott kis Ország, mely a természetnek majd minden javával bővelkedik, az édes magyar Országunk szomszédos Népeivel egyenlő.

Gazdag Erdély Ország vadász Erdéjével,
 Arany, ezüst, vas, réz, 's egyéb kincs
 nemével.
 Só, búza, bor, kender, mész előségével,
 Átind halak' mind barmok' teljes társas-
 gével.

6. La

OGLINDA MICĂ A ȚĂRII ARDEALULUI

Despre pământul Țării Ardealului

Denumirile sale

Pe vremuri Țara Ardealului se numea Dacia de Mijloc, atunci când era stăpînită de daci, geți și goți. Acum denumirile ei sînt: Ardeal — pentru că este înconjurat de munți păduroși; Transilvania — pentru că este așezată peste Silvania dincolo de Sălaj, Siebenbürgen — după cele șapte orașe săsești [...].

Hotarele

Ca hotare, Ardealul are: la Nord — Moldova (Maramureș); la Răsărit — Moldova; la Sud — Valahia, țara valahilor; la Apus — Țara Ungurească.

Locuitorii

[...] Olahii, valahii, popor italian, rămășițele vechilor romani, motiv pentru care și astăzi se numesc pe ei rumuny, adică romani. [...]

Scurtă istorie a Țării Ardealului

1. Odinioară Ardealul a fost stăpînit de daci și geți — neam foarte războinic și aprig, precum arată Ovidiu: „Nulla Getis toto gens est truculentior orbe” (Nu este pe întreaga lume nici un neam mai dur decît neamul geților).

2. Odinioară ei căzuseră sub puterea romanilor. Dar îi hărțuiau adesea căci atunci cînd Dunărea îngheța, treceau cu oaste mare peste ea și pustiau teribil Moesia și pământul Panoniei. Mai cu seamă căpetenia care se numea Cotysa o băgat o spaimă atît de mare printre romani, încît Horatius, care trăia pe atunci, se plîngea astfel cu mare jale: „Poene occupatam feditionibus delevit Urbem Dacus”

(Era cît pe ce să distrugă dacul prin hărțuiri Roma).

3. Domitian, împărat roman, a ridicat arma împotriva lor și a intenționat să-i înfrîneze, dar întreaga sa armată fiind bătută de daci, a fost silit să le ceară pace în anul 88, promîțîndu-le plata unui tribut anual.

4. În cele din urmă, împăratul Traian, în anul 102 (corect 106), pornind după intense pregătiri împotriva dacilor i-a umilit foarte; pentru că l-a înfrînt pe regele lor numit Decebal cu întreaga sa oaste, a ocupat capitala sa, Sarmizegetusa, împreună cu țara și, trimițînd acolo locuitorii din Roma, i-a dat numele de Ulpia Traiana orașului regal.

5. După multă vreme, în timpul domniei împăratului roman Gallienus, goții și sarmații, ieșind din ținuturile nordice, s-au înhăitât cu dacii și geții și i-au necăjit pe romani în Dacia într-atît încît nu puteau locui în liniște acolo. Din care cauză, împăratul Aurelian în anul 274 a mutat de acolo pe vitejii romani în Moesia. Cel care rămăseseră mai departe acolo, cu timpul [...] au devenit valahi, care își spun încă și astăzi romani (subl. — A.D.).

6. Au stăpînit goții, gepizii și alte neamuri Dacia frumoasă în liniște pînă cînd hunii, ieșind din Scitia în jurul anului 376, i-au alungat în parte dincolo de Dunăre și în parte i-au supus și au ocupat Dacia împreună cu ținuturile vecine.

7. Ce au făcut aceștia sub regele Atila, cum au venit cu timpul în locul lor avarii și după aceștia ungurii, cum au ocupat și au împărțit Dacia și Ungaria, se poate vedea pe scurt în Oglinda Mică a Țării Ungurești.

8. Regele Ștefan I cel Sfînt, învingîndu-l pe Gelu, voievodul Ardealului, a anexat Ardealul la coroana ungară în anul 1002 și, începînd de atunci, acesta a fost stăpînit de regii unguri prin intermediul unor înalți funcționari sau voievozi ai Ardealului, pînă la moartea lui Ioan Zápolya, regele Ungariei, care s-a întîmplat în anul 1540 [cînd Ungaria a fost transformată în pașalic iar Ardealul a devenit principat autonom — A.D.]

Traducere de
Edith OPRESCU

PLANȘELE NOASTRE

① Tîrg din Transilvania, la începutul veacului XIX. Detaliu dintr-o litografie de Lanzedelli (Biblioteca Academiei R.S.R.)

② Succesorul Mariei Tereza și înaintașul lui Leopold II (Iosif II și românii transilvăneni, p. 2)

③ Ultimul împărat al Sfîntului Imperiu roman de națiune germană (primul Reich): Francisc II, fiul lui Leopold II și nepot al lui Iosif II (Înfruntări în lumea germană — sec. XVIII, p. 40)

④ București — imagini de la începutul sec. XX: Palatul Sturdza, din Piața Victoriei, sediul Ministerului de Externe, pînă în 1940, cînd a fost demolat (sus) și Bulevardul Elisabeta, actual Gheorghe Gheorghiu-Dej, privit din locul unde acum se află, pe dreapta, Casa Centrală a Armatei, iar pe stînga Magazinul „Premial”

ALBUM ISTORIC ROMÂNESC

ALES DE NAȚIUNE DOMN AL ROMÂNILOR

Proclamarea lui Carol de Hohenzollern ca domnitor al României, la 10 mai 1866, a marcat triumful unui principiu, nu al unei persoane. Principiul era cerința formulată de Adunările ad-hoc din 1857 de a aduce în fruntea Principatelor Unite un principe străin, aparținând unei familii domnitoare dintr-un stat care să nu fie vecin cu România.

Revista noastră a publicat documentele esențiale care au fundamentat acest principiu ca pe o necesitate politică determinată de împrejurarea că atât Unirea cât și afirmarea independenței naționale a statului român unit erau permanent periclitate de presiunile și imixtiunile marilor puteri vecine. Blocul acestora putea fi contracarat numai printr-o desăvârșită unitate politică internă, precum și prin cointerarea directă a unei alte mari puteri europene la păstrarea unitii Principatelor și la independența lor.

Numele lui Carol de Hohenzollern a apărut ca o posibilă candidatură la 14/26 martie 1866, în momentul când, sub presiunea unora dintre puteri, neacceptarea tronului de către Filip de Flandra crease o situație extrem de dificilă pentru statul român unit.

Guvernul român, oamenii politici ai țării nu au avut preferințe în legătură cu persoana principelui străin. Ion Ghica, președintele Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Străine, cerea agentului diplomatic român de la Paris, Ioan Bălăceanu, să asigure guvernul francez că „nu am ales pe comitele de Flandra candidat în contra Franței, că sintem hotărâți și doritori a susține pe orice candidat ce ne-ar propune ea, și că garantăm succesul”. Două zile mai târziu, Bălăceanu telegrafia din Paris că ministrul de Externe francez, „Drouyn de Lhuys ar dori un candidat și ar voi să cunoască candidatul guvernului român”. Bălăceanu întreba: „Mă autorizați a numi pe Carol de Hohenzollern? Această ne-ar înfățișa sub un aspect foarte favorabil în ochii lui Napoleon III”. În aceeași zi, adică la 14/26 martie 1866, Ion

C. Brătianu, reprezentantul guvernului din București la Conferința de la Paris¹, telegrafia că „Anglia are, de asemenea, convingerea că un principe străin e posibil. Candidatul Angliei este Hohenzollern”.

I.C. Brătianu a fost însărcinat de guvern să meargă în Prusia pentru a lua legătura direct cu familia de Hohenzollern. La 19/31 martie, el a fost primit de prințul Carol Anton de Hohenzollern, tatăl celui avut în vedere, căruia i-a declarat că „urmind impulsii împăratului Napoleon, are intențiunea a propune poporului să aleagă” ca domnitor al României pe al doilea fiu al lui, Carol.

Seara, diplomatul român a avut prima convorbire cu principele Carol, căruia, propunându-i coroana României, i-a prezentat și problema legăturilor Principatelor cu Turcia. Carol a ezitat a da un răspuns definitiv, așteptind avizul familiei. În ceea ce privește legăturile cu Turcia, el a spus că „nu vede în acestea o piedică pentru dînsul, mai ales că nu va fi greu de a desface aceste legături”.

La 20 martie/1 aprilie, I.C. Brătianu a trimis din Berlin o telegramă lui Ion Ghica, în următorii termeni: „Carol de Hohenzollern primește coroana [...] S-a pus imediat în relațiune cu Napoleon III”.

Familia de Hohenzollern, al cărui șef era însuși regele Prusiei Wilhelm I, nu s-a grăbit însă să-și dea consimțământul la acest act politic; ea voia să fie sigură că nu se vor repeta presiunile diplomatice care determinaseră retragerea candidaturii lui Filip de Flandra. Urmind o altă cale decât aceea a cancelariilor diplomatice, Hohenzollernii au primit de la soția ministrului de Externe francez, doamna Mathilda Drouyn de Lhuys, o scrisoare liniștitoare: „Nici o alegere n-ar putea fi mai plăcută împăratului ca aceea a persoanei în chestiune [prințul Carol — n.a.]”.

¹ Magazin Istoric, nr. 11 și 12/1976.

Dezbaterile în contradictoriu din cadrul Conferinței reprezentanților marilor puteri au obligat totuși guvernul Prusiei să manifeste prudență față de propunerea românilor, astfel, încât Carol a trebuit să renunțe la aprobarea oficială a guvernului prusian. Convorbirea pe care a avut-o cu cancelarul Bismarck, l-a asigurat pe prinț de consimțământul și sprijinul tacit al guvernului prusian. Pentru a fi sigur de sprijinul lui Napoleon III, Carol s-a adresat direct doamnei Hortensia Cornu, din cercurile apropiate familiei împăratului francez, pentru a afla atitudinea acestuia în cazul în care el, Carol, nu va ține seama de hotărârile Conferinței de la Paris ce se opuneau prezenței unui prinț străin pe teritoriul României. „Cunoașteți îndestul chestiunile noastre de familie — spunea Carol în scrisoarea sa din 16/28 aprilie — că regele e șeful nostru și că el judecă ce e un ce aventuros pentru moment de a urma condițiile comitelui de Bismarck [...]. Nu e de îndoit că comitele de Bismarck, vorbind cum a vorbit, cunoaște intențiile regelui; însă cum regele nu e singur a decide, ar fi de dorit a ști care va fi atitudinea împăratului [Napoleon — n.a.] în fața unui fapt împlinit”. Ziarul *Mémorial diplomatique*, oficiosul guvernului francez, a publicat la 16/28 aprilie un articol care fixa poziția Franței în problema românească, în termeni despre care aceeași doamnă Cornu scria că fuseseră inspirați direct de Ministerul de Externe francez:

**Scrisoarea Guvernului pro-
vizoriu adresată sultanului
(1/13 mai 1866)**

Sire,

În urma abdicării principelui Alexandru Ioan, în 11 februarie anul curent, Aduarea generală a Principatelor-Unite, compusă din deputații Țării-Românești și ai Moldovei, s-a întrunit în București.

La 1 mai, Aduarea, interpretă fidelă a voinței naționale, exprimate de Divanurile ad-hoc, de toate adunările succesive și în ultimul loc de Corpurile Legislative la 11 februarie și de plebiscitul din 2 la 8 aprilie, a declarat că voința unanimă a Principatelor-Unite este de a rămâne pentru totdeauna unite și a acclama, prin 109 voturi contra 6 abțineri, ca principe ereditar pe Alteța Sa serenisimă principele Carol-Ludovic de Hohenkollern-Sigmaringen.

Plin de încredere în Augusta bunăvoință a Măiestății Voastre Imperiale pentru români, totdeauna fideli legăturilor seculare ce-i unesc cu curtea suzerană, Aduarea vine, cu cel mai profund respect, a supune această alegere la cunoștința Măiestății Voastre Imperiale, rugînd-o să recunoască pe alesul țării.

Dumnezeu să prelungească Augustele zile ale Măiestății Voastre Imperiale! Dumnezeu să protejeze Imperiul Vostru! Aceasta este cea mai vie și cea mai statornică dorință a națiunii și a Aduării române.

„Tot ce poate face Franța este de a recunoaște fără dificultate schimbările interloare ce se vor întimpla în România și de a respecta, acolo ca și în altă parte, dorințele simjămintului național, superioare în cugetarea sa tuturor protocoalelor și tuturor firmanurilor”.

Aceasta l-a decis pe Carol să accepte venirea în țară în mod secret, pentru a realiza „faptul împlinit”. La 25 aprilie/7 mai, Carol, împreună cu tatăl său, s-au întâlnit cu Bălăceanu și Brătianu la Paris, unde au stabilit ruta Viena-Baziaș. Carol și-a procurat un pașaport elvețian pe care figura, ca destinație, Odessa, pe numele Hettingen (după o proprietate a familiei).

Călătoria a decurs fără incidente și la 6/18 mai, Carol a sosit la Baziaș, iar în ziua următoare la Turnu Severin.

Documentele care urmează prezintă un moment important din istoria României moderne: proclamarea ca domnitor a prințului Carol de Hohenkollern, care va rămîne în fruntea țării 48 ani. Ele sînt reproduse după lucrarea Autoritatea faptului îndeplinit executat în 1866 de cei îndreptățiți, de Dimitrie A. Sturdza, București, 1912.

Confirmînd însemnătatea politică a aducerii unui principe străin pe tronul României, scrisoarea lui Cuza din aprilie 1867, adresată lui Carol, confirmă adeviziunea sa la opțiunea prințului străin.

Nicolae COPOIU

¹ Magazin Istoric, nr. 3/1977.

**Scrisoarea președinților Adu-
nării Legislative către
principele Carol de Hohen-
kollern (1/13 mai)**

Subsemnații, președinți ai Aduării naționale a României, în respectuos a face cunoscut Alteței Voastre Regale că Aduarea, în număr de 115 deputați prezenți în ședința sa de astăzi, în prezența agenților înalților puteri garante, a votat cu 109 voturi pentru și 6 abțineri, prin apel nominal și înscrierea votului, rezoluțiunea următoare:

„În considerațiunea deferenței ce dădorează Înălțelii Porții și puterilor garante, Aduarea, interpretă fidelă a voinței naționale necurmă și afirmată cu tărie de Divanurile ad-hoc, de toate Aduările ulterioare, și acum în urmă de Corpurile Legislative la 11 februarie, precum și de plebiscitul din 2 la 8 aprilie, declară, pentru ultima oară, înalțelii lui Dumnezeu și înalțelii oamenilor, că voința nestrămutată a Principatelor-Unite este de a rămîne pururea aceea ce sînt — o Românie una și nedespărțită, sub domnia ereditară a unui principe străin luat dintr-una din familiile suverane ale Occidentului și că principele ereditar al României una și nedespărțită este principele Carol-Ludovic de Hohenkollern-Sigmaringen, pe care Aduarea, la rîndul său, îl proclamă sub numele de Carol I”.

Aduarea această declarațiune la cunoștința Alteței Voastre Regale, Vă rugăm să primiți sentimentele de devotament a întregii națiuni pentru suveranul său.

**Scrisorile adresate de prin-
cipele Carol împăratului
Napoleon III (Zürich, 1/13
mai 1866)...**

Sufragiul universal al României, fără să-l fi cîntat eu, m-a chemat la dîmruirea Principatelor-Unite. M-am crezut că pot să declin această misiune ce providența îmi impune.

Am plecat, încrezător în Dumnezeu și în Măiestatea Voastră. Îndrăcnesc a spera că ea nu va dezaproba hotărîrea ce am luat.

Am în mine singe de al său și, deși într-o pozițiune mult mai modestă, am voit să urmez exemplul Măiestății Voastre.

Ea sacrifică existența sa țării care, inspirată de Dumnezeu, a chemat-o la tron prin vocea sufragiului universal. Am crezut deci, după exemplul său, că trebuie să merg a mai devota acelor populațiuni care m-au ales, amintindu-și înruirea mea.

Drepturile Porții vor fi respectate și puterile și grilele mele vor ținde la menținerea concordiei și păcii și la aducerea prosperității în Principate.

Îndrăcnesc deci a spera că Măiestatea Voastră va binevoi a păstra României și principelui său puternica sa protecțiune, care face să renască și susține naționalitățile asuprite.

Împăratul să binevoiască a prezenta omagiile mele prea respectuoase Măiestății Sale împărătești și a mă recomanda Augustei Sale binevoiente etc., etc.

...Împăratului Alexandru II al Rusiei (Zürich, 1/13 mai)...

Sire,
Mălestea Voastră Imperială ştie în urma căror evenimente am fost chemat, într-un mod neaşteptat, a mă pronunţa asupra plebiscitului, care mi-a încredinţat domnia României. Ales în mod spontan de un popor, pe care o lungă şi dureroasă experienţă nu lăsa să mă întrevadă o altă cale de mântuire decât alegerea unui principe străin, recunoscându-mă, onoare, în privinţa căreia Mălestea Voastră este un aşa bun judecător, totul îmi făcea o datorie de a nu însela aşteptarea şi speranţele românilor. Am acceptat deci tronul ce mi se oferea, şi astăzi, în momentul de a lua în stăpânire noul meu stat, primesc ca una din cele dintâi datorii ale mele a adresa această scrisoare Măleştii Voastre Imperiale, nu numai pentru a-l anunţa venirea mea în Principate, ci mai mult pentru a-l explica, precum încrede s-o fac aici, motivele care au determinat deciziunea mea într-o ocaziune aşa de gravă şi aşa de neaşteptată.

Înaltă Judecată a Măleştii Voastre Imperiale mă face să sper că ea va primi aceste motive sub adevăratul lor punct de vedere şi că ea va binevoi să-mi acorde, în noua condiţiune în care providenţa m-a pus, înaltă sa protecţiune, de care mă voi face demn. Mulţumită lui Dumnezeu, Sire, interesul marelui Imperiu, la ale cărui destine prezidă Mălestea Voastră, şi acela al României, nu sint aşa de deosebite, încât să nu fie în stare a împăca datoriile mele de principe român cu veneraţiunea şi iubirea ce de mult timp am închinat Măleştii Voastre. Prin urmare, nu va struna de mine, ca înlocuitor, ca a substat alit de mult timp între cele două popoare, şi la umbra căreia România a crescut să nu se restabilească pe o bază solidă şi stabilă, stringându-se din zi în zi, plină în ora însemnată de providenţă pentru dezrobirea Orientului şi a creştinătăţii.

...sultanului Abdul-Aziz

scriisă în Zürich în 1/13 mai şi trimisă la Constantinopol imediat după sosirea principelui Carol la Turnu-Severin la 8/20 mai, prin locotenentul Sergiu Lenz:

Sire,
Ales principe al României prin alegerea liberă şi spontană a naţiunii, a trebuit să răspund fără a şovăi la apelul acestui popor, care îmi făcea onoare a-mi încredinţa destinele sale.

În acelaşi timp, onoare a aceasta împune, cu privire la ţara ce m-a ales, datoriile pe care sper că voi şti să le împlinesc cu ajutorul lui Dumnezeu. Această acceptare îmi crează faţă de Mălestea Voastră Imperială obligaţiuni ce nu le pot nesocoti. Naş putea uita, în adevăr, că tratata seculară leagă Principatele de Imperiul otoman.

Aceste tratate am ferma intenţiune de a le respecta. Gelos de a menţine pe de o parte drepturile naţiunii la carel cetăţean am devenit, voi întrebuinţa pe de altă parte toate silinţele mele ca să string legăturile ce unesc cele două state, pentru folosul lor

mutual şi lealitatea cu care fac această declaraţiune Măleştii Voastre Imperiale îmi dă puţinţa de a spera că din parte-a ei va binevoi să-mi uşureze îndeplinirea îndoelei mele sarcini, continuând pentru România simfămintele de bunăvoinţă ce întotdeauna a arătat faţă de ea.

În această aşteptare, am onoare de a fi, Sire, al Măleştii Voastre Imperiale prae umilit servitor şi credincios amie.

Călătoria domnitorului României de la Turnu-Severin la Bucureşti (8/20 mai)

A.S.S. Carol adresează din Turnu-Severin, Locotenentei domneşti următoarea telegramă:

Fundul piciorul pe pământul României, noua mea patrie, mă grăbesc a exprima membrilor Locotenentei domneşti simfămintele cele mai sincere. Fericit că mă aflu în mijlocul naţiunii care m-a onorat cu încrederea sa, adresez, înalte de toate, rugăciunile mele cerului, pentru ca să-mi ajute a împlini cu demnitate marea şi frumoasa misiune ce providenţa mi-a împus.

Răspunsul Locotenentei domneşti:

Salutăm buna venire a Măriei Voastre pe ţărîmul patriei noastre. Înaltăm mulţumirile către Dumnezeu, că a îndeplinit astăzi vusul întreg popor. Să trăiască Carol I, alesul naţiunii!

Sosirea principelui la Piteşti (9/21 mai)

Generalul Nicolae Golescu, membru al Locotenentei domneşti şi Ion Ghica, preşedintele Consiliului de Miniştri adresează următoarele cuvinte:

Principe! Bine aţi venit în statul Alteiei Voastre serenissime. Să domniţi ani îndelungaţi şi să faceţi fericirea şi mărirea acestui popor, care vă primeşte cu urări unanime. Să trăiască principele românilor!

Răspunsul domnitorului:

Vă mulţumesc că aţi venit întru întîmpinarea mea. Primeşti expresiunea întregi mele graţitudinilor pentru membrii Locotenentei şi alguvernului, care, printră attea încercări grele, au ştiut a menţine ordinea şi unirea. Prin fermitatea şi prudenţa domniei voastre mi-aţi înlesnit greaua sarcină ce mi s-a încredinţat: cu concursul Domniei-Voastră sper a realiza aspiraţiunile românilor. Viaţa mea întreagă va fi consacrată fericirii lor.

Deputaţiunea oraşului Piteşti adresează domnitorului următoarele cuvinte:

Prea înaltă Doamnă! Reprezentanţii al Comunei urbane Piteşti, venim cu cel mai profund respect a vă depune devotamentul nostru şi a striga cu cel mai mare entuziasm: să trăiască România una şi nedespartă! Să trăiască domnitorul ei I. Alina Carol I.

Răspunsul domnitorului:

Sint fericit de a mă afla în mijlocul unei urbe, care a ştiut cu inteligentă energie spiritului naţionalităţii

şi Unirea. Din minutul la care am păşit pe pământul noli mele patrii, am devenit român. Viaţa mea întreagă o voi consacra pentru fericirea românilor şi pentru prosperitatea lor, care de acum înainte au devenit compatrioţii mei.

Intrarea solemnă a domnitorului în Bucureşti (10/22 mai)

Cuvîntarea primarului Capitalei, Dimitrie Brătianu:

Principele Consiliul comunal şi reprezentanţii corporaţiilor oraşului Bucureşti, în numele concetăţenilor lor, salută cu respect, prin glasul meu, buna venire a Alteiei Tale, şi-ţi depun omagiul credinţei şi al devotamentului lor. În calitatea mea de primar, am onoare fără semenea ei, principe, de a oferi Alteiei Tale, după vechea tradiţiune a ţării, plina şi sarea, simbolul îmbrăşugării, al bogăţiei României şi chelle Capitalei, simbolul nemărginitei încrederi a poporului român în augustul său ales. Placă lui Dumnezeu să se împlinescă dorinţele cele mai vii ale românilor! Placă lui Dumnezeu să fie domnia ta lungă, ferică, glorioasă! Suverane al României! Ţi-am dat coroana lui Ştefan cel Mare şi a lui Mihai Viteazul, de astăzi înalte străbuni tăi; reddă-ţi şi tu antica sa splendoare! Fă din această frumoasă ţară sentinela înaintea libertăţilor moderne, bulevardul nebruit al civilizaţiunii Occidentale! Trăiască domnitorul României! Trăiască Carol II

Depunerea jurămintului în Adunarea Deputaţilor (10/22 mai 1866)

Jur a fi credincios legilor ţării, a păzi religiuena românilor, precum şi integritatea teritoriului ei şi a domni ca domn constituţional.

Cuvîntarea preşedintelui Adunării, Manolache Costache Iepureanu...

Măria Ta! În numele Adunării, al căreia Împunericî sint, vin a vă prezenta mulţumirile ei entuziastice şi urările ce face pentru fericirea domniei Măriei Tale. Naţiunea, al cărei reprezentanţi a înconjoară aci, jură a nu cruşa nici silinţele, nici sacrificiile pentru a consolida tronul şi dinastia Măriei Tale şi a lucra împreună cu Măria Ta în nobila misiune ce vă este dată, de a stabili pentru vecinice mărirea şi prosperitatea României! Trăiască Măria Sa Carol II

...şi răspunsul domnitorului

Ales de către naţiune, cu spontaneitate, domn al românilor, mi-am părăsit, fără a sta la îndoială, şi ţară şi familie, spre a răspunde la chemarea acestui popor, care mi-a încredinţat destinele sale.

Puind piciorul pe acest pământ sacru, am şi devenit român. Primirea plebiscitului îmi împune, o ştiu, mari datorii; sper că îmi va fi dat a le îndeplini. Eu vă aduc o inimă leală, cuge-

¹ Aluzie la Capitulaţi; vezi Magazin istoric, nr. 3/1975.

tări drepte, o voință tare de a face binele, un devotament fără margini către noua mea patrie și acel neînvin respect către lege, pe care l-am cules în exemplul alor mei.

Cetățean astăzi; mâine, de va fi nevoit, soldat, eu voi împărtași cu domnia-voastră soarta cea bună, ca și pe cea rea. Din acest moment, totul este comun între noi; credeți în mine, precum eu în domnia-voastră!

Singur numai Dumnezeu poate ști ceea ce viitorul păstrează patriei noastre! Din parte-ne, să ne mulțumim într-o ne face datoria. Să ne înținem prin concordie! Să nu lămurim puterile noastre, spre a fi la înălțimea evenimentelor!

Providența, care a condus pe aleșii domniilor voastre până aici și care a înălțat toate plediciile din calea mea, nu va lăsa neîndeplinită opera sa.

Trăiască România!

Adunarea, pentru a curma orice opunere a puterilor la reînnoșterea faptului împlinit, votează. Legea pentru naturalizarea familiei princiare de Hohenzollern. 10/22 mai 1866.

Propunerea unanimă a membrilor Adunării Legislative:

În considerațiunea recunoștinței ce datorăm principelui de Hohenzollern-Sigmaringen, Carol I, domnitor României, care a binevoit a primi coroana și a lucra dimpreună cu noi la statornicirea statului român și spre a stabili legături mai strânse între familia sa și țară, mai cu seamă că prin votul Adunării s-a stabilit și principiul eredității în familia Hohenzollern, subscrisă la propunerea Adunarea Generală să des Indigenatul familiei Hohenzollern-Sigmaringen, acordând naturalizațiunea mare tatălui domnitorului Carol I — Alțea-tei Sale Regale principelui Carol-An-ton-Ioachim-Zefirin-Frederic-Mainrad de Hohenzollern-Sigmaringen.

Urmează 92 semnături.

Proclamația adresată de Carol I poporului român (București, 11/23 mai 1866)

Români,

În destinele omenești nu este o datorie mai nobilă decât aceea de a fi chemat a menține drepturile unei națiuni și a consolida libertățile ei.

O misiune așa de însemnată nu-a decît să părăsească fără preget o pozițiune independentă, familia și țara, de care am fost legat prin legăminte și suverinitate cele mai sacre, pentru a urma apelului vostru.

Primirea plebiscitului, care a pus pe capul meu coroana lui Ștefan cel Mare și a lui Mihai Viteazul, îmi impune o mare răspundere. Sper însă că-mi va fi dat, cu ajutorul lui Dumnezeu și cu un întreg devotament, a asigura noti mele patrii o existență fericită și demnă de trecutul ei.

Români! Sînt al vostru din toată inima și din tot sufletul. Puteți să vă întemeiați pe mine în orice timp, precum eu mă întemeiez pe voi.

Dată în Capitala noastră, București, în 11 mai 1866.

Carol.

Scrisoarea adresată de prințul Cuza către Carol I, domnitorul românilor

[...] România a văzut împlinindu-se dorințele sale cele mai scumpe, stabilirea unei dinastii care-i va asigura viitorul dîndu-i stabilitatea ce lipsea instituțiilor sale. Înălțimea Voastră serenă și înaltă, aceluia de națiune, recunoscută de Sublima Poartă și de puterile garante, este temelie stabilă pe tron. De aici înainte, Măria Ta, românii nu caută să albească eugene-tare decît de a consolida dinastia Voastră, altă țintă decît de a vă ajuta din toate puterile lor în marea sarcină ce ați luat asupra-vă cu atît curaj. Convinș că ideile mele sînt ideile compatrioților mei, îmi place a crede că înălțimea Voastră va aprecia că reîntarea mea în Principate nu poate avea nici un inconvenient.

Într-această privință, permiteți-mi, Măria Ta, să vă spun toată gîndirea mea și a pune astfel o stavilă interpretărilor ce s-ar putea da reîntării mele în Moldova. Îmi voi împlini astfel o datorie ce-mi impune atît caracterul meu cît și trecutul meu, fie ca cetățean, fie ca domnitor.

În 1857, la Divanul ad-hoc al Moldovei, am fost unul din cei dintîi deputați care au exprimat și subsemnat dorințele țării pentru unirea cu Valahia și pentru un principat străin. Speranțele noastre nu se pot puturi împlini atunci. Mai tîrziu, în 1859, vulturile unanime ale ambelor Adunări îmi dădă coroană a României. Înălțat pe acest tron, ce nu am blîndisem, am declarat, îndată și solemn, că voi pune onoarea mea și gloria mea în îndeplinirea dorințelor poporului român. Fiecare și în România că n-am pregătit nici cum a formula această îndatorire ce luam într-o scrisoare adresată, a doua zi chiar după alegerea mea, către Sublima Poartă și puterile garante. Încercările mele nu izbutiră atunci și a trebuit să aștept un timp mai favorabil. Cel puțin am avut mulțumirea de a realiza unirea Principatelor, a face din trei milioane de clăcași trei milioane de proprietari, a înapoia țării a cincea parte din pămîntul său usurpat de clerul grec locurilor sfînte, a da tuturor românilor fără excepțiune drepturile ceterale de care era lipsită și pe nedrept marea majoritate a națiunii, a constitui puterile exaltate civilă și politică și, în fine, a traduce în faptă mai toate dorințele Divanului ad-hoc din 1857.

Cu toate acestea sarcina mea nu avea să fie îndeplinită în ochii mei decît în ziua cînd aș fi putut vedea un principat leșit dintr-o familie domnitoare în Europa. Înălțimea Voastră a putut urmări în hîrtiile mele și în aceste constante preocupări. Turburările din 3/15 august 1865 au venit a proba că prețutindeni indigenii nu abdicaseră încă; crezul atînat sosit momentul de a lucra, și după șapte ani, de a satisface dorințele poporului român contra acestor încercări antinaționale. Aveți în mînă, Măria Ta, scrisoarea ce adresam, la 1 octombrie același an, împăratului Napoleon³, ca suveranul care în toate împrejurările arătase cele mai călduroase și mai folositoare simpatii atît principelui românilor cît și României. Măria Ta, cunoșcîndu-vă dar foarte bine că împăratul Măiestrului Sale Imperial intențunea mea prea hotărîtă de a abdica și a ceda tronul unui principat care mi-ar fi dat garanții serioase pentru viitorul țării mele. Aveam onoarea totodată de a solicita binevoitorile consilii ale împăratului pentru alegerea acestui principat. Două luni mai tîrziu, la deschiderea sesiunii Corpurilor Legiuitoare, mesajul meu reamintea românilor făgăduințele mele din 1859.

Fie în capul țării, fie alături de voi, ziceam reprezentanților națiunii eu voi fi totdeauna cu țara, pentru țară, fără altă țintă decît, voința națională și marile interese ale României. Eu voiesc să fie bine știut că niciodată persoana mea nu va fi o împiedicare la orice eveniment care ar permite de a consolida edificiul politic la a cărui apăsare am fost fericit a contribui.

În Alexandru Ioan I, domn al românilor, românii vor găsi totdeauna pe colonelul Cuza, pe acel colonel Cuza care a proclamat în Adunarea ad-hoc și Camera Electorală din Moldova marile principii ale regenerării României și care, fiind domn al Moldovei, declara oficialmente înaltelor puteri garante, cînd primea și coroana Valahiei, că el primește această îndată alegere ca expresiunea neîndoielnică și statornică a voinței naționale pentru unire, — însă numai ca un deposit speru.

Astăzi, Măria Ta, toate dorințele mele s-au împlinit! Acest deposit sacru a fost pus în mîinile Voastre, de românii înșiși, și singura mea părere de rău este că n-am avut timp să vi-l ofer eu însumi și în numele lor. Aceasta ar fi fost pentru mine cea mai frumoasă răsplăt și adevărată încoronare a domniei mele.

Am crezut de datoria mea să dau aceste explicațiuni înălțimii Voastre. Nu mă îndoiesc că Măria Ta le va primi cu aceeași bună-credință care nu le-a dictat [...].

Principe Al. I. Cuza

1-2 Magazin istoric, nr. 5/1976; 7/1976; 8/1976.

Théophraste Renaudot

Părintele gazetăriei franceze

CONSTANTIN ANTIP

La 30 mai 1631, la Paris apărea primul număr al periodicului *La Gazette*, ceea ce marca nașterea presei în Franța. Momentul a intrat în istorie indisolubil legat de numele lui Théophraste Renaudot, spirit pozitiv și remarcabil novator, considerat, pe bună dreptate, părintele jurnalisticii franceze.

Întîlnire cu un ... bănuț

Vlăstar al unei familii de burgunzi protestanți, Théophraste Renaudot a văzut lumina zilei în a doua jumătate a anului 1586, la Loudun, provincia Poitou, din Vestul Franței. Aici, el a parcurs primele trepte de învățămînt. Apoi s-a înscris la Facultatea de medicină din Montpellier, pe care a absolvit-o în anul 1606, cînd a obținut titlul de doctor. După aceea a plecat într-un voiaj de cîțiva ani în țară și în afara ei, făcînd primul popas la Paris. Îndrăgostit de chirurgie, Renaudot a folosit șederea acolo pentru a se specializa în acest domeniu. În capitala Franței, el a găsit terenul unei vaste școli de practică medicală, dar mizeria cu care a venit în contact i-a stimulat dorința de a se dedica unor opere de utilitate socială.

În Italia, la Florența, de pildă, a făcut cunoștință cu acele *Fogli d'avvisi* (buletine ocazionale de informații), tipărite și răspindite de patronul tipograf Gigli, iar la Veneția, în schimbul micuței monede numite *gazetta*, el a cumpărat imprimatele puse la vedere într-o prăvălie de pe podul Rialto. La Anvers, a auzit de Abraham Verhoeven (tipograf și gravor flamand, care a trăit între anii 1575 și 1652) și a văzut probabil publicația *Nieuws Tijdinghen*, inițiată de acesta în 1605, prima din lume care avea numere și date de apariție și cea mai veche întreprindere de presă cunoscută în Europa.

La Augsburg a putut constata avantajele oferite bancherilor Fugger¹ de întinsa rețea de agenți care le transmiteau informații de ordin politic și economic, din cele mai diverse puncte ale Europei, precum și efectele acelei *Ordinari Zeitung*, din 1609, a lui Johann Carolus din Strasbourg, care insera *fürnehmen und gedencwürdigen Historien* (relatări importante și memorabile) despre evenimentele petrecute în „Germania de Sus și de Jos, în Franța, Italia, Scoția, Anglia, Spania, Ungaria, Polonia, Transilvania, Valahia, Moldova, Turcia etc.” Pe unde a umblat s-a edificat asupra activității birourilor destinate redactării foilor ocazionale sau a periodicelor născînd, birouri care marceau înseși începuturile ziaristicii profesionale.

La 23 ani, Renaudot s-a reîntors la Loudun, oraș care avea să-i aducă clientelă și reputație.

Luptă pe două fronturi

Cotitura hotărîtoare în existența lui Théophraste Renaudot a determinat-o însă contactul cu Armand-Jean du Plessis de Richelieu și François le Clerc du Tremblay, cunoscut sub numele de Père Joseph, confidentul și consilierul lui Richelieu. Întîlnirea celor trei a avut loc în anul 1609, cînd Richelieu era episcop de Luçon, iar părintele Joseph fusese trimis de la Paris cu o misiune vremelnică la Loudun. Cei doi stîlpi ai catolicismului și-au dat seama că medicul protestant le poate fi un om deosebit de folositor. Opinia lor avea să fie înfrîntă și de lucrarea lui Renaudot *Traité des pauvres* (Tratat despre săraci), pe care acesta avea să o publice în curînd.

¹ Magazin istoric, nr. 2/1977.

În urma recomandării elogioase a episcopului de Luçon și a părintelui Joseph, Théophraste Renaudot a fost primit la Curtea regală. La 14 octombrie 1612 a fost numit medic al regelui Ludovic XIII și comisar general al săracilor din regat. Un proiect al său preconiza înființarea unor așa-numite „birouri de adrese” pentru a materializa o idee cuprinsă în capitolul XXXV din Cartea I a celebrelor *Essais* ale lui Montaigne, din care tinărul medic cita, ca motivare, următorul pasaj: „Răposatul meu tată [...] mi-a spus odată că dorișe să pună pe roate un așezămint unde, pentru orice nevoie, omul să poată merge, cererea lui să fie scrisă de un slujbaş anume pentru aceasta, cum ar fi: caut să vînd mărghăritare, caut mărghăritare de vînzare, cutare caută însoțitor ca să plece la Paris, cutare caută slujitor pentru anume treabă, cutare caută stăpîn, cutare caută un lucrător, unul una, altul alta, după trebuință. Îmi pare că acest fel de a ne înștiința ar înlesni mult legăturile obștești, căci tot timpul sînt cerințe și căutări, iar fiindcă nu se cunoșc, oamenii rămîn nespuse de incurcați”. Abia în 1630, după 18 ani de la prezentarea primului proiect în acest sens, se deschidea la Paris, în strada Calandre, un asemenea birou, denumit „Biroul de adrese și intermediieri”.

Un instrument de publicitate, un mijlocitor între ofertanți și solicitanți, un birou de plasare și de comisoane de tot felul — acesta era în esență „Biroul de adrese și intermediieri”. Zilnic, între orele 8-12 și 14-18, niște registre speciale, ținute de cîțiva funcționari, erau deschise tuturor celor ce se prezentau la birou; pentru o sumă neînsemnată, iar pentru cei lipsiți de mijloace fără nici un fel de plată, se făceau înscrisuri de cereri și oferte privind cele mai variate trebuințe ale vieții sau se obțineau extrase din amintitele registre. Ulterior, o foaie volantă — *Feuille du Bureau d'adresses* — aducea la domiciliul amatorilor informațiile care-i interesau. Noutatea acestei întreprinderi a făcut-o repede notorie. Pe seama ei circula poezii și cîntece; la Luvru, în fața monarhului și a curtenilor, s-a reprezentat chiar un spectacol: „Balețul Biroului de intermediieri”.

În cîrînd, sfera de activitate a acestei instituții s-a extins prin adăugarea unor anexe. O bancă populară, care facilita împrumuturi pe baza obiectelor lăsate în gaj și, mai ales, un dispensar, o adevărată clinică și un laborator medico-farmaceutic, în care Renaudot investea o mare parte din timpul și averea sa, dînd consultații și administrînd leacuri suferinșilor din rîndurile sărăcimii, fără altă răsplată decît bucuria de a vedea fețele pacienților înseninate.

Renaudot — secondat voluntar de medici și studenți entuziaști și încurajat de Facultatea din Montpellier — promova o medicină nouă, bazată pe studii clinice și pe folosirea chimiei în terapeutică, ceea ce a stîrnit o împotrivire înversunată din partea Facultății de medicină din Paris, refractară la orice inovație, situată pe poziția că soluțiile lui Hippocrate erau suficiente pentru toate timpurile. Mentorul acestei facultăți, Guy Patin, omul

celor trei „S” — siminichia (frunza unui arbust din Orient, folosită ca purgativ), singurarea și seringă — considerînd că acțiunile lui Renaudot erau nedemne de titlul de medic, declara: „Dacă acest gazetar nu ar fi susținut de Eminența Sa [Richelieu] [...], noi i-am intentat un proces de drept comun”.

Galeria grotescă din jurul lui Guy Patin a fost o sursă nesecată pentru Molière, în comediile sale cu subiecte din domeniul medicinii. La un moment dat, conservatorii au reușit să obțină chiar condamnarea medicului loudunез, dar, ulterior, au trebuit să suporte victoria acestuia, facultatea fiind obligată să recunoască proprietățile curative ale unor elemente chimice.

Renaudot tipărește primul periodic francez

Biroul de adrese s-a remarcat nu numai prin acțiunea publicitară, filantropic-socială, ci și prin faptul că, concomitent, a devenit un centru intelectual, un loc de întîlnire lunară a nuvelistilor, scriitorilor, artiștilor, oamenilor de știință, care supuneau discuției diferite probleme de fizică, matematică, morală și alte discipline și se informau asupra vieții politice sociale și culturale din Franța și din străinătate.

În ultima decadă a lunii mai 1631, prin crainici și foi volante, Biroul de adrese vestea că în cîrînd urma să apară o publicație: *La Gazette*... În noaptea de 29 spre 30 mai, ferestrele atelierului de imprimerie din strada Calandre au rămas iluminate. De seara pînă dimineața, Théophraste Renaudot a „mînuit presa tipografică, dînd la iveală primul număr al primului periodic al Franței — un săptămînal. În zori, trei dintre cele mai reușite exemplare, dintr-un tiraj de 300, au fost trimise regelui, cardinalului Richelieu și părintelui Joseph. Dealtfel, pe parcurs, Richelieu și Père Joseph aveau să înlăturească substanțial activitatea gazetei; în ea aveau să fie inserate materiale proprii, chiar texte scrise de rege.

Primul număr: patru pagini, format 23/15 cm, în cadrul cărora figurau, fără titluri și subtitluri, fără vreo semnătură, știri marcate doar prin locul de proveniență și dată: din Constantinopol, 2 aprilie 1631; din Roma, 26 aprilie; din Veneția, 2 mai; din Viena, 3 mai; din Frankfurt pe Oder, Praga, Hamburg, Leipzig, 5 mai; din Amsterdam, 17 mai; din Anvers, 24 mai. Toate știrile erau din străinătate, nici una din Franța. Abia de la al șaselea număr, *La Gazette* a cuprins și informații interne.

Începînd cu 23 noiembrie 1631, Renaudot a dublat numărul de pagini al gazetei. Primele patru, intitulate *La Gazette*, erau consacrate inițial știrilor provenite din țările răsăritene și sudice, iar celelalte patru, denumite *Nouvelles ordinaires de divers endroits* (Știri obișnuite de pe felurite meleaguri) erau rezervate informațiilor din țările occidentale și nordice, plus știrilor din Franța. Publicația apărea, astfel, săptămîna de săptămîna, în două caiete care puteau fi cumpărate fie împreună (la prețul de 6 centime), fie se-

parat, de la colportori, de la Poșta mare sau din prăvăliile de pe Pont-Neuf, iar în provincie de la dirigenții oficiilor poștale; de asemenea, unii se abonau și li se ducea acasă, alții se formau în grup și puneau mână de la mână pentru a cumpăra gazeta, iar alții o citeau în cafelele și dughene.

Modul cum era lucrată *La Gazette* — aceeași persoană fiind redactor, editor, tipăritor și difuzor — reflectă, în domeniul presei, trăsăturile perioadei manufacturiere din dezvoltarea capitalismului.

Abundența materialelor și diversitatea problemelor ce trebuiau abordate au impus editarea unor numere extraordinare, tipărite în funcție de împrejurări, pentru inserarea documentelor oficiale și consemnarea evenimentelor de excepție. De exemplu, numărul din 13 martie 1634 cuprindea în sumar știri despre „impunătoarea înmormintare a regelui Danemarcei”, cucerirea Insulei Curacao de către olandezi, biruințele francezilor asupra austriacilor, „noua ordonanță regală pentru combaterea abuzurilor”. Totodată au apărut și suplimente lunare, care făceau bilanțul și completeau știrile lunii încheiate. Puteau fi cumpărate și colecții conținând toate numerele de pe un an, însoțite de o prefață a redactorului.

Profesiunea de credință...

O adevărată profesiune de credință a lui Théophraste Renaudot, gazetarul, poate fi considerată prefața la colecția pe 1631 a publicației: „Dacă teama de a displace vechiului lor a împiedicat pe numeroși autori buni să abordeze, istoria contemporaneității, ce greu trebuie să fie s-o scrii pe cea a săptămânii sau chiar a zilei în care este publicată! Adăugați la aceasta timpul scurt pe care mi-l lasă nerăbdarea capriciilor dumneavoastră și atunci mă înșel oare foarte tare dacă afirm că cei mai neîndurători critici vor găsi vrednică de oarecare scuze o lucrare care trebuie să se facă în fiecare săptămână, în cursul celor patru ore ce-mi sînt lăsate de la sosirea curierilor, pentru a culege, potrivit și tipări aceste rânduri [...] Ba nu, mă înșel socotind că, prin reproșurile mele, aș putea pune frînă criticii dumneavoastră. Nu pot și, chiar dacă aș putea, n-ar trebui să o fac, libertatea de a reveni nefiind cea mai mică satisfacție a acestui soi de lectură, bucuria și divertismentul dumneavoastră fiind, cum s-a spus, una din cauzele pentru care această noutate a fost inventată. Bucurați-vă, deci, în voie de această libertate franceză și oricine nu are decît să zică, cu îndrăzneală, că el ar fi scos [știrea] asta și ar fi schimbat-o pe cealaltă, că el ar fi lăsat mult mai bine, eu sînt de acord. Într-un singur domeniu nu voi ceda în fața nimănui — în căutarea adevărului, pentru care totuși nu mă constituiesc garant, fiind greu ca între cinci sute de știri scrise la iuteală, în diverse stări de spirit să nu scape corespondenților noștri vreuna pe care merită să o corecteze părintele ei — Timpul [...]. Pe cei ce se vor indigna de două sau trei zvonuri minciunoase, care ne-au fost date drept adevăruri, îi îndemn să ofere publicului, prin pana mea

(pe care le-o pun la dispoziție în acest scop) știrile pe care le vor crede mai adevărate și, ca atare, mai vrednice de a fi răspândite”.

Pentru realizarea acestei profesii de credință, Renaudot a atras în calitate de colaboratori ai gazetei sale personalități cu renume în epocă, precum François Eudes de Mezeray, autor al unei *Istории a Franței*, sau heraldistul Pierre de la Garde d'Hozier — căruia i se datorează *Genealogia principalilor familii ale Franței* în 150 volume. Datorită imensei corespondențe pe care o purta cu toată Europa, d'Hozier a reprezentat cea mai prețioasă sursă de informații pentru *La Gazette*.

O stampă de epocă a surprins într-o sugestivă alegorie publicația lui Renaudot. Într-un decor simbolizînd un tribunal, *La Gazette*, înveșmîntată într-o rochie albă, brodată cu desene de urechi, ochi și limbi omenești, tronează pe o estradă. Lîngă ea e așezat Adevărul gol-goluț, satisfăcut că se află într-o asemenea companie, iar în spate Minciuna demascată, care aruncă priviri pline de ură. La o masă specială, Renaudot, în rol de grefier, își întoarce capul cu dispreț de la cei ce vor să-i cumpere cu bani favorurile, și privește spre grupul compact din față, reprezentînd diversele țări, care oferă știri și scrisori gazetei. În stînga, vinzătorul cu un paner plin de Gazettes. Gravura este încadrată în catrene atribuite uneora dintre personajele înfățișate. *La Gazette*, de pildă, spune: „Mii de popoare diferite vorbesc despre meritele mele; / Eu colind pretutindeni în acest necuprins univers; / Sceptrul meu face să domnească proza și versurile, / Iar pentru tronul meu Pămîntul este prea mic.”

Faima publicației, al cărei tiraj a crescut cu timpul pînă la 1 200 exemplare, a sporit

însă și invidia adversarilor lui Renaudot. *La Gazette* a fost parodiată, contrafăcută, cum se poate vedea din numeroase foi dintre care cele mai de seamă au fost *L'Antigazette* și *Les Nouvelles des quatre parties de l'autre monde* (Știri din cele patru colțuri ale lumii de apoi).

Théophraste Renaudot s-a îngrijit cu pasiune și devotament de publicație pînă la moartea sa, pe care o avea să o anunțe *La Gazette* din 1 noiembrie 1653. În anul 1792, săptămînalul devenea cotidian, încetîndu-și apariția abia în 1914.

În 1925, Franța a instituit un premiu literar care poartă numele medicului-gazetar și care, începînd din 1926, este decernat anual pînă în ziua de astăzi.

Sfîrșit de secol XVIII

ÎNFRUNTĂRI ÎN LUMEA GERMANĂ

K. D. ERDMANN

Karl Dietrich Erdmann, născut la Köln, în 1910, a fost prezentat cititorilor noștri cu ocazia vizitei sale în România și a interviului publicat în Magazin istoric, nr. 12/1977.

După studiile efectuate la Universitățile din Köln, Marburg, Paris și Londra, el a obținut titlul de doctor în filozofie, ceea ce, în învățământul superior din țările occidentale, înseamnă doctor în științe umaniste, inclusiv în istorie. În scurt timp, cercetările sale l-au creat reputația unui specialist remarcabil în istoria contemporană (perioadă considerată, în țara sa, ca începînd de la primul război mondial) și metodologia istoriei.

Din 1953, K.D. Erdmann este profesor de istorie la Universitatea din Kiel. Membru al Asociației istoricilor germani, a fost președintele acestei organizații între 1962-1967; este, de asemenea, membru al Comisiei pentru istorie, de pe lângă Academia Bavarică și membru al Academiei din Göttingen; secretar general al Comisiei UNESCO și președinte al Consiliului pentru educație din R.F.G. (1950—1952 și, respectiv, 1966—1970). În viața științifică internațională, recunoașterea activității sale, de înaltă ținută, s-a concretizat prin desemnarea ca membru al Academiei Regale Daneze.

În 1975, la Congresul internațional de științe istorice, de la San Francisco, profesorul Erdmann a fost ales președinte al Comitetului internațional de științe istorice. În această calitate a vizitat țara noastră anul

trecut, în cadrul pregătirilor pentru Congresul mondial al istoricilor, din 1980, care va avea loc la București.

Printre lucrările publicate figurează: *Begriff der Religion Civile bei Jean Jacques Rousseau (Conceptul de religie civilă la...)*; *Volks-souveränität und Kirche (Suveranitatea poporului și religia)*; *Deutsche Geschichte im Zeitalter der Weltkriege (Istoria germană în perioada războiului mondial)*; *Adenauer in der Rheinlandpolitik nach dem Ersten Weltkrieg (Adenauer, om politic al Renaniei după primul război mondial) etc.* Sub îngrijirea sa au apărut: *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht (Istoria în știință și învățămînt)* și *Geschichte, Politik, Pädagogik (Istorie, politică, pedagogie)*.

Pentru numărul de față am ales un studiu al distinsului istoric vest-german consacrat apariției Prusiei în arena politică europeană. Este perioada în care continuă vechile conflicte dintre Franța și Anglia sau dintre Franța și Austria, cărora li se adaugă rivalitatea ce opune Prusia Austriei, precum și manevrele tot mai insistente ale Rusiei țariste în Europa de Sud-Est. În această atmosferă tensiunea crește simțitor, pe măsură ce se apropie 1789, anul revoluției burghize din Franța. În cursul tragerii au fost omise unele detalii mai puțin familiare cititorului român. Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

A.M.Ș.

După moartea regelui Prusiei, Frederic cel Mare (1740-1786), situația politică din interiorul Imperiului habsburgic era dominată de antagonismul tot mai puternic dintre Prusia și Austria. Iosif II (din 1765 coregent al mamei sale Maria Tereza și împărat după 1780) se străduise să lărgască baza germană din uniunea statelor habsburgice prin dobîndirea Bavariei, pentru a consolida astfel poziția imperială, dar tentativa eșua-

se datorită opoziției Prusiei. Aceasta își asigurase prin *Fürstentum* (Confederația prinților) sprijinul suveranilor dominînd asupra majorității teritoriilor germane mici și mijlocii, inclusiv sprijinul prelaților care conduceau principalele ecleziastice, ce se opuneau încercărilor lui Iosif II de a refuza o serie de privilegii uitate ale Coroanei imperiale ca: de pildă, dreptul de a încasa o parte din veniturile mănăstirești.

S-ar putea crede că *Fürstentum* fusese creat pentru a revitaliza imperiul. Menirea acestei confederații era însă mai degrabă de a conserva privilegiile. Atașamentul statelor la imperiu, cîndva real, nu mai constituia, în perioada la care ne referim, nici forța politică și nici fermentul fecund de altădată, chiar dacă, aici-colo, confederația stimula unele iluzii privind o posibilă acțiune a sa ca liant al conglomeratului de state. Dar,

incă în urmă cu două decenii, Karl Friederich Moser¹ sesizase manifestarea unui „spirit național” care, în detrimentul imperiului, urma să devină motorul epocii noi atunci cînd, stimulată de tumultul revoluționar, în condițiile descompunerii Imperiului romano-german și ale unei umilitoare dominații străine [este vorba de dominația napoleoniană] — voința de libertate avea să-și spună cuvîntul.

Dualismul austro-prusian, ce caracteriza tabloul politic al lumii germane în ajunul revoluției franceze, a influențat și echilibrul european al vremii. Iosif II, de obicei îndrăzneț și eficient în acțiunile dictate de interesele habsburgice², încercase în zadar să determine ridicarea blocadei, instituită prin Tratatul westfalic³, asupra estuarului Fluviului Escaut, important drum comercial din Țările de Jos austriace⁴, în favoarea Olandei și a Angliei. Împăratul se lovide de rezistența aceleiași Franțe care se opusese, și ea, planurilor lui cu privire la Bavaria. Astfel, fără ca pactul încheiat după războiul de șapte ani⁵, de cele două puteri, să fie încălcat, vechiul antagonism franco-habsburgic reapăruse, înainte de revoluția franceză, pe scena europeană.

nă, în pofida legăturilor de rudenie dintre cele două dinastii. În schimb, relațiile dintre Austria și Rusia vedeau tendința unei apropieri. Politica împărătesei Ecaterina II (1762-1796) urmărea cu tenacitate două țeluri: dobîndirea unei influențe dominante asupra Poloniei și izgonirea Turciei din Europa. Astfel, împărțirea Poloniei și „chestiunea orien-

tală. Întîi de Prusia, care, în virtutea pactului încheiat cu Ecaterina, a subvenționat-o în războiul împotriva turcilor. După aceea de Austria. Iosif II, dorind să-și mențină alianța cu Rusia, s-a lăsat antrenat, din 1788, în al doilea război ruso-turc la care a fost obligat să participe de teamă să nu-și piardă aliatul rus, așa cum pierduse alianța Franței.

La 1 august 1789, o armată austriacă, condusă de prințul de Cobourg-Saalfeld, a dobîndit victoria, alături de trupele ruse comandate de Suvorov, împotriva turcilor, la Focșani. Dar, aproape în același timp, între 14 iulie, ziua cuceririi Bastiliei și noaptea de 4 august, în Franța, vechea ordine era zdrobită. Pentru moment, importanța, ca și semnificațiile acestui eveniment pentru stările de lucru din Imperiul german, nu au fost înțelese. Dimpotrivă. Potsdamul⁶ era fericit să vadă Franța slăbită de tulburări interne și, deci, fără libertate de mișcare. Ideea că dispăruse primejdia unei alianțe între Franța, Rusia și Austria, ca și aceea a reînnoirii coaliției din timpul războiului de șapte ani, stîrnea în Prusia un sentiment de ușurare. Ea aprecia conjunctura politică din Răsăritul Europei ca favorabilă realizării anumitor proiecte. Dar ceea ce

Frederic II ... cîntînd la flaut

tală” au apărut ca probleme de bază ale politicii europene, probleme în a căror evoluție erau interesate și cele două puteri germanice. Politica țaristă a speculat rivalitatea dintre ele folosindu-se cînd de una, cînd de cea-

i-a lipsit Prusiei atunci, ca și în deceniile următoare, a fost perseverența în concepție și acțiune.

⁶ Oraș situat la 20 km Sud-Vest de Berlin. Fostă localitate de pescari, devenise reședința preferată a regilor Prusiei.

¹ Om politic, specialist în probleme de finanțe (1723-1798). În scrierile sale a combătut despotismul și a preconizat secularizarea averilor mănăstirești — n.r.

²⁻³ Magazin Istoric, nr. 8/1971; 4/1976.

⁴ În urma tratatelor încheiate la Utrecht (1713) și la Rastatt (1714), Țările de Jos spaniole (Belgia actuală și Luxemburgul) au fost cedate Habsburgilor, devenind Țările de Jos austriace — n.r.

⁵ Magazin Istoric, nr. 5/1974.

Herzberg urzește planuri

Frederich-Wilhelm II (1786-1797), nepot și urmaș al lui Frederic cel Mare la tronul Prusiei, avea un caracter diametral opus unchiului său.

Vechea rigiditate, manifestată în conducerea treburilor statului, slăbise; în ce privește politica externă, ea era în minile lui Herzberg. Acesta fusese recrutat dintre oamenii lui Frederic cel Mare și era convins că opoziția dintre Prusia și Habsburgi era de neîmpăcat. Pentru a contracara Austria, aliată a Rusiei, el a încercat să se sprijine pe puterile nordice. Prilejul i-a fost oferit de evenimentele petrecute în Olanda, în 1787. Statholderul Wilhelm V de Orania (1751-1795), căsătorit cu sora lui Frederic-Wilhelm II, regele Prusiei, fusese exilat ca urmare a unui conflict cu Partidul Patrioților. O armată prusacă l-a reinstalat pe statholder la Haga. Prusia a încheiat astfel, în 1788, o alianță tripartită cu Olanda și cu Anglia, care-l susținuse, și ea, pe prințul de Orania

impotriva „patrioților” republicani. Dar Herzberg nu înțelegea să se oprească aici. El se voia mediator în războiul purtat de ruși și austriaci împotriva Turciei. Visul lui era să inspire o serie de schimbări teritoriale de pe urma cărora, în final, să profite Prusia. Astfel, potrivit planurilor sale, Turcia ar fi urmat să cedeze Austriei, Moldova și Valahia; Rusia — drept despăgubire ar fi primit Basarabia; Austria urma să cedeze Poloniei, Galiția, în timp ce Polonia trebuia să dea Prusiei, Danzigul (Gdanskul), Torunul și o parte din Poznańia. Herzberg nădăjduia să-și realizeze complicatul plan fără să fie nevoit să participe activ la război. În acest scop el și-a propus să exploateze starea de nemulțumire, manifestată față de unele teritorii aparținând Austriei, provocată de metodele de guvernare ale lui Iosif II. În octombrie 1789, forțele catolice și Țările de Jos austriace au ridicat steagul revoltei contra centralismului raționalist impus de Viena. În Galiția, opoziția poloneză se făcea tot mai simțită.

Cancelaria Prusiei stabilise contacte cu nemulțumiții, folosind diferite metode pentru a încuraja elementele de opoziție din toate țărilor aflate sub Habsburgi. De aici, contradicția care mina planul lui Herzberg: pe de-o parte, el era conceput în stilul diplomației absolutiste; pe de altă parte, mijloacele alese pentru punerea lui în aplicare implicau Prusia în mișcările naționale și sociale, care anunțau o iminentă furtună revoluționară.

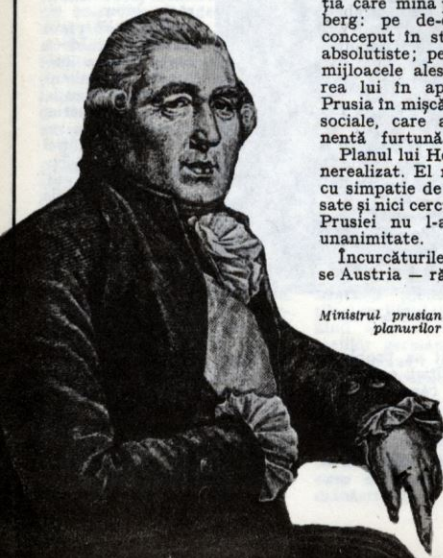
Planul lui Herzberg a rămas nerealizat. El nu a fost primit cu simpatie de puterile interesate și nici cercurile politice ale Prusiei nu l-au acceptat în unanimitate.

Încurcăturile în care intra-se Austria — războaie în afară,

tulburări interne — erau prea ademenitoare pentru a nu trezi ideea unei intervenții directe în scenă, prin forța armelor, împotriva rivalei. Printre alții, Diez, ambasadorul Prusiei pe lângă Sublima Poartă, insistă ca venise momentul propice pentru ca înaintarea Imperiului rus spre Sud-Estul Europei să fie blocată, iar proiectele austriace în Balcani, anihilate. Pentru aceasta — arăta el — trebuie acționat în strînsă colaborare cu Turcia, țara cea mai amenințată; cu Polonia care se străduie să obțină sprijinul nostru împotriva Rusiei; cu Suedia, care, din 1788, este în război cu Rusia, și cu Anglia, care nu poate privi cu ochi buni expansiunea Imperiului rus în direcția Strîmtorilor. Însuși regele Prusiei era de acord cu o intervenție armată. Astfel, la începutul anului 1790 s-au încheiat alianțe cu Turcia și Polonia. Se părea că o mare coaliție de țări din Europa de Nord și Centrală, sprijinite de Sublima Poartă, avea să bareze tendințele expansioniste ale Ecaterinei spre Vest și Sud-Vest. Perspectiva s-a dovedit însă de scurtă durată. Cîteva luni mai tîrziu, în politica Prusiei se înregistra o schimbare fundamentală. Coaliția era dizolvată. Rusia avea cale liberă în realizarea proiectelor ei. Privirile diferitelor puteri erau atrase de evenimentele din Occident.

În politica europeană a fost resimțită moartea lui Iosif II, intervenită la 20 februarie 1790. El a închis ochii cu sentimentul amar că toate proiectele i-au eșuat. Într-adevăr, Iosif nu și-a putut îndeplini îndrăznețele reforme destinate țărilor ce alcătuiau Imperiul habsburgic, îndreptate împotriva forțelor centrifuge; el nu a izbutit să-și extindă puterea asupra întregului teritoriu german și nici asupra Răsăritului european.

Fratele său Leopold II (1790-1792) i-a urmat la tron. Domnise ca mare duce al Toscanei (1765-1790) unde pusese în practică reforme liberale, admirate pretutindeni. Spre deosebire de fratele său, el încerca să aplice ideile absolutismului luminat.

Ministrul prusian Herzberg; omul planurilor nerealizabile

„Prădura regilor”. Gravură satirică apărută după prima împărțire a Poloniei (1772), între Ecaterina II (în stînga ei, regele Poloniei, Stanisław August Poniatowski), Iosif II și Frederic II

inspirat de Montesquieu¹, printr-o politică mult mai suplă. O parte din măsurile luate de Iosif, pentru centralizarea puterii, au fost abrogate de Leopold. Dar o liniștire a frământărilor interne nu era posibilă decât dacă, în același timp, ar fi fost rezolvate problemele externe. Pentru a scăpa de presiunea unui eventual război contra Prusiei și Poloniei, război ce s-ar fi putut declanșa înainte de încheierea celuiilalt, lung, dificil și ucigător, purtat împotriva Turciei, Leopold a luat inițiativa unei apropieri de Frederic-Wilhelm. La 27 iulie 1790, a fost încheiat

Acordul de la Reichenbach [azi Dzierżonów, la Sud-Vest de Wrocław]. Schimbîndu-și intenția inițială, Frederic-Wilhelm s-a lăsat convins să semneze păstrarea „statu-quo-ului”, nesocotind eforturile lui Herzberg, care își continua politica vizînd schimbările de teritorii. Prusia a lăsat de-o parte pentru moment, proiectele ei referitoare la Danzig, Toruń și Poznań și, mai ales, a încetat să stimuleze insurgenții și nemulțumirile din Brabant, Galizia și Ungaria. După o costisitoare mobilizare de forțe armate, fără să obțină vreun avantaj real, Frederic-Wilhelm se mulțumea doar cu un succes de prestigiu: acela de a fi împiedicat expansiunea teritorială la care visa Austria și care ar fi trebuit să se efectueze în detrimentul Turciei.

„...seducător și irezistibil...”

Acordul de la Reichenbach a marcat o cotitură în relațiile dintre cele două puteri germanice. Locul ostilității declarate l-a luat încercarea de stabilire a unor raporturi echilibrate, pe bază de înțelegere. Dar istoria perioadei ce a urmat a arătat că rivalitatea nu fusese lichidată, ci doar mascată, păstrîndu-și întregul efect nefast pentru lumea germanică.

La început, cele două puteri păreau sincere în eforturile lor de a ajunge la acorduri asupra unor puncte de interes mutual.

Un exemplu l-a constituit atitudinea lor în problema poloneză. În primăvara anului 1791, această chestiune intrase într-o nouă fază. Sub influența hotărîrilor luate de Adunarea Națională Franceză și în dorința de a întări structura statului aflat sub amenințarea împărțirii, Dieta poloneză a decis alcătuirea unei noi Constituții care să evite practica dăunătoare a lui *liberum veto*² și să instaureze o monarhie constituțională ereditară. Or, acordul intervenit, în iulie 1791, între Austria și Prusia, pe baza căruia cele două state recunoșteau noua Constituție a Poloniei și inviolabilitatea teritorială a acestei țări, corespundea pe deplin spiritului de la Reichenbach.

În același timp, intrase într-o fază acută și problema franceză. Ca și Frederic-Wilhelm, Leopold salutase începutul revoluției. Dar dacă primul se bucura vîzînd în evenimentele din Franța o cauză a slăbirii acesteia, celălalt considera convocarea Statelor Generale³, din mai 1789, drept un pas cîștigat spre constituționalismul preconizat de Montesquieu. Între timp însă a apărut evident că, în esența lor, evenimentele ce se succedau depășiseră concepțiile unui constituționalism moderat. Devenise dominantă ideea de suveranitate absolută a poporului. Tărănimea, merseriașii din orașe și micii burghezi, minăți de aspirațiile lor, își afirmau tot mai mult

¹ Un singur vot negativ anulă decizia Dietei — n.r.

² În sensul de act reprezentativ al revoluției franceze. Statele generale nu mai fuseseră convocate din 1614 — n.r.

radicalismul. Noaptea de 4 august 1789, în cursul căreia au fost abolite privilegiile vechii organizări feudale, a declanșat un proces de transformări sociale care a zguduit violent toate instituțiile Franței și care s-a propagat cu repeziciune, seducător și irezistibil, dincolo de frontierele țării. Prin intermediul soției sale, Maria-Antoaneta, sora împăratului Leopold II, Ludovic XVI întreține relații secrete cu Viena, cu sprijinul căreia nădăjduia să restaureze toate privilegiile sale regale. Dar, de teama mișcărilor populare, regele s-a hotărât să fugă.

În ajunul războiului Pitt și Fox prevăd pacea

În noaptea de 20 spre 21 iunie, la Varennes, aproape de frontieră, regele a fost arestat și readus la Paris, unde a rămas, practic, prizonier al Adunării Naționale. Fratele său, precum și numeroși partizani, și-au părăsit patria și, ajunși în străinătate, au pornit o activitate susținută pentru a determina anumite puteri străine să intervină, de partea lor, în treburile Franței.

Regele Prusiei s-a arătat binevoitor față de refugiați și, amintindu-și de succesul facil care încheiase intervenția sa în Olanda, a propus o acțiune comună a Prusiei și Austriei. Leopold era însă mai reticent, cu toate apelurile de ajutor lansate de sora sa, Maria-Antoaneta, și a vechii ostilități contra Habsburgilor, manifestată vizibil de Adunarea Națională a Franței. Părea mult mai preocupat de problemele Orientului, de încheierea războiului cu Turcia. Iată de ce nu s-a obținut din partea lui decât un fel de declarație de solidaritate monarhică. Pentru aceasta, cei doi suverani s-au întâlnit la Pillnitz [localitate în Saxonia, azi parte a orașului Dresda, R.D.G.]. Aici, la 27 august 1791, Leopold și Frederic-Wilhelm au făcut publică Declarația în care se spunea că evenimentele din Franța afectează interesele tuturor monarhilor. Documentul sublinia necesitatea unui guvern monarhic, alcătuit, în cea mai deplină libertate, de regele Franței.

Împăratul Austriei și regele Prusiei se declarau gata să acționeze cu promptitudine împotriva revoluției franceze, cu condiția ca celelalte puteri, cărora ei li s-ar adresa, să adere la acțiunea lor. Era, mai curînd, o declarație de renunțare la război decât o declarație de război; aceasta cu atât mai mult cu cît Anglia, fără participarea căreia orice acțiune militară era de neconceput, lăsa atunci în considerare orice soluție, numai pe aceea a unui război contra Franței, nu. Pentru Anglia, tulburările interne din Franța — adversara ei, care se alăturase coloniilor americane în timpul războiului american pentru independență — erau deosebit de binevenite. Totodată, în conflictul colonial cu Spania — acum fără aliatul ei francez — Anglia doborîse o serie de avantaje hotărîtoare. Iată de ce prim-ministrul englez Pitt putea să declare, în februarie 1792, că prevede pentru țara sa o perioadă de pace de cel puțin 15 ani. De acord în această privință cu Fox, liderul opoziției, el nu vedea pentru Anglia decât un singur „casus belli”: anume dacă Franța ar rivni „cam prea tare” la estuarul Escautului, de pe coasta olandeză.

Revolta Țărilor de Jos austriace împotriva lui Iosif II născuse în Franța dorința de a interveni în sprijinul răsculaților. Avocatul și publicistul revoluționar Camille Desmoulins scosese chiar o revistă cu titlul sugestiv: **Revoluțiile din Franța și din Brabant**, deși cele două mișcări aveau cauze complet diferite. Dar Leopold reușise, în decembrie 1790, să restabilească suveranitatea austriacă asupra Țărilor de Jos. Așadar, Anglia nu avea pretextul necesar declanșării unui război și, în consecință, Declarația celor două puteri germanice de la Pillnitz a rămas un act pur platonice. Totuși, în Franța a avut un efect alarmant. Pentru opinia publică, deja surescitată, a însemnat gaz turnat peste foc. Documentul dovedea existența unor raporturi între opoziția regală franceză, pe de-o parte și Prusia și Imperiul habsburgic, pe de altă parte.

Traducere de
Leon SĂRĂTEANU

Printre scriitorii francezi care au abordat în operele lor subiecte inspirate din viața românilor se numără și Alexandre Dumas (Tatăl, 1802-1870)¹. Autor a peste 500 volume de proză și teatru, el este — cum se știe — părintele literar al unei vaste galerii de personaje, multe dintre ele familiare cititorilor de pretutindeni.

Printre scrierile sale se află și volumul *O mie și una de fantome*, publicat în 1849, care cuprinde o povestire a cărei acțiune se desfășoară în Moldova și pe care am prezentat-o pe larg într-un articol publicat în revista *Biserica ortodoxă română*, nr. 7-8/1976.

După o vinătoare în împrejurimile localității Fontenay-aux-Roses, la care ia parte și autorul, primarul îl invită la el acasă. Acolo, fiecare oaspete povestește cite o întâmplare fie trăită de el însuși, fie auzită de la alții. Sint istorisiri de factură romantică, în care elementele fantastice și stranii se îmbină cu cele realiste.

Povestirea unei nobile poloneze, Hedwiga Gregoriska, este cuprinsă în capitolele XII-XV ale cărții, intitulate *Munții Carpați, Castelul lui Brîncoveanu, Cei doi frați și Mănăstirea Hangu*.

Originară din Sandomir, Hedwiga Gregoriska a fost trimisă de tatăl ei în Moldova, pentru a se pune astfel la adăpost de pericolul creat de luptele ce se desfășurau în împrejurimile castelului lor. În aceeași mănăstire își găsisese adăpost, cu ani în urmă, și mama povestitoare: „Tata alese zece oameni din care îi mai rămăsese, își chemă logofătul, îi dădu tot aurul și toate giuvaerurile pe care le aveau și amintindu-și că, pe vremea celei de-a doua împărțiri a Poloniei, mama, aproape copil pe atunci, găsisese un adăpost sigur la Mănăstirea Sihastu, așezată în inima Munților Carpați, îi porunci să

ALEXANDRE
DUMAS (Tatăl):

ÎN INIMA MUNȚILOR CARPAȚI

MIHAI RĂDULESCU

mă conducă la acea mănăstire care, fiind cîndva ospitalieră mamei, neîndoielnic că nu avea să nu fie ospitalieră și fiicei².

Călătoria spre mănăstire se desfășoară cu peripeții pe care le relatează într-o manieră fantastică, populînd tabloul cu vampiri, tilhari, și fraticizi. Hedwiga se căsătorește în taină la Mănăstirea Hangu cu Grigoriță, fiul prințesei Brîncoveanu, din căsătoria acesteia cu un Șerban Voievod.

Povestirea ni se pare semnificativă nu pentru subiectul

sau valoarea ei literară, ci pentru că ea a apărut în prima jumătate a secolului trecut, într-o vreme cînd opinia publică din Franța începea să se preocupe tot mai susținut de Țările române, de viața și aspirațiile locuitorilor ei. Ea conține date generale despre geografia, istoria, viața și obiceiurile din Moldova, atît laice cît și religioase.

În descrierea Carpaților, prozatorul redă un peisaj grandios: păduri dese, de nepătruns, munți acoperiți cu zăpezi eterne, cascade, torente vijelioase întîmpină grupul călătorilor care, îndreptîndu-se spre Mănăstirea Sihastu, trec pe lângă Muntele Pion, pe lângă ruinele Cetății Neamț (Niantz) și apa Bistriței (Bistriza).

Interesante sînt și paginile în care este descrisă viața de la curțile boierilor Brîncoveni. Între altele, Dumas scrie că Brîncovenii locuiau în castele din veacul XIV, cu încăperi austere: „Era o cameră mare, pătrată, cu un fel de divan îmbrăcat în serj verde, folosit ca jîlt ziua, iar ca pat noaptea. Cinci sau șase jîlțuri mari de stejar, un dulap încăpător și, într-unul din colțurile odăii, un tron asemănător unei mari și impunătoare strane de biserică”.

Prezența unor informații corecte ca și a denumirilor locale ne face să credem că documentarea scriitorului a fost destul de temeinică, printre lucrările consultate de romanțierul francez aflîndu-se, probabil, și cartea lui F. Colson, *De l'État present et de l'avenir des Principautés* (1839)³ și cea a lui J.A. Vaillant, *La Roumanie* (1840)⁴.

Povestirea lui Dumas a fost tradusă în limba română, după cum menționează Al. Piru, încă în veacul trecut de G. Baronzi, iar la începutul secolului nostru de Șt. O. Ioșif și D. Anghel.

¹⁻³ Magazin istoric, nr. 7/1971; 2/1977; 7/1977.

«JURNAL POLITIC»

O lună care pune capăt verii 1940. O singură lună de însemnări în caletele Marthei Bibescu: 2 septembrie-5 octombrie. O lună de grea cumpănă pentru România, pusă acum în situația de a-și vedea prietenii și aliații tradiționali fie sucombând în fața nazismului, fie cedând pretențiilor sale.

Neașteptata prăbușire a Franței extindea dominația lui Hitler pînă la Oceanul Atlantic și Canalul Mineci, punindu-i la dispoziție noi și abundente resurse materiale, oferindu-i premisele unei considerabile sporiri a potențialului militar și încununându-l cu laurii unei invincibilități de factură cvasinapoleoniană. Pentru mai toată Europa Continentală, preocuparea de căpetenie părea a fi intrarea în grațiile flarel. Din interese de clasă, de castă de clică. Din nădejdea de a satisface, cu sprijinul Berlinului, apetituri teritoriale mai vechi sau mai recente. Din graba de a se răzbuna pentru înfringerea suferită în 1918 și de a reconstitui artificialele structuri statale de odinioară, veritabile închisori ale popoarelor. Sau, pur și simplu, din dorința de a evita, ori măcar de a întîrzi, o brutală agresiune din partea Wehrmachtului.

Caracterul și proporțiile „conflicțării” cu Reichul depindeau de situația țării respective față de Germania: anexată înainte del septembrie 1939 (Austria, Cehoslovacia); cotoplită după 1 septembrie 1939 (Polonia, Danemarca, Norvegia, Belgia, Olanda, Luxemburg, Franța); aliată „egală” în drepturi (Italia); consoară intru fascism (Spania, Ungaria, Grecia, Portugalia); parteneră, mai mult sau mai puțin entu-

ziastă, în cadrul unor acorduri politice, economice sau militare (Finlanda, Suedia, Iugoslavia, Bulgaria etc.).

Din martie 1939, România se înscrisa și ea în ultima categorie. Dar în ochii lui Hitler tratatul economic semnat atunci cu România nu absolvea țara noastră de vechiul și gravul „păcat” de a se fi situat dintotdeauna de partea cealaltă a baricadei: pe fronturile din 1916-1918 și la tratativele de pace consecutive, ca pilon al Micii Înțelegeri și ca factor activ al Antantel Balcanice, ca membră a Ligii Națiunilor și ca inițitoare a unor negocieri bilaterale cu guverne adversare fascismului¹...

Se urmărea pedepsirea României, remarcă, cu obșnuita-i finețe, Martha Bibescu. Osînda s-a pronunțat prompt și trupul țării a fost sfîrtecat fără milă, la îndemnul și sub oblăduirea dictatorului cu zvastică.

Și tot o sancțiune a fost instaurarea regimului legionar-antonescian, impus cu aroganță de o Germanie aliată la apogeul puterii sale. Poporul a privit acest puc — conceput și dirijat de la Berlin — cu legitimă oroare, cu spontană minie. Și oroarea și minia se oglindesc din plin în Jurnalul Marthei Bibescu, prietesa care vibra, și de data aceasta, la unison cu tot ce era suflare românească cinstită. (Intervențiile din parantezele drepte aparțin versurilor românești.)

¹ Eșecul tratatelor tripartite anglo-franco-sovietice din vara anului 1939, urmat de încheierea Tratatului de neagresiune sovieto-german din 23 august 1939 și de acordurile consecutive au introdus noi și profunde deplasări pe arena europeană.

1940

Posada, 2 septembrie

Lungă conversație cu Sir Reginald Hoare, în timp ce jucăm crochet în grădină. Sir Reginald îmi spune că Valer Pop a fost mai bine ca Manoilescu².

¹ Mihail Manollescu, ministru de Externe, și Valer Pop au semnat, la 30 august 1940, în calitate de reprezentanți al guvernului Gîrguriu, Dictatul de la Viena, prin care Hitler și Mussolini impuneau cedarea părții de Nord a Transilvaniei către Ungaria horthystă.

Ascultăm discursul acestuia la radio. Un discurs emfatic, care sună fals. Își acuză predecesorii, „care n-au știut să prevadă, nici măcar să vadă”. „Sîngerează sufletul meu”, spune el. Se înșală în privința organului: nu sufletul sîngerează, ci inima. Sufletul nu are sînge, iar Manollescu nu are inimă. Termeni improprii. Detest așa ceva.

Ce va mai rămîne din țara asta? Deocamdată este un trunchi școlodit. Să credem

în bulbul din care va răăsi stînjelul, Roxana mea dragă³.

Posada, 3 septembrie

Un an de cînd s-a declarat războiul. La Posada continuă partida de crochet. Trupe germane la frontiera Bucovinei.

Ceai la Breaza cu Sir Reginald. Înainte de a mă despărți de el ti spun:

— De fiecare dată cînd Germania s-a crezut atotputernică,

² Parafrază după un vers din piesa Cyrano de Bergerac de Edmond Rostand.

România a fost amputată. Pacea de la Bufta, după Brest-Litovsk, în 1918. Arbitrajul de la Viena, în 1940.

Posada, 4 septembrie

O zi ca nici una alta. Apariția lui Lady Hoare, „cu părul și gîndurile în vînt”. Dă fuga spre soțul ei, care continuă să joace placid crochet, înainte de a-și lua dejunul:

— La Brașov, radioul și telefonul nu mai funcționează. Lumea a rupt în bucăți drăpelele germane și italiene. Dacă ai fi fost acolo, românii te-ar fi aclamat, Vasile (șoferul) a circulat pe străzi cu fanionul britanic.

La restaurantul din Brașov, Joseph (fiul lui Hoare) a ieșit biruitor în lupta cu oberchelnierul, pe care-l detesta pentru că cedase masa lor (cea mai bună) unor nemți.

Demisia guvernului Gigurtu. Generalul Antonescu a ieșit din închisoare pentru a deveni prim-ministru. În aceeași zi: demisia lui Urdăreanu. Regele e descoperit. Se trage împotriva Palatului¹, a că-

¹ De fapt, domiciliu forțat la Mănăstirea Bistrița (Magazin Istoric, nr. 4/1968).

² În zilele de 3-5 septembrie 1940, legionarii au provocat dezordini sporadice în Capitală și alte orașe din țară, pentru a acredita mitul unei așa-zise „revoluții a Gărilor de Fier”.

rui clădire este încă neterminată³.

Anglia cedează câteva baze navale Statelor Unite, în schimbul a cincizeci de distrugătoare vechi.

Lady Hoare este bucuroasă, căci, la Brașov, mulțimea a strigat: „Jos cu Hitler!”

Posada-Mogoșoaia, 5 septembrie

Generalul Antonescu este chemat la rege. Apolzan îmi spune:

— Vasăzică, abdică!

Posada-Mogoșoaia, 6 septembrie

La 12 jumătate noaptea, [ziaristul] Pamfil [Șeicaru] îmi telefonează din nou:

— Antonescu e la el! Lasă că-l dă afară [pe rege]! Antonescu nu-l mai lasă!

Ce nebunie! 1930-1940, zece ani de domnie și nimeni care să-i sară în apărare! La ora două de dimineață, generalul Antonescu obține abdicarea lui Carol II.

Printr-o întîmplare, Valentina și cu mine, umblînd pe stradă, întîlnim pe Calea Victoriei o coloană de legionari: cămăși verzi, păr vîlvoi, chi-

³ La aripa stîngă a clădirii se efectuau unele lucrări de amenajare.

puri nătinge. Popi și fete defilează laolaltă. Mulțimea este consternată. Nici un entuziasm. La amiază, din cauza unui cordon de poliție, sîntem nevoite să ne oprim pe o străduță laterală, care se află exact în fața Palatului, și astfel asistăm la o scenă neașteptată.

Mihai a ieșit la balcon. Are aerul unui copil îmbufnat, care a plîns. Ridică brațul. Lumea — un grup mic, tot cei de adineauri — îl ovăționează.

În jurul lui Mihai, la balcon, uniforme. Probabil că Antonescu e cel de la dreapta sa, restul trebuie să fie aghiotanți. Soarele este deopotrivă cald și voalat.

Spre seară, mă duc singură la doamna Fabricius. Ce confidențe din partea ei! Îmi spune:

— De mai bine de o săptămînă, soțul meu n-a mai închis ochii. Nici Antonescu... În sfîrșit, astăzi noapte, la ora două, soțul meu a putut să-i telefoneze lui Ribbentrop că el a abdicat.

Îmi vorbește despre noul rege, care n-a vrut cu nici un preț să rămînă și l-a implorat pe tatăl său să-l ia cu dînsul. Fabricius i-a povestit soției:

Trimiteți României ascultă pe Ribbentrop pronunțînd cruda sentință a Dictatului de la Viena (la aceeași masă se află ministrul de Externe mussolinian, Ciano și trimișii Ungariei)

— Er weinte wie ein Schlos-shund (Plîngea ca un că-telandru). Gazda mea adaugă:
— Führerului nu-i pasă de chestii din astea. Führerul nu poate să suferă regii, curțile, dinastiile.

Posada, 9 septembrie

Ofensiva împotriva Londrei continuă — ofensivă aeriană, pe care nemții o cred finală.

[Omul politic Alexandru] Alexandrinii îmi povesteste că trenul lui Carol II ar fi fost atacat în Iugoslavia¹, că oamenii din garda sa personală s-ar fi bătut cu agresorii (care erau legionari), dar că, pînă la urmă, garnitura a sosit cu bine la frontiera elvețiană.

— Germanii au vrut să-l împiedice pe rege să ajungă în străinătate, de teamă că va urzi intrigi (sic!) cu englezii.

Nemții speră să pună Anglia la pămînt. Expresie cu atât mai autentică cu cît [Luftwaffe] dărimă Londra de sus în jos. Somațiile legale s-au făcut prin răgete la radio: „Așa au vrut englezii”, susține Adolf Hitler. Într-adevăr, așa au vrut englezii, tocmai aici e buba. Ca în *Idiotul* de Dostoievski, unde crima se săvîrșește pentru că așa a dorit nu asasinul, ci atotputernica sa victimă.

Zgomot pe care nu pot să-l percep și care, totuși, îmi sfîșie inima, de-a lungul întregii acestei zile radioase... Zgomotul Londrei, pe cale de a se preface într-o „schöne Wiese” [poiană frumoasă].

Mogoșoaia-Posada, 14 septembrie

Londra este incendiată, bombardată, răvășită, La fel și coastele franceze [unde hitleriștii pregăteau invazia Angliei și erau supuși raidurilor R.A.F.]. Buckingham Palace este din nou bombardat.

George vine la Posada.

— Nemții au vrut să ope-reze o debarcare, dar englezii au înăbușit-o în fașă, de-a lungul coastelor Franței. Germanii sînt neputincioși în fața Angliei.

¹ În realitate, atacul a avut loc pe teritoriul României (Magazin istorie, nr. 4/1968).

Mihai I: la 19 ani a doua oară rege

Posada, 15 septembrie

Legionarii la putere. Lucă [Mihail] Sturza, vărul meu primar prin alianță, este ministru de Externe. Generalul Antonescu a poruncit, prin mijlocirea presei și a radioului, ca toată lumea să îngenuncheze în stradă, la ora cînd se va oficia o slujbă religioasă în cinstea lui.

Nimeni nu va da ascultare acestui ordin!

Posada, 17 septembrie

Aud, pînă în această vale pierdută, ecurile exploziilor provocate de bombele căzute [la Londra], pe Oxford Street, Bond Street, Sloan Square, Park Lane.

Posada, 18 septembrie

Zi liniștită, petrecută în parc. Și, pe vremea aceasta

frumoasă, germanii bombar-dează [la Londra] Westminster Abbey. Iar italienii se apropie de granița Egiptului², îndreptîndu-se glonț spre Canalul Suez. Dar poate că nu vor ajunge acolo!

Camera Comunelor ține ședințe secrete.

Mogoșoaia-București, 19 septembrie

Fabricius, ministrul Germaniei, și Ghigi, ministrul Italiei, se iau la întrecere: fiecare din ei susține că lui i-au sosit cele mai multe scrisori de amenințare cu moartea. Aceasta de cînd cu smulgerea unei părți din Transilvania.

Posada, 22 septembrie

Londra este bombardată încă o dată, e bombardată mereu. Admirabilă rezistență!

Posada, 25 septembrie

Carol II a sosit la Escorial [tirgușor în apropiere de Madrid]. Trenul său a fost reținut în Spania, unde se află în tranzit. Vagonul tragic, ciuruit de gloanțe... Convoiul a trecut prin Elveția, unde ziariștii au fotografiat garnitura de nenumărate ori.

Mogoșoaia-București, 27 septembrie

Ghigi îmi relatează că japonezii au încheiat cu Axa un acord militar.

După părerea lui Lulu [Lucienne] de Cardenas [soția unui diplomat american], Statele Unite nu vor intra în război înșă vor dăruî Marii Britanii pînă și luna de pe cer, numai ca englezii să continue lupta. Roosevelt va fi reales, fără doar și poate [în noiembrie 1940], dar data viitoare, adaugă Lulu, președintele S.U.A. va fi [Charles] Lindbergh.

— Circulă zvonul că plecarea este iminentă, îmi spune lordul Forbes [diplomat en-

² Ofensiva italiană pe Frontul Nord-african a început la 14 septembrie 1940 și a permis trupelor fasciste să pătrundă temporar pe teritoriul egiptean, la mică distanță de frontiera cu Libia.

glez]. Mă refer la plecarea legației [britanice]¹.

Seara, Pamfilică, venit în vizită, îmi destăinuie că fostul rege Carol II a plecat în Portugalia. Urdăreanu și Jeremadet s-ar înăpoia în țară, pentru a se prezenta în fața justiției.

Noutățile lui miros a știri false.

Posada, 30 septembrie

Am primit o scrisoare de la Claudel²: „Trăiesc agățat de Radio Londra”. În primăvara anului 1939, când ne-am văzut, îmi spunea cu totul altceva. Prietenia lui cu englezii datează din 1940.

Posada, 2 octombrie

Vești de la lumea de afară. [Liderul liberal britanic] Lloyd George își face reîntrarea în arena politică, cerind construirea de noi catacombe [adăposturi antiaeriene] și mai adânci, pentru serviciile funebre, care se oficiază la Londra sub pământ.

Dintre foștii miniștri ai Franței, Pomaret este ultimul arestat. Îl știu pe toți. Daladier, Reynaud și ceilalți sînt întemnițați.

Posada-Mogoșoaia, 3 octombrie

Lucrez la Federația Aeronautică Internațională. Toți cei care credeau într-o „apropiere cu Germania și Italia” au fost trași pe sfioră.

Iau cina cu Merry del Val [ministrul Spaniei franchiste] și soția lui, plus soții Aloisi³

¹ În realitate, Anglia avea să declare război României la 6 decembrie 1941.

² Paul Claudel (1868-1955), poet, dramaturg și eseist francez, de profesie diplomat. Catolic militant, s-a manifestat până în ajunul războiului în favoarea politicii de conciliere.

³ Pompeo Aloisi (1875-1949), diplomat italian, ministru în Danemarca, în România (1923-1925), Albania, apoi ambasador în Japonia și Turcia, în sfîrșit reprezentantul Italiei în Consiliul Ligii Națiunilor.

și Ghigi. Acesta din urmă mă întreabă:

— Nu se mai saturează de atîtea bombe cîte le cad în cap?

Se referă la englezi. În legătură cu noul guvern legionar, iată comentariul lui:

— Masacrele [organizate de legionari] durează de prea multă vreme. Ar trebui să se pună pe treabă, altfel...

Apoi adaugă:

— Românii nu au crezut niciodată în Italia [fascistă].

Ori de cite ori cineva susține, în prezența mea, că totul mergea prost în România din cauza lui Carol II și a miniștrilor săi, dau unul și același răspuns:

— A fost odată o preafecărită țară, care avea drumuri bune, fabrici de avioane prospere, miniștri cinstiți, o monedă sănătoasă, o monarhie plină de virtuți. Trei zile — atît a rezistat această țară în fața dușmanului. E vorba de Olanda [care, atacată de hitleriști la 10 mai 1940, a capitulat de fapt, în fața lor la 15 mai 1940].

Mogoșoaia-București 4 octombrie

Lucrez la Federația Aeronautică Internațională. Se pare că pe la Federația Aeronautică Română mișună „verzii”. Sintem încă tolerați, dar cît va mai ține asta? Îl vor „demisiona” pe George. Ceea ce îl doare cumplit, deși se străduiește să nu se dea în vileag.

— Sînteți deocheați amîndoi, îmi spune Marina [nepoata autoarei, soția arhitectului George Cantacuzino]. Și unchiul George și mata.

Conversație cu „Cîrlionțatul” [Pamfil Șeicaru]:

— Plec în Italia!

Nici el nu este văzut cu ochi buni de actualul regim.

Doamna Fabricius îmi telefonază la Federația Aeronautică Internațională: s-a întors din Transilvania, unde s-a dus să o ia pe doamna [Veturia] Goga și pe Nora Ste-riadi.

— Totul este adevărat, îmi declară ea. Distrug totul, ucid, e groaznic!

Se referă la unguri [horthyști], aliații noștri, de vreme ce fac și ei parte din Axă. E cert că ar fi fost destul un regiment german și un regiment italian pentru a evita masacrele, după cedările de teritorii. Dar nu s-a găsit cu cale să se trimită cele două regimente: e cu ochi și cu sprincene că se urmărește pedepsirea României.

Mogoșoaia-Posada, 5 octombrie

Dimineața, înainte de a pleca la Posada, mă duc la biroul [generalului] Gerstenberg [comandantul forțelor aeriene germane în România]. Trebuie să-i înmînez niște documente, din partea Federației Aeronautice Internaționale pentru Aero-clubul german.

Mă primește foarte amical și îmi arată harta atrînată de un perete al biroului său: pe ea sînt marcate etapele rutei aeriene spre India. În această privință, îmi spune el, România va avea de jucat un rol, ca trambulină spre India.

— Ich bin ein Mensch, adaugă Gerstenberg. Ich will die Indien sehen! (Om sînt și eu! Vreau să văd India!).

La Posada, îl găsesc pe George, împreună cu noul său secretar [Mircea Coandă], care, nătlărău cum este, îmi spune:

— Tratatul de pace [anglo-germane] sînt foarte avansate.

Stau de vorbă cu inginerul Nichita. Cădem amîndoi de acord că mișcarea legionară nu trezește nici un ecou în rîndul țărănilor. Al țărănilor, care formează 80 la sută din populație. Satele urăsc mișcarea legionară.

Cuvînt introductiv, traducere, selecție și note
Cristian POPIȘTEANU,
Nicolae MINEI

COPILĂRIA ȘI ADOLESCENȚA NAVIGAȚIEI

RENÉ MAINE

Pentru ca Iason și argonauții săi să întreprindă faimoasa lor croazieră în căutarea Liniei de Aur și ca Homer, în *Odissea*, să cinte marea, omul, flință prin excelență terestră, a trebuit să cucerească apa, adică să învețe a naviga. Primul său vas a fost, desigur, un trunchi de copac, tăiat din uriașa pădure ce impresura fragilele făpturi umane. Acestea au constatat, după cîte știe cită vreme, că trei-patru trunchiuri, legate între ele, sînt mai stabile pe apă decît unul singur. Așa s-a născut pluta. Ca s-o smulgă de sub voința apei și s-o pună sub voința lui, omul a folosit mai întîi o prăjină, cu care împingea pluta, apoi rama sau lopata. Iată cum a început prima vîrstă a navigației, cea cu rame. I-au succedat vîrsta navigației cu vele, cînd omul a obținut concursul vîntului, vîrsta navei cu abur, cea a navelor pe pernă de aer și, în fine, vîrsta marinei nucleare, pe care o trăim noi astăzi.

Schițînd fiecare „etate” sub dublu plan — tehnic și politic — René Maine, autorul lucrării *Nouvelle histoire de la marine*, își însoțește fresca de succinte cronologii ale evoluției marinei în perioada respectivă.

Primul volum al lucrării a apărut la Paris, în 1977, subintitulîndu-se *De la rame la vele*. Din paginile consacrate acestor prime două vîrste, am extras pentru cititorii noștri cronologiile ce urmează. În dreptul fiecărei date (an, secol, mileniu etc.) figurează progresul tehnic marcat pe atunci de navigație. Adesea, inovațiile se manifestă în cadrul cîte unui eveniment istoric, cu caracter economic, militar ș.a.m.d.

F.D.

Prima vîrstă: navigația cu rame

Prelatorie

Paleolitic Trunchiul de copac. Pluta. Prăjina, care se transformă în pagale, apoi vîsla. Rama sau lopata.

Neolitic Omul scobește trunchiul de copac și obține piroga.

copac. Pirogi cu balansier (prăjină specială pentru echilibrarea ambarcațiunii) și plute polineziene cu derivoare (lest special sub apă, servind la stabilizarea și uneori direcționarea ambarcațiunii).
3000 Șalande (ambarcațiune mai mare cu fundul

Înainte de erul nostru

5000 Primele vase cretane și ambarcațiunile primitive egiptene din papirus. Coșurile de răchită din Mesopotamia. Luntre indiene din scoarță de

plat pentru transportul mărfurilor) egiptene de lemn.

2750 Vase egiptene propulsate de 14 lopătari coboară spre Sud, pe Marea Roșie, pînă în „Țara tămiliei” (Somalia).

2000-1500 Cretani și fenicieni străbat Mediterana cu nave runde (navă comercială lată, cu capa-

dictionar istoric

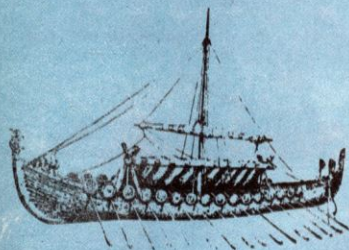
citare mare de încărcare), transportând mărfuri, și cu nave lungi (tip galeră) de război.

1491 O „escadră” egipteană de cinci nave, fiecare cu cîte 30 lopătari, vizitează, de asemenea, „Țara tămîiei”.

Èra noastră

750 Iivirea la coastele Angliei a „oamenilor veniți din țările Nordului” pe vase cu extremități înălțate, propulsate de rame, dar înzestrate și cu o velă pătrată: normanzii sau vikingii.

1066 Wilhelm Cuceritorul invadează Anglia cu 400 nave de război și 1 000 nave de „transport”, amintind ca formă „drakarele” (tipul caracteris-

tic al navei wikingie, lungă și rapidă, folosind atît vîntul cît și ramele) vikingilor.

1100-1150 Navigatorii din Apusul Europei învață de la wikingii să-și reducă velele, înfășurîndu-le sau desfășurîndu-le, în funcție de tăria vîntului.

1150-1200 Venețienii și genovezii află de la arabi proprietățile acului magnetic, pe care aceștia le-au cunoscut de la chinezi.

Apariția cîrmei de elambou (cîrma montată în extremitatea dinapoi a navei și nu lateral ca pînă atunci).

1265-1270 Italienii fixează acul magnetic al arabilor pe un pivot, în centrul unui cadran reprezentînd roza vînturilor, realizînd astfel busola.

1290 Amiralul genovez Benedict Zacharia întocmește primul portulan (hartă costieră pentru acelele în porturi).

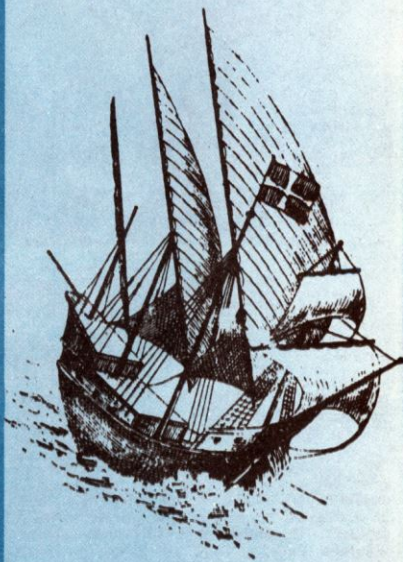
1338 Apare întîia oară pe mare tunul, la bordul Nefului (navă, în general rondă, comercială și

militară, caracteristică mărilor nord-europene) englez „Christophe”.

1340 Portughezii inventează astrolabul pentru determinarea latitudinii (instrument care măsoară unghiul sub care se vede înălțarea unui astru deasupra orizontului).

1415 Apariția în zona Gibraltarului, ca vase de pescuit, a celor dintîi caravele (navă cu vele, cu patru catarge, cu care portughezii și spaniolii au putut traversa oceanul).

1460 Prin creșterea dimensiunilor sale, caravela devine o navă de transport, aptă pentru călă-

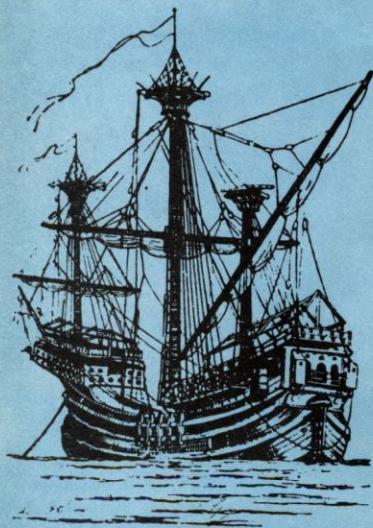

torii în largul mării. Această evoluție constituie o cotitură radicală pentru istoricul navei, în general, și pentru vasul cu vele, în special.

1492 Italianul Cristofor Columb, aflat în slujba Spaniei, deschide calea spre America cu trei vase: caravelele „Santa Maria”, înzestrată cu două vele pătrate și o velă latină (triumfiulară), „Pinta” și „Nina”, înzestrate numai cu vele latine.

1500 Remodelat de portughezi, un vechi tip de navă, caraca (navă pentru transportul mărfu-

dicționar istoric

rilor folosită în sec. XVI), reapare sub aspectul unui vas gros de transport, mult mai mare decât caravela.

1501 Francezul Descharges, care locuiește la Brest, concepe o deschidere în bordajul navelor, sabordul, pentru instalarea de tunuri laterale¹.

1514 Englezii lansează la apă „Great Harry”, caracă de 50 m lungime, care va fi armată cu peste 100 tunuri.

1560 Cartograful flamand Gerhaardt Kræmer, zls Mercator, realizează un nou tip de hărți, în care paralelele și meridianele sînt reprezentate prin linii drepte, iar unghiurile rămîn cele reale².

1577 Englezul Francisc Drake trece pe lângă Capul Horn. Deși nava cu rame va supraviețui încă vreme îndelungată, îndeosebi în Mediterana (Franța nu își va desființa corpul de galere decât în 1748), nava cu vele cîștigă definitiv înțietatea.

¹ Sabordurile au permis instalarea de tunuri, sub puntea principală, pe mai multe punți suprapuse (navă cu două punți, navă cu trei punți).

² Orice proiecție cartografică de reproducere a sferei în plan are o formulă de deformare care variază de la proiecție la proiecție.

A doua vîrstă: navigația cu vele

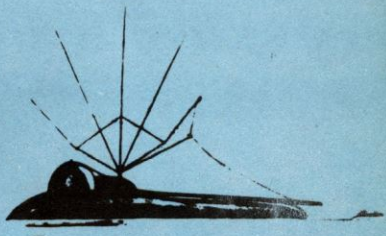
1630 Primele nave militare de linie franceze.

1690 Fizicianul francez Denis Papin publică la Leipzig proiectul unui vas pus în mișcare de o mașină cu aburi.

1720-1730 Apariția unui nou instrument pentru măsurarea înălțimii astrilor, octantul.

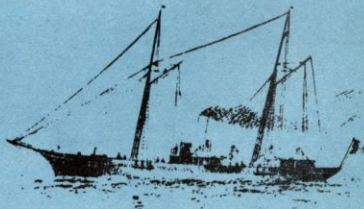
1783 Marchizul Claude de Jouffroy d'Abbans (Franța), navighează împotriva curentului pe râul Saône, cu un vas lung de 45 m, cu zbaturi (roți), mișcate de o mașină cu aburi.

1803 Americanul Robert Fulton, stabilit în Franța din 1797 și cunoscut ca proiectant al unei nave submarine și al unor „torpile” (mine)³ plutitoare,

experimentează cu succes, pe Sena, în dreptul colinei Chaillot din Paris, un vas cu aburi și zbaturi conceput de el însuși.

1816 Un vas lung de 20 m, „Elise”, acționat de o mașină cu aburi, traversează Marea Mîncii din

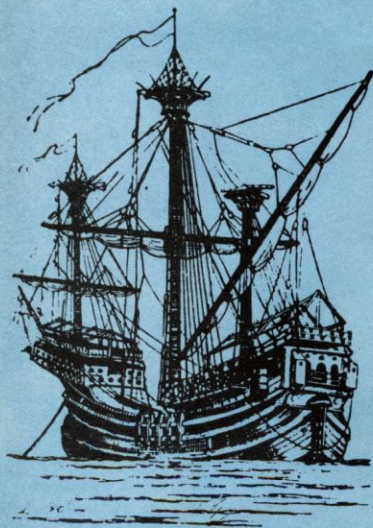

Anglia în Franța și navighează în amonte pe Sena pînă la Paris. Începe vîrsta a treia a marinei.

Traducere de N. KOSLINSKI

³ În acea epocă, minelor li se spunea torpile, datorită asemănării cu peștele torpilă.

dicționar istoric

rilor folosită în sec. XVI), reapare sub aspectul unui vas gros de transport, mult mai mare decât caravela.

1501 Francezul Descharges, care locuiește la Brest, concepe o deschidere în bordajul navelor, sabordul, pentru instalarea de tunuri laterale¹.

1514 Englezii lansează la apă „Great Harry”, caracă de 50 m lungime, care va fi armată cu peste 100 tunuri.

1560 Cartograful flamand Gerhaardt Kræmer, zls Mercator, realizează un nou tip de hărți, în care paralelele și meridianele sînt reprezentate prin linii drepte, iar unghiurile rămîn cele reale².

1577 Englezul Francisc Drake trece pe lângă Capul Horn. Deși nava cu rame va supraviețui încă vreme îndelungată, îndeosebi în Mediterana (Franța nu își va desființa corpul de galere decât în 1748), nava cu vele cîștigă definitiv înțietatea.

¹ Sabordurile au permis instalarea de tunuri, sub puntea principală, pe mai multe punți suprapuse (navă cu două punți, navă cu trei punți).

² Orice proiecție cartografică de reproducere a sferei în plan are o formulă de deformare care variază de la proiecție la proiecție.

A doua vîrstă: navigația cu vele

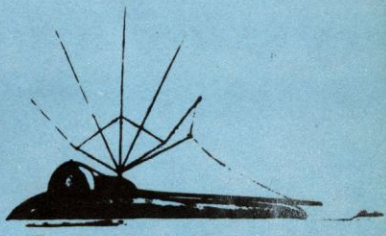
1630 Primele nave militare de linie franceze.

1690 Fizicianul francez Denis Papin publică la Leipzig proiectul unui vas pus în mișcare de o mașină cu aburi.

1720-1730 Apariția unui nou instrument pentru măsurarea înălțimii astrilor, octantul.

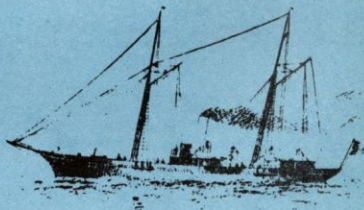
1783 Marchizul Claude de Jouffroy d'Abbans (Franța), navighează împotriva curentului pe râul Saône, cu un vas lung de 45 m, cu zbaturi (roți), mișcate de o mașină cu aburi.

1803 Americanul Robert Fulton, stabilit în Franța din 1797 și cunoscut ca proiectant al unei nave submarine și al unor „torpile” (mine)³ plutitoare,

experimentează cu succes, pe Sena, în dreptul colinei Chaillot din Paris, un vas cu aburi și zbaturi conceput de el însuși.

1816 Un vas lung de 20 m, „Elise”, acționat de o mașină cu aburi, traversează Marea Mîncii din

Anglia în Franța și navighează în amonte pe Sena pînă la Paris. Începe vîrsta a treia a marinei.

Traducere de N. KOSLINSKI

³ În acea epocă, minelor li se spunea torpile, datorită asemănării cu peștele torpilă.

Ciano concepe planul de invadare...

Acordurile economice încheiate de Roma și Tirana în martie 1936 nu pot fi înțelese decât dacă sînt examinate în lumina situației politice generale a perioadei respective, marcată de tendințele expansioniste ale Germaniei, Italiei și Japoniei, care făcuseră din agresiune un sistem. Italia era angajată, în acel moment, în războiul de agresiune împotriva Etiopiei [început în 1935], fără a întâmpina vreo rezistență serioasă din partea vreuneia dintre marile puteri europene.

Albania nu avea deci nici un motiv să se simtă în siguranță față de o agresiune din partea Italiei mussolinienne. Căderea puterilor occidentale considerau eventualitatea unei ocupații militare a Albaniei, de către agresorii fasciști, ca fiind în ordinea firească a lucrurilor. Regele Zogu nu era legat prin nici o alianță cu alte state care, în cazul unei invazii italiene, să se fi angajat de partea lui. Cît privește Liga Națiunilor, care avea misiunea de a proteja țările mici împotriva unor atacuri din afară, îi lipsea, încă de la constituire, puterea reală de a împiedica o agresiune din partea unor state puternice ca Germania și Italia.

La 9 iunie 1936, Galeazzo Ciano a fost numit ministru de Externe al Italiei. O lună mai târziu, la 11 iulie, ambasadorul Marii Britanii la Roma, James Eric Drummond, îi informa pe Ciano că, în urma ridicării sancțiunilor instituite de Liga Națiunilor Italiei la începutul agresiunii fasciste asupra Etiopiei, guvernul englez înțelegea să recheme din Mediterana Home-Fleetul (flota metropolitană). În același timp, Drummond reafirma deplina validitate a angajamentului asumat de Marea Britanie de a sprijini Grecia, Iugoslavia și Turcia, în eventualitatea că aceste țări ar fi fost victime ale unei agresiuni. Albania nu fusese menționată, lucru care reprezenta o încurajare implicată și abia disimulată. Pe de altă parte, în cursul întrevederii avute în ziua de 23 septembrie 1936, la Roma, cu Hans Frank, ministrul german de Justiție, Mussolini a căpătat asigurarea lui Hitler că Germania scotea Mediterana un lac italian, recunoscînd, în consecință, Italiei un drept de control asupra țărilor riverane. În octombrie același an, Francesco Jacomoni, vicleanul vulpoi care se ocupa de problemele albaneze la Palatul Chigi [sediuul Ministerului Afacerilor Externe între anii 1923 și 1959], a fost numit în postul de ministru plenipotențiar la Tirana. Era un alt indiciu, foarte edificator, asupra cursului pe care avea să-l urmeze politica italiană față de Albania.

Planul concret de invadare a Albaniei de către Italia a fost conceput de contele Ciano în mai 1938, după vizita făcută regelui Zogu la Tirana, cu prilejul căsătoriei acestuia. Programul lui Ciano, aprobat și de socrul lui, Mussolini, în vederea pregătirii terenului pentru invazia armată, avea ca puncte principale: excluderea Albaniei din Liga Națiunilor pentru a evita intervenția celorlalte puteri

1912, apr.-aug. Răscoală generală în regiunea Shkodër, pentru înlăturarea dominației otomane, instaurată în secolul XV; acord între feudații albanezi și noul guvern de la Constantinopol, al junilor turci, privind acordarea autonomiei.

oct. 18 Începe primul război balcanic. Urmărind trupele otomane în derută, armatele Bulgariei, Serbiei, Greciei, Muntenegrului, țări aflate în conflict cu Turcia, pătrund pe teritoriul albanez. În același timp, patriatul Ismail Qemali se îmbarcă la Constantinopol cu destinația Constanta. Râmnia, care a rămas neutră, adăpostește cea mai veche și mai importantă colonie albaneză în emigrație. Aceasta aprobă cererea lui Qemali de a se convoca o adunare națională. În continuare, Ismail Qemali, însoțit de alte cîteva personalități politice albaneze, pleacă la Viena pentru a sonda atitudinea marilor puteri privind problema albaneză.

nov. 28 Congresul național din orașul Vlorë proclamă independența Albaniei; se constituie un guvern provizoriu sub conducerea lui Ismail Qemali.

1913, iul. 29 Conferința de la Londra a ambasadorilor marilor puteri aprobă proiectul de organizare a statului albanez, căruia i se recunoaște independența, deși rămîne mai departe sub control și garanția marilor puteri, prin intermediul așa-numitei Comisii internaționale de control.

sept. Măsurile guvernului Ismail Qemali de lichidare a regimului feudal provoacă reacția belilor (moșierilor), care se rallyază în jurul lui Esad pașa Top-tani și formează un guvern separat, la Durrës.

1914, ian. 22 Comisia internațională de control îi silește pe Ismail Qemali să demisioneze.

mart.-sept. 4 Scutură domnie a principelui german Wilhelm de Wied. Cu un caracter slab și cu resurse intelectuale limitate, prințul devine repede o unealtă a cuceririlor reacționare din interior și din afară. Fără nici un sprijin în țară și abandonat de Austro-Ungaria, care-l patronase pînă atunci, Wilhelm de Wied renunță la tron și părăsește Albania.

Anii primului război mondial. Trupele italiene ocupă zone însemnate din teritoriul albanez.

1918, dec. 28 Congresul de la Durrës; formarea unui guvern prezidat de Turhan pașa Permeti, fost prim-ministru în timpul principelui de Wied.

1919, aug. 20 Italia își instituie protectoratul asupra Albaniei și anexează orașul Vlorë, din Sudul țării.

1920 Proclamarea orașului Tirana drept capitală a Albaniei.

1920, aug. 21 În urma înfrîngerilor suferite de trupele italiene și după lungi negocieri, Italia se angajează să respecte independența și integritatea teritorială a Albaniei.

dec. 17 Albania este primită în Liga Națiunilor.

1921, nov. 9 Conferința reprezentanților Marii Britanii, Franței, Italiei și Japoniei, la Paris, delimitează frontierele albaneze.

1922, sept. Crearea organizației democratice Bashkimi (Unitatea), cu un program democratic, în frunte cu Avni Rustemi.

1923, dec. 24 - 1924, iunie 10 Guvern condus de Ahmed Zogu.

1924, apr. 20 Avni Rustemi, liderul opoziției demo-

cratice, cade victimă unui atentat la Tirana (moare la 22 aprilie).

mai 25-iunie 10 Răscoală armată împotriva guvernului; Ahmed Zogu fuge peste hotare.

iunie 16 Fan S. Noli formează un guvern democratic, primul de acest fel în istoria Albaniei.

dec. 24 Lovitură de stat organizată de Ahmed Zogu. Fan Noli părăsește țara.

1925, ian. 21 Albania se proclamă republică.

ian. 31 Ahmed Zogu devine președintele Republicii.

mart. 2 Adoptarea Constituției; președintele capătă puteri cvasidictatoriale.

mart. 25 La Viena, emigranții revoluționari creează Comitetul Național-Revoluționar, al cărui program prevede instaurarea unui regim democratic, înfăptuirea reformei agrare etc.

sept. 2 Se înființează Banca Națională a Albaniei. Un consorțiu bancar italian furnizează capitalul necesar, un altul acordă un împrumut oneros, ceea ce permite magnaiilor financiari din Italia să domine economia Albaniei.

1926, iul. 30 Tratat între Franța, Marea Britanie, Italia, Grecia și Iugoslavia; fixarea definitivă a granițelor Albaniei.

1926, nov. 27 Speriat de o răscoală armată în Nordul țării, Ahmed Zogu încheie un pact „de prietenie și securitate” cu Italia fascistă, care se obligă să „opere” statu-quo-ul politic, juridic și teritorial al Albaniei. E vorba, de fapt, de un nou protectorat al Italiei asupra Albaniei.

1928, sept. 1 Adunarea Constituantă — rezultat al unor alegeri ținute sub teroarea jandarmeriei și poliției — proclamă pe Ahmed Zogu „rege al albanezilor” sub numele de Zogu I.

1930, mai 3 Parlamentul votează o lege demagogică de reformă agrară, a cărei aplicare, amânând apoi de pe un an pe altul, a fost pînă la urmă complet dată uitării.

1931, sept. 24 Se constituie la Korcë primul grup comunist, în frunte cu Ali Kelmendi. În mai puțin de un an, iau apoi ființă nuclee de organizații revoluționare și la Tirana, Vlorë, Elbasan etc.

1933 La Korcë se creează sindicatul muncitorilor din construcții, Puna (Munca). Cîrînd după aceea, este întemeiat și sindicatul muncitorilor din centrul Kuçove. Scurtă perioadă de încordare în relațiile cu guvernul de la Roma — care nu ezită chiar să-și trimită flota în fața Dürresului. După o timidă încercare de împotrivire în fața pretențiilor lui Mussolini, Ahmed Zogu cedează din nou.

1935, aug. Mișcare insurecțională împotriva lui Zogu; peste 2 000 arestări.

1936, febr. 11 Grevă generală a muncitorilor din întreprinderile petroliere.

mart. 19 Noi acorduri cu Italia extind controlul acesteia asupra economiei albaneze.

1938 La Shkodër se constituie un nou grup comunist. În toată țara iau ființă celule comuniste. Încep să apară publicații periodice ilegale. **Perpaea** (Înainte) lansează ideea fondării unui front comun de eliberare națională, care să grupeze toate forțele patriotice și democratice ale țării.

în momentul cînd avea să fie declanșată criza provocată de Roma; slăbirea continuă a armatei albaneze prin activitatea de sabotaj desfășurată de ofițerii italieni care o instruisau; consolidarea și extinderea concesiunilor economice ale Albaniei în folosul întreprinderilor capitaliste italiene; lărgirea, prin subvenții, a ceea ce se numea „coloana a cincea”; captarea, prin făgăduieli și bani, a cercurilor dominante ale societății albaneze, expansiunea în Albania a instituțiilor fasciste și profasciste care acționau pentru cîștigarea de simpatizanți în rîndul maselor populare.

...și regele Zogu intră în joc

În ciuda primejdiei pe care o implica noua situație, regele Zogu s-a înclinat în fața pretențiilor Romei. Exact în această vreme, primăvara lui 1938, guvernul de la Tirana a acordat unor societăți italiene noi și importante concesiuni în industria extractivă, pescuit etc. În plus, Italia își asigura monopolul întregului comerț exterior al Albaniei. La rîndul lor, agenții fasciști luau în grabă măsuri spre a-i lipsi pe albanezi de orice posibilitate de rezistență armată și spre a-și asigura sprîjinul cercurilor conducătoare. În palatul regal din Tirana, îngrijorarea a început să-și facă loc. Totuși, Zogu și cei doi colaboratori mai apropiați ai lui, primul ministru Koço Kota și ministrul de Interne Musa Juka, în loc să ia măsurile impuse de împerejurări, împotriva agenților fasciști, au continuat represiunile împotriva comuniștilor.

În acele zile de încordare, comuniștii cereau, mai mult ca orîcînd, crearea unui front unit care să grupeze toate forțele patriotice ale țării și, la rigoare, chiar pe Zogu, în cazul cînd acesta și guvernul său ar fi hotărît să se împotrivească agresiunii fasciste. În ianuarie 1939, poliția lui Musa Juka, care depistase organizațiile clandestine marxiste, a arestat un mare număr de comuniști. La 4 februarie, 73 dintre ei au fost trași în fața tribunalului politic din Tirana; 59 acuzați au fost condamnați fără nici un alt capăt de acuzare decît simpatia pentru ideile marxist-leniniste.

La 25 martie 1939, guvernul de la Roma, care-și masase trupele în porturile de la Marea Adriatică, a prezentat guvernului de la Tirana un ultimatum, sub forma unui proiect de tratat, cu următoarele prevederi: trupele italiene să debarce în principalele porturi ale Albaniei și să preia controlul șoselelor strategice, al aeroporturilor și al punctelor de frontieră; italienii stabiliți în Albania să se bucure de toate drepturile cetățenilor albanezi, inclusiv să aibă dreptul de a ocupa cele mai înalte funcții în administrație; să se încheie o uniune vamală; ministerele albaneze să aibă, ca secretari generali, funcționari italieni; ministrul Italiei la Tirana și, respectiv, ministrul Albaniei la Roma să fie membri ai Consiliului de Miniștri ai țărilor pe lingă care erau acreditați.

Cîteva zile mai tîrziu, Roma a prezentat la Tirana un nou ultimatum, fixînd ca termen 6 aprilie.

Zogu și guvernul său au păstrat secrete cele două ultimatumuri ale lui Mussolini. Totuși, știrea marilor concentrări militare în porturile italiene a alarmat întreaga Albania. În seara de 3 aprilie a avut loc la Tirana o manifestație a tineretului din Capitală, condusă de comuniști, demonstrații proclamându-și voința de a apăra țara împotriva unei eventuale agresiuni. La 4 aprilie, mulțimea s-a revărsat pe străzile Capitalei cerind informații exacte despre pregătirile italiene și arme pentru a lupta, la nevoie, împotriva dușmanului fascist. Manifestații similare au avut loc și în alte orașe ale țării, la Shkodër, Elbasan, Durrës, Korçë, Gjirokastrë, Vlorë.

Încercând să calmeze spiritele, Zogu a dat publicității un comunicat prin care dezmințea știrile în legătură cu înrăutățirea relațiilor italo-albaneze. La 5 aprilie, primul ministru Koço Kota cerea prelungirea termenului și făcea contrapropuneri: să fie stabilite cazurile în care unitățile italiene ar urma să intervină în Albania; să se recunoască drepturile de cetățeni albanezi numai italienilor care locuiau în Albania de cel puțin cinci ani; în locul unei uniuni vamale, să se scadă tarifele până la 2 la sută, în schimbulurile economice dintre cele două țări.

Dificultățile ocupanților

Comunicatul guvernului n-a reușit să liniștească populația. În zilele de 5 și 6 aprilie au izbucnit demonstrații masive în întreaga Albania. Ca și mai înainte, guvernul a rămas surd la cererile de angajări voluntare pe care poporul le prezenta în masă spre a apăra patria aflată în primejdie.

Propunerile albaneze nici nu au fost măcar examinate de guvernul italian, iar termenul ultimatumului a fost prelungit doar cu 12 ore. În această situație, Zogu a ales soluția de a părăsi țara. La 7 aprilie, în primele ore ale dimineții, trupe italiene, cu efective de 40 000 oameni, aflate la bordul unui mare număr de nave de război, precum și sute de avioane militare, și-au făcut apariția în largul și pe

cerul principalelor patru porturi ale Albaniei, Durrës, Vlorë, Saranda și Shengjin. Pentru a câștiga timp, spre a-și pregăti fuga lui și a reginei (care abia născuse), Zogu încercase, fără succes, să intre în legătură cu generalul Guzzoni, comandantul-șef al expediției italiene. Citeva ore mai târziu, trupele italiene debarcau pe țărmurile albaneze. Sabotajul agenților fasciști și pasivitatea lui Zogu neteziseră calea invadatorilor. Munițiile dispărușeră, nelinsemnata artilerie existentă fusese făcută inutilizabilă, iar în armată domneau dezordinea și dezorganizarea. Și totuși mulți soldați și voluntari civili au izbutit să-și procure arme și să opună rezistență invadatorilor. Aceștia s-au văzut siliți, la Durrës, să se imbarca pe nave. Flota italiană a trimis asupra acestui port o ploaie de obuze, dar fără succes. Trupele italiene și-au reînnoit de trei ori atacurile, dar de fiecare dată au fost aruncate în mare. În acest timp, familia regală ajungea la graniță, fugind în Grecia, apoi în Turcia.

Rezistența albaneză a fost repede zdrobită, nu atât datorită superiorității inamicului, cât lipsei de arme și muniții. Mujo Ulqinaku, un marinar care a căzut eroic pe străzile Durrësului la 7 aprilie 1939, a devenit simbolul acestei rezistențe spontane și neorganizate. În aceeași zi, Durrës, ca și celelalte porturi ale Albaniei, au sfârșit prin a cădea în mâinile trupelor italiene. Forțele fasciste au reușit să intre în Tirana la 8 aprilie, iar la 9 aprilie în Shkodër și Gjirokastrë. După încă o zi, la 10 aprilie, țara era ocupată aproape în întregime. La 12 aprilie 1939, Albania era înglobată Italiei, sub forma unei uniuni personale, Victor Emmanuel III fiind încoronat rege al țării. Începând cu toamna anului 1943, locul italienilor l-au luat diviziile Wehrmachtului, superioare numeric și ca armament grupărilor patriotice albaneze. Dar lupta de eliberare națională a continuat neabătută, vreme de cinci ani și jumătate, până la victoria finală din 1944, când Albania și-a dobândit, pentru prima dată în istorie, independența deplină, premisă a construirii socialismului în această țară.

În p. 53: trupele italiene debarcă pe litoralul albanez...
...iar cuplul regal (în prim plan) dă bir cu fugiții

Cititorii scriu istorie

Inițiată în urmă cu un an, în virtutea concluziilor desprinse din documentul esențial al primului Congres al Culturii și Educației Socialiste, din iunie 1976, Expunerea cu privire la activitatea politico-ideologică și cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conștient și devotat al societății socialiste multilateral dezvoltate și al comunismului în România, prezentată de tovarășul Nicolae Ceaușescu, rubrica Cititorii scriu istorie este o nouă și importantă expresie a dialogului larg, deschis între redacție și cititori încă de la prima apariție a Magazinului istoric. Menirea noli rubrici am arătat-o la inaugurare: „de a oferi un număr cît mai mare de cititori posibilitatea de a-și exprima punctele de vedere” în diferite probleme istorice. În intervalul care s-a scurs, la redacție a sosit un număr mare de asemenea contribuții. Evident, a trebuit operată o selecție, spațiul nepermițându-ne să publicăm decît o foarte mică proporție din textele primite. Ne-am străduit să facem alegerea după criterii cît mai variate, pentru a pune în valoare cît mai multe dintre calitățile autorilor ocazionali, calități diferite de la caz la caz.

Ținuta științifică, bogăția informației, caracterul inedit al conținutului, valoarea sa patriotic-educativă, originalitatea interpretărilor, ecoul la publicul larg au fost și rămîn cîteva dintre criteriile necesitate de selecție.

În publicarea articolelor, așa cum se sublinia în Hotărîrea C.C. al P.C.R. cu privire la creșterea rolului și răspunderii organizațiilor de partid și de stat, de masă și obștești, a uniunilor de creație, a conducerii colective a redacțiilor, Radioteleviziunii, editurilor, caselor de filme, instituțiilor de organizare a spectacolelor, în activitatea de informare și educare a oamenilor muncii, „răspunderea principală pentru orientarea, conținutul și calitatea lucrărilor literare, artistice și științifice, a articolelor și informațiilor de presă o poartă autorii înșiși”.

Pentru a risipi unele păreri eronate pe care le-am întîlnit în cîteva scrisori, ținem să precizăm că publicarea unui text la această rubrică nu înseamnă cîtuiși de puțin că redacția adoptă, implicit, punctul de vedere al cititorului-autor, nici că îi dă girul pentru exactitatea datelor și a faptelor menționate, corectitudinea citatelor folosite, justetea concluziilor trase etc. Pînă și stralele exterioare ale expunerii, limba, stilul și gramatica textului — le lăsăm, pe cît posibil, fără rețineri. Prin publicare, articolele sînt supuse, firesc, judecății exigente a sutelor de mii de cititori, inclusiv specialiști și eventualelor replici.

DESCĂLECAREA DE LA 1211 - 1215 ȘI ÎNTEMEIEREA ȚĂRII ROMÂNEȘTI DE CĂTRE NEGRU VODĂ

Istoria descălecătului lui Negru vodă¹ și întemeierea Țării Românești a ispitit și ispitește mulți cercetători ai trecutului poporului nostru. Unii au aprobat fără rezerve veridicitatea acestui eveniment istoric, alții au contestat, fie persoana, fie data (căutînd, la rîndul lor, o încadrare cronologică corespunzătoare); în sfîrșit, alți istorici au negat atît existența legendarului voievod cît și a evenimentului. Pasionați de istorie, convingîți că trecutul poporului nostru mai prezintă încă puncte albe sau a căror cercetare nu a fost pe deplin încheiată, am încercat și noi — autorii acestui studiu — să descifrăm tainele

Negru vodă. Desen după fresca de la biserica Cetățuia

trecutului. A existat sau nu Negru vodă? A înfăptuit el ceea ce strămoșii au numit descălecăt? Și dacă l-a înfăptuit, cînd s-a produs acest eveniment?

Fără de caracterul de amplă incertitudine în care se înscrie subiectul istoric tratat, ne-am propus ca procedeu de investigare o metodă matematică de analiză, în structura căreia ne-am străduit să integrăm diferențiat, cu caracter de sinteză, elementele evenimentelor care pledează pro sau contra tezei descălecătului.

Am utilizat, astfel două metode de analiză matematică corelate, prima rezultată prin aplica-

¹ Magazin Istoric, nr. 6/1967, 5/1969, 8/1970.

cititorii scriu istorie

vea teoriei probabilităților, iar a doua preluată din lucrarea Măsura concordanței și aplicații la problema asociațiilor, elaborată de academician prof. Octav Onicescu.

O inscripție controversată...

Principalul izvor istoric ce demonstrează veridicitatea faptului istoric al descălecării este inscripția de la Măndstirea Cîmpulung. Vechea biserică din Cîmpulung, cu mormîntul lui Alexandru I Basarab (mort 1364) s-a surpat în anul 1628, ca urmare a cutremurului din acel an. Ea a fost restaurată de Matei Basarab, lucrările încheindu-se în anul 1636, cînd a fost pusă o nouă inscripție în care se scrie, referitor la Matei Basarab: „domn creștin în Țara Românească și întru moșia lui, care este din Ungaria descălecată. Biserica s-au început, s-au zidit și s-au săvîrșit [s.n.] de bătrînul și prea milostivul creștin Radu Negru vodă, carele au fost din început descălecdor Țării Românești și din început [s.n.] au fost zidită această sfință dumezeiască biserică, cînd au fost cursul anilor de la Adam 6723[1215]”. Mai trebuie menționat că în urma acestei restaurări din 1636, vechea biserică a fost transformată în mănăstire.

În analizele făcute asupra acestui document ceri, Dimitrie Onciul a făcut presupunerea că „a fost posibil” ca noua inscripție, făcută după cea a bisericii surpată în 1628 să fi fost citită greșit în vremea lui Matei Basarab. El considera că vechea inscripție a fost deteriorată altfel de mult, încît, în locul datei presupuse de Onciul ca reală, respectiv anul 6893 [1385], pietrarii din timpul lui Matei Basarab au citit și sîpat greșit anul 6723 [1215]. Pentru a susține posibilitatea efectuării acestei erori de cei ce au întocmit noua inscripție, Onciul a presupus că și cronicarul Radu Greceanu a citit greșit data de pe „pomelnicul de lemn făcut de Radu Negru Voievod la sfința Măndstire Cîmpulung, pe cînd era beseरिक de mir” văzînd 6730 [1222] în locul datei pe care Onciul o consideră reală, 6890[1382].

Pentru a-și susține presupunerea citirii greșite a celor două date care atestă existența faptului „descălecării” și a lui Negru vodă, ca personaj istoric real, Dimitrie Onciul mai dă exemplul citirii eronate la transcriere a datei la cinci hrisoave, emise de domnitori din sec. XIV.

Pe lîngă faptul că cele cinci documente cu erori de citire a datei — erori paleografice — nu au nici o legătură directă cu faptul „descălecatului” și a existenței lui Negru vodă, chiar presupunerea citirii greșite a celor două date 1215 și 1222 prezintă inadvertențe logice.

În susținerea ipotezei sale, Onciul mai face și presupunerea că Negru vodă a fost confundat de tradiție cu Radu I Basarab.

Să analizăm ceva mai atent aceste presupuneri.

După ipoteza lui D. Onciul, înînd cont de prima „eroare paleografică”, înseamnă că „bi-

serica s-au început, s-au zidit și s-au săvîrșit... de Radu I Basarab în anul 1385”; iar înînd cont de cea de-a doua „eroare paleografică” (redactarea pomelnicului de lemn), ar însemna că acesta a fost scris în anul 1382 pe cînd mănăstirea (?) [s.n.] din 1385 era biserica de mir.

Inadvertențele logice sînt evidente; pe lîngă faptul că în 1385 biserica nu devenise mănăstire, ceea ce constituie o afirmație eronată, dacă biserica s-a zidit în 1385, ea nu putea exista în 1382, iar dacă exista în 1382, ea nu putea fi întemeiată în 1385 de Radu I Basarab.

Deoarece Alexandru I Basarab (mort la 1364) este îngropat în această biserică, rezultă evident că prima presupunere a lui Onciul este eronată, adică Radu I Basarab, nu este ctitorul acestei biserici, fapt ce conduce la concluzia că Radu Negru Voievod nu poate fi confundat cu Radu I Basarab. Considerăm de aceea că veridicitatea și semnificația acestei surse istorice (pisană), nu poate fi pusă la îndoială: ea relevă altă existență reală a lui Negru vodă, cît și a descălecatului la o dată anterioară anului 1215.

...și mărturiile veridicității ei

Existența lui Negru vodă mai este însă dovedită și de hrisovul din 13 noiembrie 1618 dat bisericii domnești din Cîmpulung „întemeiată și zidită de răposatul Negru vodă Voievod...” pentru satul Bădești din Muscel, care a fost cîtorpit în timpul lui Alexandru Mircea (1568-1577) de marele stolnic Badea Boloșin. La judecată s-a adevărit că satul era de drept al bisericii, căreia îi fusese dăruit de „răposatul Io Nicolae Alexandru Voievod, fiul bătrînului Basarab Voievod, nepotul lui Radu Voievod Negru, carele iaste prîstăvit și îngropat trupul lui în această sfință beseरिकă”. La judecată, biserica a înfățișat și cartea de danie a lui Nicolae Alexandru din anul 6800 (1351-1352). Datarea acestui document impune categoric certitudinea că biserica exista înainte de 1385 (anul întemeierii bisericii presupuse de Onciul) căci, evident, nu se putea face o danie unei biserici inexistente.

Dar hrisovul confirmă nu numai existența lui Radu Negru Voievod, ci și faptul că era strămoș al lui Nicolae Alexandru Basarab (deci diferit de Radu I Basarab, care l-a fost urmaș și cu care nu mai poate fi confundat).

De remarcat că hrisovul este datat cu zece ani înainte de surparea bisericii, cînd D. Onciul presupune că s-a deteriorat vechea inscripție. În consecință, informația cuprinsă în inscripția de la Măndstirea Cîmpulung, confirmată și în concordanță și cu alte documente, nu mai poate fi pusă la îndoială.

O altă sursă privind descălecatul de la Făgăraș este Cronica anonimă, (Cronica Basara-

cititorii scriu istorie

bească), cea mai veche cronică a țării, scrisă în cea mai mare parte pe vremea lui Neagoe Basarab (1512-1521), care plasează descălecatul la 1290. În mod evident, autorul cronicii n-a avut în vedere inscripția de la Cîmpulung, eroarea de date nefiind posibilă dacă autorul anonim al cronicii ar fi utilizat acest document. Rezultă că autorul cronicii a avut alte surse de informare, cea mai importantă fiind, desigur, tradiția populară și, eventual, consultarea unor acte de cancelarie domnească, poate hrisovul lui Radu Negru din 6800 (1292), hrisov ce nu s-a păstrat în original și care este citat în alt act emis de Matei Basarab pentru Cîmpulungeni, din 12 aprilie 1366. În legătură cu acest act trebuie făcută o remarcă: e mult mai verosimil ca data menționată de el să fi fost citită greșit (datorită deteriorării sale), decât ca pisanția — inscripție în piatră (deci mai durabilă) — să fi fost greșită.

Alți cronicari sau autori de scrieri apocrife plasează descălecatul Țării Românești la alte date. Recapitulând aceste informații rezultă următorii ani în care s-ar fi produs descălecatul: 1080 (Miron Costin); 1215 (inscripția de la Măndăstirea Cîmpulung și cronicarii care s-au bazat pe ea); 1241 (Dionisie Fotino); 1274 (Dimitrie Cantemir, pe baza stilurilor bizantine); 1290 (Cronica veche a Țării Românești și Letopisețul Cantacuzinesc); 1372-1385 (Vlața lui Niceodim, în care Radu Negru Voievod este identificat cu Radu I Basarab, fondatorul Mănăstirii Tismana).

Primul autor care nu a preluat necontrolat scrierile înaintașilor săi, verificând sursele în măsura posibilităților timpului a fost cronicarul Radu Greceanu. În urma verificărilor făcute, bazându-se pe inscripția de la Măndăstirea de la Cîmpulung, pe hrisovul lui Matei Basarab din 1 aprilie 1647, pe pomelnicul de lemn de la Măndăstirea Cîmpulung atribuit lui Radu Negru Voievod și, eventual, pe alte documente, Greceanu a arătat că anul 1290 indicat de Cronica anonimă este greșit și că datarea corectă a descălecatului trebuie considerată anul 1215 (data întemeierii bisericii de la Cîmpulung).

Se poate constata că nici una din sursele amintite nu respinge ideea descălecatului, singura deosebire fiind doar plasarea în timp a evenimentului. Faptul istoric este, indirect, atestat și de alte documente, dintre care cele mai importante sînt cele din 20 și 28 mai 1656 referitoare la judecata dintre Măndăstirea Cîmpulung și biserica Baraților. În primul act, judeful Gherghina, cercetînd împreună cu pîrgarii și bătrîni orașului, plîngerea Baraților care au adevărit că „această besearică care se cheamă Cloșter o au fost fcut doamna Marghita, doamna Negruului Voievod” spune că „am cercetat și am adevărit cu sufelele noastre dreptatea Baraților”. În cel de-al doilea document, Constantin vodă Șerban îndrește aceiași biserică, locurile din Cîmpulung ce „le avea besearica de milă de la răposata doam-

nă Marghita, care au fost catolică, a răposatului Negru Voievod”.

O prezență vie în memoria istoriei

Diferitele documente din alte zone ale țării menționează descălecatul ca pe un fapt real. De pildă, într-o hotărîre din 1547 a lui Mircea Ciobanul, acesta acordă moșia Beceni lui Coman și Vlaicu, „pentru că iaste a lor bătrînă și dreptă moșie descălcătoare” (s.n.). În 1789, amintirea descălecatului era încă vie (documentul din 20 iulie al serdarilor de Buza în procesul pe care-l au Gionăgeștii cu Reghinăștii pentru încălcări de hotare, afirmă că „Gionăgeștii sînt descălcători”).

Aceste documente confirmă deci existența, în conștiința oamenilor, pe parcursul mai multor secole, a noțiunii de „descălecat” și „descălcător”, noțiuni care nu puteau să apară fără existența reală a evenimentului.

În anul 1211 regele Andrei II al Ungariei i-a adus în Țara Birsei pe cavalerii teutoni, cu scopul declarat de apărare a granițelor, acordîndu-le o serie de privilegii în dauna populației românești din zonă.

Curînd, tendințele acaparatoare și expansioniste ale acestui ordin călugăresc, precum și duritatea procedurilor folosite, au determinat conflicte cu populația locală și au putut constitui motivul plecării unei pătri conducătoare în frunte cu Negru vodă, peste munți, în ținuturi locuite tot de români.

Toponimia confirmă, la rîndul ei, existența personajului. De o parte și alta a Munților Făgărașului există ruinele a două „cetăți ale lui Negru vodă”. Una, la Golțul Brezei, în regiunea Făgărașului, a doua în Muscel-Argeș, ambele citate în anii 1585 și 1595 și în scrierile lui Paul de Alep și Constantin Cantacuzino.

Existența unor ruine, alții în Făgăraș, alții și în Muscel-Argeș, legate de același personaj istoric, Negru vodă și atînt de similinduni constructive, precum și de material ceramic, impun legătura logică dintre existența personajului istoric și descălecatul produs de la Făgăraș, la Muscel¹.

Este de observat că toate faptele și urmele materiale arătate mai sus concordă și se sprijină reciproc în afirmarea ipotezei existenței descălecatului de la Făgăraș în jurul anului 1215. De acest an se apropie și Diploma iohanișilor, dată de regele Bela IV la anul 1247. Documentul afirmă existența „de mai înainte” [s.n.] a unor voievozitate românești, alții în Muntenia, alții și în Oltenia, adică pe ambele părți ale Olteului. S-a afirmat că organizarea acestor voievozități ar putea fi considerată ca existînd numai după iureșul tătarilor din anul 1241. Considerăm că existența „de mai înainte”

¹ Magazin Istoric, nr. 10/1976.

Cititorii scriu istorie

a cnezatelor românești atît în Oltenia cît și în Muntenia nu poate fi considerată numai în scurtă perioadă de șase ani între 1247 și 1247, ci trebuie înțeleasă cu mulți mai înainte. De altfel, în sprijinul acestei păreri vin o serie întreagă de alte informații. Așa de pildă, Cronica lui Rașid-ed-Din scrisă în jurul anului 1300, în pasajul referitor la luptele date cu ocazia invaziei din 1241, dă cîteva nume ale conducătorilor de oști ale tătarilor precum și numele organizațiilor militare și conducătorilor creștini învinși sau împrăștiți de tătari.

Pentru zona din stînga Țării, mai mulți cercetători care s-au ocupat de acest izvor, afirmă că numele dat în cronică „Kara-Ulag” se referă la populația care locuia pe aceste locuri, apreciind o traducere — ulag = valah.

Se poate tot atît de bine presupune că numele Kara-Ulag se referă la conducătorul oștilor întâlnite de tătari în această regiune. Căuținîd semnificația numelui „Ulag” în limbile tătară-mongole, am găsit că acest cuvînt ar putea avea, în dialectele respective, semnificațiile de: „căldreș cu cal”, „vultur”, sau „vi-teaz”.

Ținînd cont de aceste semnificații și de faptul că Negru vodă a fost un cavaler care, desigur, avea semnul cavaleresc al neamului său pe scutul, armura și steagul său de luptă, este foarte posibil ca tătarii să-i fi dat numele în funcție de acest semn cavaleresc — „Căldreșul negru”, sau „Vulturul negru”. Mai mult, în ipoteza că semnul cavaleresc al lui Negru vodă a fost un vultur s-ar explica logic și faptul că vulturul a devenit stemă a Țării Românești.

Un loc aparte în demonstrația noastră l-am lăsat argumentelor pictografice: în naosul bisericii Mănăstirii Negru vodă din Cîmpulung se află tabloul votiv ce-i reprezintă pe Negru vodă și Nicolae Alexandru vodă. De asemenea, în naosul bisericii Cetățuia — Argeș (stratul penultim de pictură) se află tabloul votiv ce reprezintă pe George Vinișianul, Radu vodă, Nicolae Alexandru vodă și starețul Iosif. În ambele tablouri votive, Negru vodă este înfățișat purtînd îmbrăcăminte de tip feudal-occidental, spre deosebire de îmbrăcămîntea de tip bizantin a celorlalte personaje. De asemenea, trebuie remarcat că pe unul din tablouri (cel de la Cîmpulung), apare, evident, pat-taua mare a centurii lui Negru vodă. Comparînd-o cu pat-taua voievodului îngropat în mormîntul nr. 10 din biserica domnească de la Curtea de Argeș, observăm o semnificativă asemănare. Caracteristicele îmbrăcămîntii, confirmă nu numai ipoteza venirii lui Negru vodă de peste munți, dar ne permite chiar identificarea voievodului îngropat aici, ceea ce, de asemenea, este în concordanță cu tradiția populară.

Cercetările arheologice mai recente asupra bisericii și Curții domnești de la Curtea de Argeș au dovedit existența unor construcții anterioare celor făcute de Basarab I (care au

fost datate după anul 1338)¹. Noile zidiri au fost urmare a unui incendiu, dovedit de stratul de cenușă anterior construcțiilor lui Basarab I. În acest strat s-au găsit două monede vechi: la bază o monedă de bronz emisă între 1224-1230 de despotul din Salonic, Theodor Angelos Ducas Comnenos și în partea superioară o a doua monedă aparținînd perioadei împăraților Andronic II și Mihail IX din dinastia Paleologilor (1295-1320).

Existența stratului de incendiu a fost pusă pe seama evenimentelor de la 1330 — invazia lui Carol Robert² — dar ar putea fi tot atît de bine pusă pe seama invaziei tătarilor din 1241.

Cert este faptul că, anterior anului 1330 și chiar anterior anului 1241, în incinta Curșii domnești de la Argeș a existat o biserică mai veche. De invazia din 1241, credem, trebuie legate evenimentele care au dus la înmormîntarea personajului princiar din biserica domnească din Curtea de Argeș (celebrul mormînt nr. 10 cu pafta mare și tunică pînă la jumătatea femurului, descoperit la 21 iulie 1920, avînd în jurul lui celelalte morminte, toate fără inscripții). Acest amănunt presupune înmormîntarea în grabă și, în același timp, a întregului grup. Situația putea să aibă loc numai ca urmare a evenimentelor tragice din timpul invaziei tătarilor din 1241, cînd, desigur, voievodul și o bună parte din conducătorii de oști, unii poate chiar fiii voievodului, au căzut în luptă și trebuia să li se găsească în grabă și pe ascuns un loc potrivit pentru înmormîntare. Biserica, prădată și arsă de tătari, putea constitui atît locul de veci, cît și ascundătoarea acestor morminte prețioase pentru cei rămași în viață. Tradiția populară confirmă probabilitatea acestei supoziții. Presupunerea că biserica a fost arsă în 1330 este mai puțin probabilă atît pentru faptul că la acea dată oștile românești au învins dușmanul, cît și din considerentul că nu era necesar ca morții să fie îngropați în grabă și în morminte fără inscripții. În plus, ea nu exclude posibilitatea unei incendieri și în 1241.

Analizînd comparativ elementele ce rezultă din cele expuse mai sus rezultă concordanța ideilor ce presupun existența reală a lui Negru vodă și a descălecatului.

Concluziile calculatorului

În dorința de a desprinde o concluzie cît mai obiectivă asupra faptului istoric pus în discuție, ne-am propus să alcătuiim un criteriu matematic de analiză și calcul, cu ajutorul căruia, bazîndu-ne pe izvoarele istorice existente acum, să putem cerceta și aprecia probabilitatea autenticității acestuia.

Metoda aplicată constă în căutarea, găsirea și alegerea tuturor surselor istorice în care se

¹⁻² Magazin Istoric, nr. 4/1970, 1/1978; 1,11/1970.

cititorii scriu istorie

atestă într-un mod oarecare faptul istoric analizat. Pentru ușurarea analizei, am descompus faptul istoric în mai multe premise, care, odată demonstrate fiecare în parte, conduc în mod logic la confirmarea sau infirmarea faptului în ansamblu. Condiția este ca fiecare din premisele luate în discuție să aibă o legătură organică și logică cu faptul istoric analizat.

Pentru problema pusă în discuție, premisele întrebări luate în considerare au fost următoarele: 1) a existat un descălecat în Țara Românească? 2) a fost posibilă și logică existența descălecatului în jurul anului 1215? 3) se confirmă originea descălecatului de la Făgăraș? 4) se confirmă existența lui Negru Vodă ca personaj istoric real? 5) a existat un stat feudal organizat în Țara Românească la începutul sec. XIII?

Pentru analiza surselor istorice — documente, tradiții orale și urme materiale — am stabilit apoi criteriile de analiză a fiecărei surse, pornind de la principiul că, cu cât acesta va da mai multe răspunsuri pozitive și categorice la diferitele premise, cu atât mai mare va fi probabilitatea ca sursa istorică să exprime realitatea obiectivă.

Pentru sursele documentare am luat în considerare șapte criterii de analiză, la care am adăugat încă două pentru urmele materiale (deci pentru descoperiri arheologice). Desigur, în principiu, numărul criteriilor nu este limitat, găsirea altor criterii mărind coeficientul de corectitudine al analizei. Revenind la criteriile, acestea au fost: 1) sursa documentară este semnată de un autor sau este anonimă? 2) ea există în original sau este numai o copie sau traducere, originalul fiind dispărut? 3) tratează direct faptul istoric studiat sau numai tangențial? 4) datele furnizate cu ocazia descrierii altor fapte istorice au fost corecte sau au fost eronate? 5) autorul prezintă seriozitatea științifică sau în anumite cazuri a comis inexactități ori a fost animat de tendințe personale; 6) sursa are puncte comune cu descrierea din alte surse, chiar dacă aceste puncte se referă și la alte fapte istorice? 7) este luată în considerare și de alți cercetători din lume? 8) urma materială păstrată are o inscripție și dacă o are cel căruia i se atribuie prezintă seriozitate științifică, ori este animat de tendințe personale? 9) urma materială este concludentă?

Cum se vede, criteriile urmăresc să îngreuească posibilitatea de interpretare subiectivă a unei surse.

Cum arătam, problema pusă de noi în discuție, aceea a datei descălecatului și a personajului care l-a înfăptuit implică mai multe premise:

1. Pentru premisa A existat un descălecat în Țara Românească? sursele istorice sînt: Cronica anonimă, Croniclele lui Radu Greceanu, Constantin Căpitanul și alții; Mănăs-

tirea Cîmpulung și inscripția sa, tradiția populară, diferite acte care menționează descălecatul.

2. A fost posibilă și logică existența descălecatului în jurul anului 1215? sursele istorice sînt: — inscripția de la Mănăstirea Cîmpulung; hrisovul lui Matei Basarab din 1647; acte ale cancelariei regale ungare dovedind existența unei Țări a Făgărașului și stăpînirea ei de către voievozii Țării Românești, inclusiv de Vlaicu Vladislav; venirea cavalerilor teutoni în Țara Birsei, aduși de regele Andrei II la 1211, fapt care ar fi putut determina o retragere la Sud de Carpați.

3. Se confirmă originea acestui descălecat de la Făgăraș? Sursele istorice sînt: documentele cancelariei regale maghiare din 1211, 1212, 1222 privind existența țărilor denumite „Terra Blacorum”, precum și cele ale Țării Românești, privind stăpînirea de către Vlaicu Vladislav a acestui teritoriu.

Însăși schimbarea denumirii Terra Blacorum în Terra Fugrus (Fugaras, Fogaras) ultimei putîndu-i-se atribui etimologia de Țara Făgărașului (Făgărașului), pledează pentru aceeași idee. Existența de o parte și de alta a Munților Făgăraș a unor cetăți atribuite lui Negru Vodă, cea de la Colțul Brezei în Făgăraș și cealaltă din Muscel, existența a două comune cu numele Rucăr, una la 15 km de Făgăraș și a doua la 16 km de Cîmpulung (Muscel).

4. A existat Negru Vodă ca personaj istoric real? Sursele istorice sînt: Mănăstirea Cîmpulung cu inscripția ei și tabloul votiv din naosul bisericii; Cronica lui Rășid-ed-Din; tradiția populară; cetățile lui Negru Vodă din Muscel și Făgăraș; urmele arheologice de la Curtea domnească din Curtea de Argeș; cronicile Țării Românești.

5. Putea exista un stat feudal organizat în Țara Românească, la începutul sec. XIII? Sursele istorice pentru această premisă sînt: Cronica lui Rășid-ed-Din, care confirmă existența în stînga Olteului, în timpul invaziei din 1241, a unui conducător denumit Kara-Ulag; Diploma ioiniților din 1247.

Odată stabilite sursele istorice pentru toate cele cinci premise am efectuat un calcul în care am raportat numărul informațiilor în concordanță cu ipoteza emisă la cele aflate în discordanță cu ea, stabilind — prin calcul matematic — veridicitatea faptului istoric al descălecatului. În urma efectuării calculului matematic a reieșit că întemeierea Țării Românești la 1211-1215, de către un personaj cu numele Negru Vodă, a fost posibilă, gradul de probabilitate al evenimentului fiind de 0,8314. Deci în proporție de 83 la sută descălecatul se confirmă ca un fapt istoricește real.

Alex. FORIE, Ion BOGDAN, Florin PREDAN, Stela BORZEA, Vasile STRATULAT, Valentin HOSSU-LONGIN, Ștefana CONSTANTIN și Nicolae CHINDEA

— Cititorii noștri ne pot scrie fie pe adresa indicată, fie la căsuța poștală nr. 702, București
— Atragem din nou atenția tuturor celor care ne scriu că manuscrisele și documentele anexe nu se înapoiază. În consecință, corespondenții noștri sînt rugați să-și păstreze copile corespunzătoare. De asemenea, ne vedem siliți să subliniem pentru cei care ne scriu de mină, adesea cu creionul și foarte necitez că le vom răspunde mult mai puțin prompt decît corespondenților care nu ne pun probleme de descifrare a scrisului lor.
— Unii cititori ne pun — în aceeași scrisoare — zeci de întrebări de amănunt din istoria națională și universală. A le răspunde la fel de amănunțit ar însemna a redacta în fiecare lună încă cel puțin o revistă. Rugăm a ni se scrie mai concis și a ni se adresa eventualele întrebări numai pe marginea articolelor publicate.

CE INSEAMNĂ POROJNIC?

A.E. SPACOVSCI, din București, crede că în nr. 9/1977, p. 27, s-a strecurat o greșală de tipar: cuvîntul porojnic nu înseamnă locotenent, termenul respectiv fiind inexistenț în limba rusă.

Dr. Paul Cernovodeanu, autorul articolului, răspunde: „Șerban Magheru, unchiul generalului de la 1848, apare cu titulatura de porojnic printre cititorii vechii biserici a Magherilor de la Blrzei de Gilort (astăzi rulină), portretul respectiv păstrîndu-se doar în cîteva fotografii făcute la începutul secolului nostru și aflate în colecția dr. Alice Magheru). Porojnic reprezintă preluarea modificată în limba română a cuvîntului rus porucinic (sau porucic) care, în armata țaristă, desemna gradul de locotenent”.

ÎNCHISOARE ȘI TEMNIȚĂ

AUREL PREDA, din București: „În articolul Profesunea de credință a lui Mitică Filipescu (nr. 12/1977) afirmația din introducere că Profesunea a fost scrisă de Filipescu în 1841, pe cînd era închis este contrazisă de însuși Mitică Filipescu, care declară că a redactat documentul respectiv «abia ieșit din închisoarea unde [...] am zăcut, în secret, șase luni». Și cititorul nostru conchide: «Încin să cred că M. Filipescu nu avea condiții să-și scrie Profesunea de credință în timpul închisorii, fie numai pentru faptul că «beciurile închisorilor bucureștene» nu ofereau lumina necesară, atît la propriu cît și la figurat, pentru astfel de preocupări”.

Autorul introducerii, dr. Dan Berindei, răspunde: „Nu este vorba de nici o inadvertență. Mitică Filipescu n-a fost eliberat în cursul primăverii anului 1841. În timpul procesului, a fost însă scos de la «secreta», cînd și-a scris și Profesunea de credință. Referirea la ieșirea din închisoare, de fapt din temniță, în acest fel trebuie înțeleasă, interpretare dată, de altfel, și de Emil Virtosu, cel dintîi editor al textului”.

DOI ITALIENI

EUGENIA PETRE, din Galați, solicită detalii suplimentare referitoare la istoricul italian Antonio Bonfini (nr. 3/1978). Născut în 1484, în localitatea Patrignone, s-a stabilit în 1486, la Curtea lui Matei Corvin, ca secretar al reginei. A fost însoțit de scrie o istorie

a Ungariei, terminată în 1495 și publicată în 1543 la Basel (Elveția) sub titlul Rerum Ungaricum decades quator cum dimidia. În scrierea sa, Bonfini remarcă unitatea etnică a românilor: „Gefil, pe care acum îi numim valahi [...] se întind din Transilvania pînă la Pontul Euxin; ei sînt înrudiți și cu cei din Moldova și vorbesc, ca și ei, aceeași limbă”. Bonfini a murit în 1552.

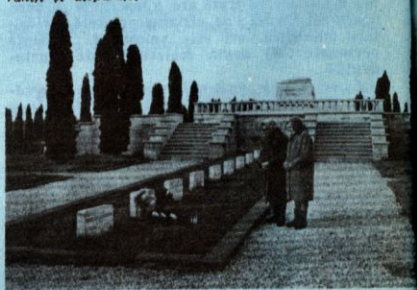
Un alt italian amintit în articolul respectiv, Filippo Buonaccorsi Callimaco s-a stabilit în 1470 în Polonia ca preceptor al fiilor regelui Cazimir și a ajuns apoi consilier politic și cultural al Curții, fiind supranumit „il Macchiavelli polacco”. Opera sa principală, în care vorbește și de români, se intitulează Vita et mores Sbignei Cardinalis (1480).

XI, XII, XIII

ILIE NICOLAESCU, din com. Găneasa, jud. Olt: Într-adevăr, moștrele de sol selenar (nr. 10/1977) au fost aduse de astronautii Neil Armstrong și Edwin Aldrin, ajunși pe Lună la bordul lui Apollo XI. În 1970 biblioteca Societății de geografie din Portugalia le-a primit de la echipajul navei Apollo XIII, în vizită la Lisabona.

REMEMBER

Căldătorind în Cehoslovacia, colaboratoarea noastră NATALIA FLORESCU din București, ne trimite cîteva rînduri despre unul dintre monumentele care omagiază participarea armatei române, în primăvara anului 1945, la eliberarea acestei țări. Trupele noastre, cu un efectiv de 250 000 oameni și purtînd 300 bătălii mai importante, au pierdut în total peste 66 000 oameni (morți, răniți și dispăruți).

Pe firul legăturilor firești

„Tinta călătoriei: Zvolen, regiunea Banske Bystrica, Slovacia. Pelerin sentimental, am rămas la Zvolen trei zile (9-11 octombrie 1977). Intrînd în delungă pelecetă în fața inscripțiilor de pe pietrele albe și plătice de bronz — file ale unor cărți uriașe deschise spre cer... Era — acesta — un pelerinaj la care meditase ani în sir...”

Ecoul stîrnit în epocă de instituirea Cimitirului central militar al armatei române a fost amplu subliniat de presa cehă, slovacă și română.

Monumentalitatea acestui camosantoz rezidă mai ales în simplitate, în echilibrul și caligrafia contururilor — volume și forme — spațiile și diafane și parcă dăsfînd la comanda tainică a unei baghete — în aerul azurii de munte: lezele și treptele de marmură ale monumentului central, paștea verde perenă, trandafirul risipit pe morminte, coroanele de frunze palide, ruginit ori de un galben crud ale mestecenilor, plopiilor și arșarii alinați ca pentru „onor...” Și chiparoșii faineli străjindu-le aleele albe pietruite.

Paipabili ca o perdea de eter, liniste din jur filtrează zgomotele, convertindu-le în sunete îndepărtate de trompetă ce se sting treptat ca un regret nespus...

Aici — la Zvolen — o clepsidră nevăzută marchează curgerea inexorabilă a timpului, în vreme ce banda indelebilă a memoriei înregistreză un alt timp: acela al istoriei devenite legendă. „Glorie vesnică eroilor români care au căzut în luptele pentru eliberarea Cehoslovaciei de sub jugul fascist”, astfel găsește inscripția în limbile română și slovacă de pe frontispiciu.

Aici le-am cunoscut pe venerabilele mele prietene, surorile Elena Michalcova și Irena Pinkova, care mi-au trimis fotografia alăturată.

Vizitai monumentul ce cinstește memoria acelor 10 000 de viteji căzuți în primăvara eroică a anului 1945! Ei și-au jertfit tinăra viață pentru gloria neperitoare a Patriei.”

PRECIZĂRI

Prof. IOAN MURARIU, din Bacău: Dintr-o scđpare de transcriere, datorată tovarășului Radu Ion Popescu, explicația planșei 2 (nr. 3/1978), se referă la „sec. XIX” în loc de sec. XX, cum era corect. De asemenea rugăm ca la nr. 4/1978 să se citească, în caractere aldine termenul corect: consacrarea — convocarea (p. 3, coloana II, rîndul 21 de jos); readuseseră — reduseră (p. 42, coloana I, rîndul 23 de jos); sec. IV. e.n. — sec. IV. î.e.n. (p. 48, coloana I, rîndul 3 de jos).

MULȚUMIRI

Din corespondența sosită în ultimul timp pe adresa redacției, am reținut sugestiile, propunerile, completările și informațiile transmise de următorii cititori cărora le mulțumim: GHITA N. EREMIA, din București; GH. ZAMBOLOIU, din satul Plesca, com. Bucov, jud. Prahova; SIRBU GRIGORE, din Cîmpulung, jud. Argeș; IOAN DRĂGAN, din satul Gîrlisul Negru, com. Tinca, jud. Bihor; ȘTEFAN TEODORESCU, din Cluj-Napoca.

Nicolae MINEI

CERERI ȘI OFERTE

STOICA-MAZILU MARIAN, str. Craiovei, nr. 8, bl. B, et. IV, ap. 27, Pitești, solicită: nr. 1/1967; 1, 2, 3, 6/1968; 5, 7, 8/1969; 3, 5, 8, 9, 11/1970.

ȘTEFAN BIRĂESCU, str. Cornișă I, bl. 4, ap. 25, Bacău, solicită: nr. 12/1972; 2, 3/1973.

MIRCEA LĂZĂRESCU, B-dul D. Golescu, nr. 23-25, ap. 3, ap. 19, București, oferă colecția completă.

AUREL BUDAU, Parcul Traian, nr. 1, Oradea, oferă colecția completă.

IOAN BALAN, str. Elberkii, nr. 12, Bacău, solicită: nr. 12/1972.

NICA CONSTANTIN, Micoraron 5, bl. 4, sc. B, ap. 30, Buzău, solicită: nr. 1, 3, 4/1967; oferă: nr. 2, 5-8, 10, 11/1968; 7, 8, 11/1969; 1, 2, 6, 12/1971.

În istoria poporului nostru, Munții Carpați nu au constituit niciodată o stavilă în calea menținerii unității și continuității de neam, de limbă și cultură a românilor, a intenselor legături economice, politice și culturale dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania. Unor asemenea momente semnificative din cronică relațiilor, pe firul secolelor, dintre cele două versante ale arcului carpatin le-a fost dedicată sesiunea de comunicări „Legături istorice și culturale între județele Vilcea și Sibiu de-a lungul veacurilor”, care a avut loc la Rîmniciu Vilcea în ziua de 30 martie a.c. Organizată de Biblioteca județeană din orașul gazdă și de Biblioteca „Astra” din Sibiu, reuniunea se înscris în rîndul manifestărilor culturale și științifice din cadrul celei de-a doua ediții a Festivalului național „Cîntarea României”.

Un străvechi obicei, ilustrînd legăturile economice dintre locuitorii celor două ținuturi, a fost prezentat de Petre Bărdașu (Rm. Vilcea) „prinsora munților”. În virtutea căruii moșnenii vilcenii arendau păstorilor din Mărginimea Sibiului întinse pășuni sau chiar munții pe care li aveau în stăpînire din vechime. Intensele relații culturale dintre Rîmniciu și Sibiu, în special schimburile de cărțuri, în secolele XVII-XVIII au fost evocate de Costea Marinoiu (Rm. Vilcea). Vechi tipărituri rîmnice, aflate în colecțiile Bibliotecii „Astra”, precum și cărțile — multe din ele astăzi rarități — ieșite de sub teascurile transilvănene și care au circulat și s-au păstrat pe meleagurile vilcene au fost prezentate de Lucian Cornea (Sibiu) și Emil Nedelescu, Petre Petria, Florentina Rădulescu (Rm. Vilcea). Alte pagini din istoria culturală comună a celor două județe au fost conturate în comunicările care au avut ca temă activitatea desfășurată de unii tipografi vilcenii în Transilvania (Mircea Avram — Sibiu), prezentarea edițiilor sibiene ale scrierilor lui Anton Pann (Viorel Cucu — Sibiu), precum și mărturii fotografice inedite, aflate în colecția Bibliotecii „Astra”, reprezentînd orașul Rîmniciu Vilcea la începutul sec. XX (Elena Dunăreanu — Sibiu). Pornind de la o scriere a cărturarului sibiian Horia Petra-Petrescu, în comunicarea sa Horia Nestorescu (Rm. Vilcea) s-a referit la ultimele zile din viața marelui revoluționar și istoric patriot român Nicolae Bălcescu, a cărui amintire este evocată și de muzeul memorial din comuna Vilceană ce-i poartă numele.

În încheierea sesiunii, în holul Bibliotecii județene, au fost deschise expozițiile „Circulația cărții — expresie a unității naționale românești (1528-1918)” și „Biblioteca «Astra» — un deceniu de activitate bibliografică și editorială (1968-1978)”.

L. IOAN

CONTENTS (Romanian History) : V. BUDURU Emperor Joseph II and the Transylvanian Romanians • I. BULEI Documents on the 1848 Revolution • D. HÎNCU Everyday Life in Bucharest (Mid-Nineteenth Century) • C. Dobrogeanu-Gherea and Titu Maiorescu • GH. ZAHARIA The Building of the Romanian Unitary National State (1877-1918) • P. CERNOVODEANU English Merchants in Sixteenth-Century Moldova • A. DEAC Dacia Throughout the World • N. COPOIU 1866, Carol of Hohenzollern Is Elected Prince of Romania • MARTHA BIBESCU 1940 — Political Diary.

SOMMAIRE (Histoire roumaine) : V. BUDURU L'Empereur Joseph II et les Roumains de Transylvanie • I. BULEI Documents sur la Révolution de 1848 • D. HÎNCU La vie quotidienne à Bucarest en 1848 • C. Dobrogeanu-Gherea et Titu Maiorescu • GH. ZAHARIA L'édification de l'État national unitaire roumain (1877-1918) • P. CERNOVODEANU Marchands anglais dans la Moldavie du XVIe siècle • A. DEAC La Dacie dans la conscience du monde • N. COPOIU 1866, Carol de Hohenzollern est élu prince de la Roumanie • MARTHE BIBESCU 1940 — Journal politique.

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) : В. БУДУРУ Император Иосиф II и трансильванские румыны • И. БУЛЕЙ Революция 1848-ого г. в документах • Д. ХЫНКУ Ежедневная жизнь Бухареста (в середине XIX-ого в.) Доброджану-Геря и Титу Маёреску • Г. ЗАХАРИЯ Создание румынского единого национального государства (1877 — 1918) • П. ЧЕРНОВОДЯНУ Английские купцы в Молдове XVI-ого в. • А. ДЕАК Дакция в сознании мира • Н. КОПОЮ 1866-ый г, Карол де Гогенцоллерн, выбран государём Румынии • МАРТА БИБЕСКУ 1940-ый г — Политический дневник.

INHALT (Rumänische Geschichte) : V. BUDURU Kaiser Josef II und die Rumänen Siebenbürgens • I. BULEI Die 1848 Revolution in Dokumenten • D. HÎNCU Das Bukarester Alltagsleben (Mitte des XIX Jhds). • C. Dobrogeanu-Gherea und Titu Maiorescu • GH. ZAHARIA Die Gestaltung des einheitlichen rumänischen Staates (1877-1918) • P. CERNOVODEANU Englische Kaufleute in der Moldau des XVI Jhds. • A. DEAC Dazien im Bewusstsein der Welt • N. COPOIU 1866, Karl von Hohenzollerns Wahlfürst Rumäniens • MARTHA BIBESCU 1940 — Politisches Journal.

SUMARIO (Historia romana) : V. BUDURU El emperador José II y los rumanos transilvanos • I. BULEI La Revolución de 1848 reflejada en documentos • D. HÎNCU Vida cotidiana en Bucarest a mediados del siglo XIX • C. Dobrogeanu-Gherea y Titu Maiorescu • GH. ZAHARIA El forjamiento del Estado nacional unitario rumano (1877-1918) • P. CERNOVODEANU Comerciantes ingleses en Moldavia del siglo XV • A. DEAC Dacia en la conciencia del mundo • N. COPOIU 1866, Carol de Hohenzollern elegido principe de Rumania • MARTHA BIBESCU 1940 — Diario político.

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministeriului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstășel, Ana-Maria Șerbănescu, Vasile Șimandan, Marian Ștefan
SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreoteșei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștale, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

42 427

